

**T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI**

SELÂHADDİN-İ EYYÛBİ VE İSLAM BİRLİĞİ POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

**Hazırlayan
İbrahim Halil ULAŞ**

2010- NİĞDE

T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
ORTAÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

SELÂHADDİN-İ EYYÛBİ VE İSLAM BİRLİĞİ POLİTİKASI

Yüksek Lisans Tezi

Hazırlayan
İbrahim Halil ULAŞ

Danışman
Yard. Doç. Dr. Nihat YAZILITAŞ

2010- NİĞDE

Yrd. Doç. Dr. Nihat YAZILITAŞ danışmanlığında **İbrahim Halil ULAŞ** tarafından hazırlanan “**Selâhaddin-i Eyyûbi Ve İslam Birliği Politikası**” adlı bu çalışma jürimiz tarafından Niğde Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalında Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

JÜRİ:

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Nihat YAZILITAŞ

Üye:

Üye:

ONAY:

Bu tezin kabulü Enstitü Yönetim Kurulu’nun tarih ve sayılı kararı ile onaylanmıştır.

Doç. Dr. Selen DOĞAN

Enstitü Müdürü

ÖZET

Selâhaddin-i Eyyûbi İslam tarihçileri ve batılı tarihçiler tarafından takdir edilen yüksek şahsiyetli bir hükümdardı. Bu çalışmada II. Haçlı seferi esnasında Selâhaddin-i Eyyûbi 'nin yapmış olduğu siyasi ve askeri faaliyetleri ele aldık. Çalışmamızın birinci bölümünde; Selâhaddin-i Eyyûbi'nin yaşamı ve kişiliği üzerinde durulmuş, yetiştiği ortam ve kişiliğinin şekillenmesi ele alınmış, hayatı mercek altına alınarak mevcut bulgulara mümkün olduğunca yenileri ilave edilmeye çalışılmıştır. Tezimizin ikinci bölümünde; Selâhaddin-i Eyyûbi'nin tarih sahnesine çıkışı ve onun Mısır'daki vezirlik dönemini incelemeye çalıştık. Onun büyük bir komutan olmasının ve kendi devletini kurmasının imkânlarını hazırlayan Mısır dönemi, yapacağı mücadelelerin ve faaliyetlerin ilk adımıdır. Çalışmamızın üçüncü ve son bölümünü ise, Haçlı saldırılarına karşı çaresiz ve bölünmüşlükle bekleyen Suriye ve El-Cezîre topraklarının Selâhaddin tarafından ele geçirilip İslam birliğini sağlaması konularını işledik. Bu bölümde Selâhaddin'in cihad azmi ve Haçlılarla yaptığı askeri ve stratejik mücadeleleri yer almıştır. Selâhaddin Haçlılara karşı başarısının zirvesini oluşturan Hıttîn zaferi ve akabinde Kudüs'ü Haçlı işgalinden kurtarmasıdır. Bu nedenle tezimizin konuları içinde Haçlılarla yapılan bu mücadelelere de yer vermeyi uygun bulduk.

ABSTRACT

Selahaddin Eyyubi , appreciated by all Islam and Western historians, was a ruler with distinctive personality. We studied on Selahaddin Eyyubi's political and military activities at the time of The Crusades II. His personality and life were focused on the first part of our research, the environment which he lived on, acquiring a shape of his personality were considered as a subject of this research and adding new findings to the new ones were also tried as it's possible by being studied on his life. In the second part of our research, taking to the history stage of Selahaddin Eyyubi and his vizier period in Egypt were searched. The period of Egypt which gave him opportunities to be a big commander and to set up his government is the first step of the struggles and activities that he would perform. The third and the last part of the research consists of the subjects about Selahaddin Eyyubi's capturing the lands of Syria and El-Cezire, waiting desperately for the attacks of the Crusaders and Islam Unity formed by him. The Jihad determination of Selahaddin Eyyubi, his military and strategical struggles towards to the Crusaders are also the subjects of this part. His top success against to the Crusaders is Hittin Victory by rescuing the Juresalem from the Crusader's attacks. So you can find these subjects in this part.

ÖNSÖZ

Haçlıların İslam topraklarının içine doğru ilerlemeye başladığı yıllarda, İslam toplumları kendi arasında derin kavgalar içinde, birbirine hasım bir konumda idiler. Bu mevcut durum, Haçlıların işini kolaylaştırmakta Müslümanların konumunu zayıflatmaktaydı. Ancak bahsettiğimiz bu durum Selâhaddin-i Eyyûbi'nin ortaya çıkması ile yavaşlamış, gerilemiştir.

Tarafsız tarihçilere göre, Haçlı ordularına karşı yürütülen mücadele altın çağını Sultan Selâhaddin ile yaşamıştır. Selâhaddin-i Eyyûbi yalnız askeri başarıları ile değil, teşkilatcılığı, kültür ve medeniyete olan katkılarıyla da tarihteki yerini almıştır. Türk Dünyasının büyük şairi Mehmet Akif onun için tam da söylenmesi gerektiği gibi “*Şarkın En Sevgili Sultanı*” demekten kendini alamaz. Haçlı seferleri ve onlarla mücadele konusunda ülkemizdeki araştırmalara katkıda bulunmak amacıyla Selâhaddin-i Eyyûbi ve İslam Birliği’ni kurma alanını tez konusu olarak tespit etmemizde büyük etken olmuştur. Selâhaddin-i Eyyûbi’nin hayatı Haçlılarla mücadele ile geçmiştir. Bu nedenle onun hayatının incelenmesi bize Haçlı seferlerinin yapısı ile ilgili birçok bilgi sunmaktadır. Belki de İslam toplumu Haçlı seferleri gibi bir bela ile karşılaşmasaydı, birleşerek yeni bir savunma stratejisi oluşturacak fikri bir ortamda bulunamayacaklardı. Yaşamı boyunca cihad azminden vazgeçmeyen ve tüm yaşamı süresince türlü zorluklarla savaş meydanlarında Haçlılarla mücadele eden Selâhaddin, İslam toplumunun kendini savunma psikolojisinin lideridir. Tezimizin konusunu oluşturan Selâhaddin-i Eyyûbi ve İslam Birliği’ni ele alırken onun askeri ve siyasi faaliyetlerini Kudüs’ün fethine kadar olan kısım ile sınırlandık.

Tezimi hazırlarken imkânlar ölçüsünde kaynaklara ulaşmaya çalıştım. Selâhaddin-i Eyyûbi devri ve onun Haçlılarla olan mücadelesini konu edinen dönem kaynaklarından Türkçe’ye tercümesi olan eserler, tezimizde ana kaynaklar olarak ele alınmıştır. Araştırma ve inceleme eserlerinden de olabildiğince istifade edilmeye çalışılmıştır. Bu imkânlar ve ölçüler dâhilinde oluşturduğumuz tezimiz üç bölümden meydana gelmektedir. Birinci bölüm Selâhaddin-i Eyyûbi ve Hayatı, ikinci bölüm Selâhaddin-i Eyyûbi ve Tarih Sahnesine Çıkışı, üçüncü bölüm ise Selâhaddin-i

Eyyûbi'nin İslam Birliği'ni oluşturarak Kudûs'ü Haçlı işgalinden kurtarması konularını içermektedir.

Bu çalışmamın oluşumunda kıymetli mesailerini benden esirgemeyen, sabır ve hoşgörülerini sürekli olarak gördüğüm değerli danışman Hocam Yard. Doç. Dr. Nihat YAZILITAŞ'a ve özellikle bana sabır gösteren aileme teőekkürlerimi sunarım.

İbrahim Halil ULAŞ

NİĞDE-2010

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vii
KISALTMALAR LİSTESİ	x
KAYNAKLAR	1
1. İslam Kaynakları	1
2. Bizans Kaynakları	2
3. Süryani ve Ermeni Kaynakları	3
4. Araştırmalar	3
GİRİŞ	5
1. Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Sebepleri	5
2. İslam Devletlerinde Genel Durum	9

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ 'NİN HAYATI ve KİŞİLİĞİ

1.1. SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ 'NİN HAYATI	15
1.2. SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ 'NİN ŞAHSİYETİ	20
1.2.1. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Kişiliği	20
1.2.2. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Dini ve İlmi Yaşamı	25
1.2.3. Selâhaddin-i Eyyûbî'nin Liderlik Özellikleri	28

İKİNCİ BÖLÜM

SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ 'NİN TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

2.1. MİSİR SEFERLERİ	31
2.1.1. Birinci Mısır Seferi	31
2.1.2. İkinci Mısır Seferi ve Şirkûh'un Mısır'a Dönüşü	36
2.1.3. Şirkûh'un Mısır'a Hâkim Olması ve Ölümü	39
2.2. SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ'NİN MİSİR VEZİRLİĞİ	43
2.2.1. Zencilerin İsyanı	47

2.2.2. Fâtımî Hilafetinin Kaldırılması ve Dini Muhalefetin Sonlanması.....	49
2.2.3. Yemen'in Zaptı	56
2.2.4. Trablusgarb'ın Zaptı.....	57

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ VE İSLAM BİRLİĞİ

3.1. İSLAM BİRLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİ.....	59
3.1.1. Eyyûbiler ve Zengî lerin Birlikteliği.....	59
3.1.2. Selâhaddin'de İslam Birliği Fikrinin Temellerinin Oluşumu	62
3.1.3. Nureddin Mahmut B. Zengî 'nin Ölümü	68
3.2. SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ'NİN ŞAM VE EL-CEZİRE FALİYETLERİ.70	
3.2.1. Selâhaddin'in İslam Birliği İçin Dımaşk Hâkimiyeti.....	70
3.2.2. Haleb ve Musul Kuvvetlerinin Mağlup Edilmesi	72
3.2.3. Selâhaddin'e Yapılan Bir Suikast	75
3.2.4. Selâhaddin'in Haleb'i Muhasarası ve Anlaşmaya Varılması.....	76
3.2.5. Haşhaşiler (İsmaililer) Üzerine Sefer Düzenlenmesi	77
3.3. DIŞ ÜLKELERE YAPILAN SEFERLER	79
3.3.1. Şam'da Yapılan İdari Yenilikler.	80
3.3.2. Anadolu Selçukluları ile Anlaşmazlıkların Giderilmesi	81
3.3.3. Ermeni Ülkesine Düzenlenen Sefer	82
3.4. İSLAM BİRLİĞİNİN SAĞLANMASI	83
3.4.1. Ümmet Birliği İçin Yapılan Bir Toplantı.....	83
3.4.2. El-Cezîre'de İdari Yenilikler ve Genel Durum	84
3.4.3. Musul Kuşatması.....	86
3.4.4. Sincar'ın Fethi.....	86
3.4.5. Diyarbakır'ın Fethi.....	87
3.4.6. Haleb'in Fethi	88
3.4.7. Musul'un Selâhaddin'in Hâkimiyetini Tanıması.....	90
3.5. HAÇLILARLA YAPILAN SAVAŞLARIN İSLAM BİRLİĞİNE	
ETKİLERİ	92
3.5.1. Selâhaddin'in Remle Savaşı	93
3.5.2. Merc-i Uyun Zaferi	95

3.5.3. Hittîn Zaferi.....	98
3.5.4. Kudüs'un Fethi.....	101
SONUÇ.....	106
BİBLİYOGRAFYA.....	108
EKLER.....	116
ÖZGEÇMİŞ.....	126

KISALTMALAR

a.g.e.	Adı geçen eser
a.g.m.	Adı geçen makale
a.mlf.	Aynı müellif
AÜİFD	Atatürk Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi
ATAD	Askeri Tarih Araştırmalar Dergisi
B.	İbn
Bkz.	Bakınız
Çev.	Çeviren
C.	Cilt
DİA	Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
D.T.C.F	Ankara Üniveristesi Dil Tarih Coğrafya Fakültesi
d.	Doğum tarihi
haz.	Hazırlayan
İSAR	İslam Tarih, Sanat ve Kültürünü Araştırma Vakfı
İ.Ü.E.F.	İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi
İ.Ü.S.B.E.	İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
M.Ü. F.E.F.	Marmara Üniversitesi Fen–Edebiyat Fakültesi
M.Ü. T.A.E.	Marmara Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü
nşr.	Neşir, neşreden
ö.	Ölüm tarihi
RHC	Recueil des Historiens des Croisades
SAD	Selçuklu Araştırmaları Dergisi
s.	Sayfa

S.	Sayı
TAD	Tarih Araştırmaları Dergisi
TD	Tarih Dergisi
TDA	Türk Dünyası Araştırmaları
thk.	Tahkik
trc.	Tercüme eden
TTK	Türk Tarih Kurumu
UHSS	Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu 23–25 Haziran 1997
USES	Uluslararası Selâhaddin–i Eyyûbi Sempozyumu 23–24 Kasım 1996
Yay.	Yayınlayan, yayınları

KAYNAKLAR

II. Haçlı seferinin bitimi ve III. Haçlı seferinin başlangıcı yıllarını kapsayan Selâhaddin-i Eyyûbi dönemi hakkında çağdaş birçok kaynak bulunmaktadır. Biz tezimizi oluştururken daha çok tercümesi olan kaynaklara başvurduk. Latin, Ermeni, Bizans, Süryani ve İslam kaynaklarında, Selâhaddin döneminden ve onun faaliyetlerinden dolaylı ve doğrudan bilgiler mevcuttur. Çalışmamızda, olaylar kronolojik sıra çerçevesinde anlatılmıştır.

1. İslam Kaynakları

1160'da Cizre'de doğan İbnü'l-Esir (ö.1233) Musul'da yetişmiştir. *El-Kamil fi't-Tarih*¹ adını verdiği eseri Doğu ve Batı dünyasında büyük saygı ve takdirle karşılanmaktadır. Eser, insanlığın yaratılışından başlayıp 1230 yılı sonuna kadar geçen olayları içeren bir genel tarihtir.² İbnü'l-Esir, El-Kamil'i oluştururken en güvenilir kaynakları incelemiş, İslam dünyasında seyahat eden tüccar ve bilginlerin ağzından anlattıkları ve yazdıkları bilgileri ve kendi gezilerinden edindiği izlenimleri toplamış, bunları birbirleriyle karşılaştırmış ve ondan sonra eserini yazmaya başlamıştır.³

1192 yılında Haleb'te doğan İbnü'l Adim (ö.1262)'in *Buğyetü'l-Taleb fi Tarihi Haleb*⁴ adlı eseri Haleb Tarihi, Haleb'in coğrafyası ve önemli şahsiyetler hakkında bilgi veren mühim bir kaynaktır. İbnü'l Adim'in Haleb Tarihi'ne daha sonra birçok yazar tarafından "Zeyl"ler hazırlanmıştır.⁵

¹ İbnül-Esir (2008), **el-Kamil-fi't-Tarih I-X**, Hikmet Neşriyat, İstanbul

² Ramazan, ŞEŞEN (1998), **Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı**, İSAR, İstanbul, s.138; M.Şemseddin GÜNALTAY (1991), **İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Mürevvihler**, Endülüs Yayınları, İstanbul s.154; Sabri, HİZMETLİ (1991), **İslam Tarihçiliği Üzerine**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, s.139

³ M.Şemseddin GÜNALTAY (1991), **a.g.e.**, s.154

⁴İbnü'l-Adim (1989), **Buğyetü't-Taleb fi Tarihi Haleb**, Trc. Ali Sevim, Ankara

⁵ M.Şemseddin GÜNALTAY (1991), **a.g.e.**, s.164

Tarihçi ve Hadisçi olarak tanınan İbn Kesir M.1302’de Busra’da doğdu (ö. 1372). İbn Kesir’in kendisinden sonrakilere armağan olarak bıraktığı *el-Bidâye ve’n Nihâye*⁶ adlı mükemmel eser on ciltten oluşan genel bir tarihtir. Yaratılıştan başlayarak Hicri 738 (M.1357) yılında son bulmaktadır. İbn Kesir’in eserinde, diğer eserlere oranla daha ince bir eleştiri düşüncesi hâkimdir. Eser Eyyûbilerin ve Memlûklerin seçkin bir kroniği ile son bulur⁷

2. Bizans Kaynakları

1143 yılından sonra dünyaya gelen Ioannes Kinnamos (ö. 1203 yılına doğru), İmparator Manuel Komnenos (1143–1180)’un hizmetinde bulunmuş ve onunla birlikte seferlere katılmıştır. Eseri olan *Historia*’yı⁸ muhtemelen Manuel’in ölümünden sonra yazmıştır. 1118–1176 yıllarını kapsayan eser Ioannes Komnenos devrini özet şeklinde Manuel Komnenos devrini ise detaylı olarak aktarmaktadır.

Niketas Khoniates (ö. 1213) Bizans imparatorluğunda saray memurluğu yapmış bir görevlidir. İstanbul’un Haçlılar tarafından işgaline birebir tanıklık etmiştir. Eseri *Historia*⁹ 1118–1206 yılları arasını içerir. Bu eser Anadolu Türk Tarihi açısından önem taşıdığı gibi Haçlıların faaliyetleri ve kişilikleri hakkında bilgiler içermektedir. Bu bakımdan kısmi oranda eserden faydalanılmıştır.

⁶ İbn KESİR (2000), *el-Bidâye ve’n-Nihâye I-XII*, (Çev. Mehmet KESKİN), Çağrı Yayınları, İstanbul. Ayrıca detaylı bilgi için bkz. M.Şemseddin GÜNALTAY, *a.g.e.*, s.328; Abdulkерim, ÖZAYDIN, “İbn Kesir”, *DİA*, XX, s. 132–134

⁷ M.Şemseddin GÜNALTAY, *a.g.e.*, s.328–329; Sabri HİZMETLİ, *a.g.e.*, s.141

⁸ Joannes KİNNAMOS (2001), *Joannes Kinnamos’un Historia’sı (1118–1176)*, (Çev. I. Demirkent), TTK, Ankara

⁹ Niketas, KHONİATAS (1995), *Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)*, (Çev. Fikret Işıltan), TTK, Ankara; Niketas, KHONİATAS (2004), *Niketas Khoniates’in Historia’sı (1195–1206) İstanbul’un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması*, (Çev. I. Demirkent), Dünya Kitapları, İstanbul; Niketas, KHONİATAS (2006), *Niketas Khoniates’in Historia’sı (1180–1195) Komnenos Hanedanı’nın Sonu ve II. İsakios Angelos Devri*, (Çev. I. Demirkent), Dünya yayıncılık, İstanbul

3. Süryani ve Ermeni Kaynakları

Tezimizde kullandığımız Süryani kaynak ise Malatya'lı Abu'l Ferec'in, *Abu'l Ferec Tarihi*¹⁰ adlı eseridir. Süryanice yazılmış eser yaratılıştan başlayıp yazarın ölümüne (1286) kadar devam eder. Abu'l Ferec'in, yaşadığı dönemde Rumlar, Müslümanlar ve Haçlılar arasındaki mücadeleler, Anadolu'nun diğer yerleri gibi, Malatya dolaylarını da çok fazla sarsmaktaydı. Haçlı saldırıları ve Moğol istilası gibi Asya'da en kanlı serüvenlerin meydana geldiği bir zamanda yaşamış olduğundan dolayı, eserleri büyük bir önem arz etmektedir¹¹.

XI. yüzyılın ilk yarısında Urfa'da keşişlik yaptığı bilinen Urfa'lı Mateos hakkında tafsilatlı bir bilgi mevcut değildir. 952–1136 yılını kapsayan *Vekayiname*'si¹² Haçlıların İslam coğrafyasına gelişleri, onların işgalleri ve zulümleri açısından önemli bilgiler ihtiva eder.

4. Araştırmalar

Tezimizi oluştururken faydalandığımız araştırma eserlerin başında, Türkiye'de Selâhaddin-i Eyyûbi ve Eyyûbiler konusunda yapılan ilk akademik çalışmaların sahibi olan Prof.Dr. Ramazan Şeşen'in *Selâhaddin-i Eyyûbi ve Devlet*¹³ adlı eseri geldi. Bu eserden çalışmamızın sınırlarını belirlemede ve metod yönünden oldukça faydalandık. Bunun yanında yine *Selâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti ve Selâhaddin-i Eyyûbi ve Devri*¹⁴ bu manada bize faydalı olan eserlerdir. *Müslümanlarda Tarih Coğrafya Yazıcılığı*¹⁵ müellifin istifade ettiğimiz diğer kıymetli bir eseridir. Müslümanlarda Tarih-Coğrafya Yazıcılığı başlangıçtan 19. yüzyılın sonlarına kadar İslam dünyasında tarih-coğrafya yazıcılığı ile bu alanda te'lif edilen eserleri ana hatlarıyla tanıtmaktadır. Bu nedenle kaynaklar hakkında bilgi sahibi olmak için kullanılmıştır.

¹⁰ Abu'l-Ferec (1993), *Abu'l-Ferec Tarihi*, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), II, TTK, Ankara.

¹¹ M.Şemseddin GÜNALTAŞ (1991), *a.g.e.*, s.195–196

¹² Urfalı MATEOS (2000), *Mateos Vakayinâmesi (952–1136) ve Papaz Grigor'un Zeyli (1136–1162)*, (Çev. Hrant D. Andreasyan), TTK Yayınları, Ankara.

¹³ Ramazan, ŞEŞEN (1987), *Selâhaddin Eyyûbi ve Devlet*, Çağ Yayınları, İstanbul

¹⁴ Ramazan, ŞEŞEN (2000), *Selâhaddin Eyyûbi ve Devri*, İSAR, İstanbul

¹⁵ Ramazan, ŞEŞEN (1998), *a.g.e.*

Yine Türkiye’de Haçlı seferleri konusunda önemli çalışmalar yapan Prof.Dr. Işın Demirkent’in mevcut eserlerinden oldukça faydalandık. *Urfa Haçlı Kontluğu*¹⁶ ve *Haçlı Seferleri Tarihi*¹⁷ (İstanbul Dünya Yay.) adlı eserlerinden tezimizin giriş bölümleri ve Haçlıları tasvirinde yararlandık. Yine Hoca’nın vefatından sonra yayına hazırlanmış olan *Haçlı Seferleri Tarihi, Makaleler Bildiriler ve İncelemeler*¹⁸ adlı eser Hoca’nın makalelerine toplu olarak ulaşmamızı sağlamıştır. Bu sahada yapılan akademik çalışmalarda söz sahibi olan Işın Demirkent’in eserleri Haçlılara karşı yeni bakış açıları kazanmamız açısından büyük önem arz etmektedir.

Yine bilgi ve karşılaştıma amaçlı olarak başvurduğumuz, batılı bakış açısıyla yazılmış Steven Runciman’ın “*Haçlı Seferleri Tarihi*¹⁹” bizim için önem arz etmektedir. Eser Haçlı seferlerinin başlama nedenleri, yapısı ve sonuçları ile ilgili ayrıntılı bilgiler ihtiva etmektedir. Bunların yanında müstakil olarak yazılmış batılı ve doğulu kaynaklara Selâhaddin-i Eyyûbi ve Eyyûbiler döneminden bahseden konular kronolojik sırayla incelenmiştir. Yine Malcom Cameron Lyons ve D.E.P Jackson tarafından yazılmış olan “Selâhaddin-Kutsal Savaşın Politikaları²⁰” adlı kıymetli eser Selâhaddin-i Eyyûbi’nin hayatı ve devlet adamlığı konularında yararlandığımız önemli bir tetkik eserdir.

Tezimizi yazarken kullandığımız *DİA* (Diyanet İslam Ansiklopedisi) maddelerini kaynakçada belirttik. Özellikle devrin olaylarını araştırırken farklı kaynaklara ulaşmamızda önemli bir kaynak görevi gördü.

¹⁶ Işın, DEMİRKENT (1994), *Urfa Haçlı Kontluğu*, TTK Yayınları, Ankara

¹⁷ Işın, DEMİRKENT (2004), *Haçlı Seferleri*, Dünya Kitapları, İstanbul

¹⁸ Işın, DEMİRKENT (2007), *Haçlı Seferleri Tarihi-Makaleler-Bildiriler ve İncelemeler*, Dünya Kitapları, İstanbul

¹⁹ Steven RUNCİMAN (1989), *Haçlı Seferleri Tarihi I-III*, Çev. Fikret Işıltan, TTK Yayınları, Ankara

²⁰ Malcom C. LYONS and D.E.P JACKSON (2006), *Selâhaddîn-Kutsal Savaşın Politikaları*, Çev. Zehra Savan, Pınar Yayıncılık, İstanbul

GİRİŞ

1. Haçlı Seferlerinin Başlaması ve Nedenleri

Haçlı Seferleri, Türklerin Anadolu'yu düzenli bir şekilde ele geçirerek yurt edinmeleri üzerine Avrupa Hristiyan dünyasının ve papalığın, kutsal yerleri²¹ Müslümanların elinden kurtarmak ve bu topraklara yerleşmek amacıyla başlattığı, Yakın Doğu'yu uzun süre kan gölüne çeviren bir saldırı ve işgal hareketidir²².

Papa'nın emriyle²³ bütün Avrupa'yı dolaşarak ateşli vaazlar veren vaizler ve din adamları, kutsal toprakları kurtarmak için insanları savaşıma ve yardımlarda bulunmaya davet ediyorlardı. Kutsal Kudüs'ü kurtarmak bahanesi, bu savaşa dini bir boyut katmaktaydı. Bu çağrıyı daha çekici kılabilmek için din unsuru vazgeçilmez bir etkendi. Sıradan Avrupalıları Kutsal topraklara savaşa davet eden din adamlarının, “günahkârların kaniyla yıkanın”, “inançsızları²⁴ öldürün”, “İsa'nın öcünü alın” gibi sloganları galeyan oluşturmaya yetmiş ve uzun soluklu Haçlı Seferlerini tetiklemişti.²⁵

²¹İslam'ın kutsal saydığı şehirler arasında Mekke, Medine ve Kudüs bulunmaktadır. Hz. Peygamberin Mirac da Beytü'l Makdis'e uğraması ve gerekse bir Hadis-i şeriflerinde: “Yalnız üç yere ziyaret maksadıyla yolculuğa çıkılabilir: Mescid-i Haram, Mescid-i Aksa ve benim Mescidime (Mescid-i Nebevi'ye)” buyurmalarından dolayı Mescid-i Aksa ve Kudüs İslam nazarında mübarek bir şehir olarak görülür. Hristiyanlar için ise Hz. İsa'nın doğum yeri ve tövbelerin kabul edildiği, günahların bağışlandığı hac mekânıdır. Hz. İsa'nın doğduğu mağara, Zeytun dağı, Hz. İsa'nın çarmıha gerildiği yerler hacı olmak isteyen Hristiyanların ziyaret etmeleri gereken yerlerdir. Bkz. Ahmet AĞIRAKÇA (2005), *Selâhaddin Eyyûbi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi*, Beyan Yayınları, s.47; S. RUNCİMAN, *a.g.e.*, C. I, s.30–31; Işıl, DEMİRKENT (2002), Kudüs, *DİA*, C.XXVI, İstanbul s.323–338

²²Işıl DEMİRKENT (2007), *a.g.e.*, s.3; Işıl DEMİRKENT (1996), “Haçlılar”, *DİA*, C.XIV, s.525–526

²³Rodney, STARK (2005), *Tek Gerçek Tanrı, Tek Gerçek Tanrıcılığın Tarihsel Sonuçları*, Çev. Çiğdem Özüer, İstanbul, s. 182; S. RUNCİMAN, *a.g.e.*, I, s.82–83

²⁴... Haçlı seferi çağrısı –asıl hedef geri plana itilerek-geniş kitleleri galeyana getirecek olan motiflerle işlenip, inançsız (*infidel*) dedikleri Müslümanlardan intikam, bunun karşılığında İsa ve din kardeşlerine gösterecekleri sevgi ifadesi anlatılınca cevap umut edilenden de büyük oldu. Bkz. Işıl DEMİRKENT (2007), *a.g.e.*, s.12

²⁵R. STARK, *a.g.e.*, s. 172; S. RUNCİMAN, *a.g.e.* s.83; Işıl DEMİRKENT (2007), *a.g.e.*, s.7–8; Işıl DEMİRKENT (1996), “Haçlılar”, *DİA*, s.526

Haçlı seferlerinin başlatıcısı Papa Urbanus, 1095 Kasım'ında yaptığı bir toplantıda Türklerin saldırılarına, Kutsal yerlere hakaret etmelerine dikkat çekerek²⁶, sefere katılacakların günahlarının affedileceği ve ana hedefin Kudüs olduğu çağrılarını yaptı. Bu çağrı, kısa zamanda çok büyük rağbet gördü. Papa, Piskopos Ademar'ı bu seferin tanzim ve idaresi ile görevlendirdi.²⁷

Vaizlerin önde gelen en önemli isimlerinden biri olan Pierre I.Hermite'in²⁸ yanında toplanan insanlara bakıldığında bunların hepsinin ailesiyle ve mallarıyla birlikte bulunduğu görülmektedir. Katılımcılar içinde asiler, köylüler, işçiler, caniler, katiller de yer almaktaydı. Anna Komenna'nın ifadesine göre, "*sayıları kumsaldaki kum tanelerinden, gökteki yıldızlardan daha çoktu.*"²⁹ Yanlarında aileleriyle birlikte katılan sıradan insanların varlığı bunun ekonomik nedenlerini işaret etmektedir. Karmaşık bir yapının meydana getirdiği Haçlı seferlerinin nedenleri de yapısı kadar karmaşıktı. Dini nedenler ön planda görünmekteyse de siyasi ve ekonomik nedenler daha ağır basmaktaydı. Siyasi neden, Türklerin Malazgirt sonrası Bizans karşısında Anadolu içlerinde ilerleyişi, ekonomik neden ise Avrupa'nın ekonomik çalkantıları ve Doğu'nun zenginliğini ele geçirme planlarıdır. Dini nedenler ise aslında itici güç olmaktadır.³⁰ Aslında Batı dünyasının İslam Medeniyeti karşısında geri kalmışlığı ve ezikliği de bu seferlerin nedenleri arasında yer almaktaydı.³¹

Büyük kitleler halinde Anadolu üzerinden İslam coğrafyasına doğru harekete geçen Haçlılarla, Anadolu Selçuklu Devleti, Ortadoğu'da Eyyûbiler ve daha sonra

²⁶Papa Urbanus Clermont Konsilinde Türkleri Doğu Hristiyanlarının kalbine giren, ahaliye fena muamele yapan ve kutsal yerlere hakaret eden, olarak tasvir edip yardım çağrısında bulunmuştur. Bkz. S. RUNCİMAN, *a.g.e.*, C.I, s.84

²⁷Albrecht NORTH (1999), *Müslümanlıkta ve Hristiyanlıkta Kutsal Savaş ve Mücadele*, çev. İhsan Çatay, Özne Yayıncılık, İstanbul, s. 147; S. RUNCİMAN, *a.g.e.*, C.I, s.84–85; Işın DEMİRKENT (2007), *a.g.e.*, s.8–9; R. ŞEŞEN (2000), *a.g.e.* s. 28,30; A. AĞIRAKÇA (2005), *a.g.e.*, s.59–60

²⁸ Pierre I.Hermite yaşlıca gezgin bir keşişti. Clermont Konsilinde bulunmamakla birlikte çağrıyı en ateşli biçimde Avrupayı gezerek yerine getiren etkileyici vaaz eden biriydi. Bkz. S. RUNCİMAN, *a.g.e.*, I s.89; Ayrıca bkz.I. DEMİRKENT (1996), "Haçlılar", *DİA*, C.XIV, s. 527

²⁹ S. RUNCİMAN, *a.g.e.*, s.88; R.ŞEŞEN (2000), *a.g.e.* s.31; I. DEMİRKENT (1990), *Türkiye Selçuklu Hükümdarı I.Kılıçarslan*, TTK Yayınları, Ankara, s.21

³⁰ S. RUNCİMAN, *a.g.e.* C.I, s.50–53; A. NORTH, *a.g.e.* s. 113, Işın DEMİRKENT (2007), *a.g.e.*, s.9–10; Işın DEMİRKENT (1990), *a.g.e.*, s.20; Ali SEVİM (1983), *Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi*, TTK. Yayınları, Ankara, 94–95; Ali SEVİM ve Yaşar YÜCEL (1989), *Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi*, TTK Yayınları, Ankara, s.112

³¹ S. RUNCİMAN, *a.g.e.*, C.I, s.69

Memlukler Türk devletleri olarak Haçlılarla amansız mücadelelere girmişlerdir. Aslında Batı dünyası Türklerden Bizans'ın duyduğu endişeden daha büyük bir endişe duymaktaydı.³²

Haçlı seferleri uzun bir dönemi (1096 –1291) kapsamaktadır. Bu süre zarfında ilk Haçlı seferinde Urfa, Antakya, Kudüs ve Trablus ele geçirilmiş akabinde İslam coğrafyasında Latin Krallıkları kurulmuştur.³³ Üçüncü Haçlı seferinde Kıbrıs alınmış, dördüncü sefer neticesinde ise İstanbul ele geçirelerek Latin krallıkları kurulmuştur³⁴.

Haçlı seferleri ilk zamanlarda Yakınoğlu'yu işgal ve yerleşim amaçlı başlamış olsa da, toprakların Müslümanlara karşı korunamaması neticesinde bundan sonraki seferler bölgedeki Haçlı devletlerini desteklemek amaçlı devam etmiş. Ancak hiçbir hezimet onları nihai amaçlarından vazgeçirememiştir. Seferlere sayı vermek her ne kadar zor ise de, dokuz büyük sefer tertip etmişlerdir.³⁵

Haçlıların kararlılığı o derece kesin idi ki bu seferler neticesinde sel gibi gelen insan kitleleri, Anadolu topraklarından geçerken çok büyük kayıplar vermelerine rağmen seferlerin ardı arkası kesilmiyordu. Bu konuda en iyi örneği ilk seferde gelenler vermektedir. Onlar düzensiz ve askeri bilgidен yoksun bir kalabalıktı. Bizans imparatoru onları fazla bekletmeden, timsahın önüne atar gibi Türklerin önüne atarak Anadolu'ya geçirmiş onlardan gelecek tehlikeyi bertaraf ederek perişan bir vaziyete düşmelerine neden olmuştur.³⁶ Haçlıların çoğu yollarda ölmüş, İznik ve Anadolu'da düştükleri pusularda ölmüş ve esir olmuşlardı.³⁷ Daha sonraları Antakya'ya

³² Işın DEMİRKENT (2007), **a.g.e.** s. 12; S. RUNCİMAN, **a.g.e.** C.I, s.68

³³ Işın DEMİRKENT (2007),**a.g.e.**, s.9

³⁴ İstanbul'un Haçlılar tarafından yağmalanması ve Latin işgali Haçlı seferlerinin giderek çıkış nedenlerinden dini sebeplerden çoktan saptığı hususuna delildir. İstanbul'da kurulan Latin Krallığı, Hristiyan dünyasının mezhep ayrımı sebebiyle birçok katliama ve yağmaya imza atmıştır. İstanbul'un yağmalanması ile ilgili olarak geniş bilgi için bkz. Khoniates, NİKETAS (2004), **a.g.e.** s.151–154

³⁵ Cecile, MORRISSON (2005), **Haçlılar**, Dost Kitabevi, Ankara, s.85

³⁶ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, VIII, s.411–412; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, II, s. 16–17; I. DEMİRKENT (2007), **a.g.e.** s. 26–27; I. DEMİRKENT (1996),Haçlılar”, **DİA**,C.XIV, s.527–528; Şerif BAŞTAV (1999), **Bizans ve Haçlı Seferleri**, UHSS, İstanbul, s.61

³⁷S. RUNCİMAN, **a.g.e.** I, s.102, İbnü'l-ESİR bu konuda: “Eğer ülkelerinden çıktıkları sayıyı aynen muhafaza etmiş olsalardı hiç şüphesiz bütün İslam ülkelerini kaparlardı.”demektedir. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, s. 412. Selçukluların Haçlılarla mücadeleleri hususunda geniş bilgi için bkz. Ali SEVİM ve Yaşar YÜCEL, **a.g.e.**, s. 112–118, 136–137; R. ŞEŞEN (2000), **a.g.e.** s. 31–36, Işın DEMİRKENT (1990), **a.g.e.** s. 20–23; Işın DEMİRKENT (2007), **a.g.e.**, s. 261–270; I. DEMİRKENT

vardıkların da açlıktan leş ve cesed yemeye başlamışlardı. Haçlı Seferlerine karşı bölgede gücü ve yönetimi ellerinde bulunduran Türk Devletleri ve onlara bağlı emirlikler en büyük mücadeleleri vermişlerdir. Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan'ın (1092–1107) Haçlılara karşı verdiği mücadeleler, sadece Türk-İslam âleminde değil, Haçlılar tarafından da takdir edilmiştir. Eskişehir (Dorylaion) Muharebesi'ne şahit olan bir Haçlı yazarı “*Türklerin metanet, kahramanlık ve savaş kabiliyetlerini kim tasvir edebilir*” sözleriyle bu gerçeği tespit etmiştir. Türklerin 1101 yılı Haçlı seferleri başarısı hem varlığını koruyabilme mücadelesi olmuş hem de İslam dünyası açısından çok yararlı olmuştur. Sömürgeci bu kalabalık orduların Anadolu yollarında yok edilişi, Haçlılara Suriye'nin diğer kentlerine yayılma imkânı vermemiştir. Sonuçta bu başarı, İkinci ve Üçüncü Haçlı seferlerinde Türkler karşısındaki başarısızlığının bir başlangıcı olmuştur.³⁸

İntikam duygularıyla başlayan Haçlı seferlerinde, bölgede ki halklar arasında da ayırım yapılmaksızın katliamlar yapıyordu. Katliamlar o denli vahşet doluydu ki bunu ifade etmekten batılı tarihçiler dahi kendilerini alamazlar.³⁹ Ancak bundan çok uzun süre sonra Selâhaddin-i Eyyûbi devri ile birlikte Haçlıların ileryeyişleri kısmen durdurulabilmiş, 1180 yılında Kudüs Krallığına karşı askeri üstünlük sağlayabilmiş İslam birliğinin sağlanması ile de 1186 yılında Müslümanlar kaybettiği yerleri geri alarak savunma durumundan çıkabilmişlerdir.⁴⁰

Selâhaddin Dönemi, Haçlı münasebetlerini iki ana başlık oluşturmaktadır. Birincisi, Kudüs'ün fethinden önce olan dönemdir. Bu dönemde Selâhaddin-i Eyyûbi İslam Birliğini temine çalışırken Haçlılarlada savaş halindedir.⁴¹ İkinci kısım ise Kudüs'ün

(1996),Haçlılar”, **DİA**, C.XIV, s 529–535; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, II, s.16–25; İbnü'l-ESİR, **a.g.e.** IX s.419; R.ŞEŞEN (1987), **a.g.e.**, s.31; Bilge UMAR (1998), **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, İnkilap Yayınları, İstanbul, s. 94–96; A. SEVİM (1993), **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK Yayınları, Ankara, 131–133.

³⁸ Osman, TURAN(1999), **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul, s.102; Işın DEMİRKENT(1990), **a.g.e.**, s. 30,46–48;

³⁹Türklerin hâkimiyet bölgesine girdiklerinde gerek Hristiyan gerek Müslüman halkı en korkunç işkencelerle zalimce öldürdüler. Hatta küçük çocukları mızrakların ucunda ateşte kızarttıkları rivayet edilir. bkz. S. RUNCİMAN, **a.g.e.** I, s.101; İbnü'l-ESİR, Haçlıların Kudüs'ü işgalinde Mescid-i Aksa'da yetmişbin müslümanı öldürdüklerini bildirir. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.** C.VIII., s.419; S. RUNCİMAN, **a.g.e.** C.II, s.220–221

⁴⁰ Işın DEMİRKENT (2007), **a.g.e.**, s.11, R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.** s.105; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.36

⁴¹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.** s.95

fethi sonrası gelişen III. Haçlı seferi ve Akka savunmasıdır. Haçlılarla yapılan mücadelelerde, biz daha çok II. Haçlı seferi dönemi ve Kudüs'ün fethi dönemleri ile ilgileneceğiz.

2. İslam Devletlerinde Genel Durum

İslam'ın ortaya çıkışı sırasında Ortadoğu'da iki büyük askeri ve siyasi güç vardı. Bunlar başkenti İstanbul olan Bizans devleti ile başkenti Meadin olan İran Sasani Devleti idi. Bu iki devlet aynı zamanda, o zaman ki medeni dünyanın bilim ve teknik bakımından en ileri ülkeleriydi. Bu sırada Hristiyan dünyasından olan Batı Roma'nın varisi Batı Avrupa Latin dünyası çalkantılar içindeydi ve Bizans'ın yardımına koşacak durumda değildi. Avrupa henüz siyasi birliğini kuramamıştı. Bununla beraber, X. asrın başlarına kadar İslam dünyası, Avrupa karşısında askeri ve siyasi bakımdan üstün durumdaydı. Bu üstünlük Abbasi Devleti'nin parçalanması ve gücünü yitirmesi ile gerilemişti. İlk Haçlı hareketinin İslam topraklarına yöneldiği sırada, Ortadoğu mezhep ve siyasi mücadelelerle çalkalanmakta, birçok irili ufaklı yapı, bölgede dağınıklık arzietmekteydi. Bu mücadelelerin neticesi olarak bölge siyasi ve askeri birlikten yoksundu.⁴²

Buna karşılık Bizans Güneydoğu Anadolu, Suriye, Lübnan ve hatta Filistin'deki Müslüman hâkimiyetini tehdit eder hale geldi. Doğu Anadolu'daki topraklarının büyük bir kısmını geri aldı. Buralarda Arap-Kürt-Türk halkına karşılık Hristiyan Ermenileri tuttu. Diğer taraftan Mısır'da sonra Suriye'de Fâtımî ler hâkimiyetlerini genişletiyorlardı. Bu genişleme bir kuvvet dengesi oluştursa da yeterli olmamaktaydı.⁴³

Ayrıca şu hususa dikkat etmek gerekir ki, Fâtımî Hilafeti Şîi olduğu için Bağdat'taki Abbasi hilafeti ile rekabet halindeydi.⁴⁴ Abbasi Halifesi ise manevi nüfuzu ile ayakta kalmaya çalışıyordu. Abbasi Halifesinin bu durumu Büveyhilerin sonlarında Arslan

⁴² R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s 27; Ali, SEVİM, (1997), "Suriye Selçukluları-Haçlı İlişkileri", **UHSS** İstanbul , s.91; Işın, DEMİRKENT (2007), **a.g.e.**, s.1-2

⁴³ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.27

⁴⁴ S. RUNCİMAN, **a.g.e.** , C.II, s.7

Besâsiri⁴⁵ vasıtasıyla göz hapsine dahi alınmasına neden oldu. Artan bu Arslan Bessâiri baskısı karşısında yardım çağrılarına cevap Selçuklulardan geldi. Selçuklu Sultan'ı Tuğrul Bey Bağdat'ı alarak Abbasi Halifesini Şîi Büveyhilerin ve Fâtımîlerin baskısından kurtardığı gibi, Anadolu ve Kafkasya'da Bizans'a karşı, Suriye'de Fatimilere karşı üstünlük sağladı. 1071 yılından sonra Suriye'ye gelen Türkmen kitlelerin başında Kızılı, Atsız, Şöklı(Şöklü) adında beyler bulunmaktaydı.⁴⁶

Malazgirt zaferinin akabinde, kısa bir süre içinde bütün Türkler Anadolu'ya yayılmıştı. Anadolu'daki ve Kafkasya'daki Bizans topraklarının büyük bir kısmı ile Suriye, Filistin topraklarının büyük kısmı Selçuklu Türklerinin eline geçmişti. Tabii bu durumun en büyük yardımcısı Bizans'ın içindeki mücadeleler olmaktadır.⁴⁷

Bizans'ın gücünü kaybedip çökmeğe yüz tuttuğu bu sırada, Batı Avrupa'da kuvvetli bir uyanış başlamıştı. XI. asrın ilk yarısında uyanmağa başlayan Batı dünyasında, Fransa, Almanya ve Kuzey İspanya'da kuvvetli siyasi ve askeri güçler doğmuş yeni krallıklar ortaya çıkmıştı. Batı Avrupa'da başlayan bu uyanış neticesinde önce İspanya'da İslam hâkimiyeti gerilemeye başladı. İspanya'da yapılan savaş, Haçlı ruhuna benzeyen bir şekilde, Müslüman düşmanlığı yapılarak kutsal bir mahiyette yapılmıştı. Avrupa devletleri İslam dünyası ve Bizans aleyhine, Akdeniz'deki ticari ve askeri hâkimiyeti ele geçirdiler.⁴⁸

⁴⁵ Arslan Besâsiri, Halifenin oturduğu yeri olan Bağdat'ı istila edip 450/1058 Abbasî Halifesi Ka'im Bi-Emrillah'ı 422-467 /1030-1074 Bağdat'tan uzaklaştırarak onun adını hutbeden çıkarttı. Fatimî Mustansır adına hutbe okuttu. Alevilerin işareti olan beyaz bayrakları Abbasi bayrağının yerine koyarak minberlerde Ali ve evladını övmelerini emretti. Ezan'a Hz. Ali'nin adını koydu. Fakat daha sonra Abbasi Halifesi, Selçuklu Sultanı Tuğrul Beyin yardımıyla Besasiri'yi Bağdat'tan çıkarttı. Besasiri 451/1059 yılında öldürüldü. Bkz. Kerimüddîn Mahmud-i, AKSARAYI(2000), **Müsameretü'l-Ahbar**, Trc. Mürsel Öztürk, Ankara, s. 10-11; M.Altay KÖYMEN(1976), **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yay. ,İstanbul, s.38-39; İbnü'l-ADİM(1989), **Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb**, Ter. Ali Sevim, Ankara, 1-9; Ali SEVİM(1994), İbnü'l-Adîm'in "Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb'indeki Selçuklularla İlgili İlginç Kayıtlar", **XII. Türk Tarih Kongresi**, Ankara, Bas.1999, s.563-564

⁴⁶ Osman, TURAN(2005), **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, İstanbul, s.132; Ali SEVİM(1990), **Ünlü Selçuklu Komutanları-Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur**, TTK Yay., Ankara, s.16; M.Altay, KÖYMEN(1976), **a.g.e.**, s.36-40; Salim, KOCA(2007), "Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah'ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız", **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, sy.22, s.10; Hakkı Dursun, YILDIZ(1988), "Abbasiler", **DİA**, C.I, s. 35.

⁴⁷ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s 28; Şerif BAŞTAV(1997), "Bizans ve Haçlı Seferleri", **UHSS** İstanbul, s.57

⁴⁸ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.VII, s.557; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s 28; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C. I, s.71

Doğu-Batı arasındaki bu mücadelede Hristiyan dünyası, İslam dünyasına göre daha enerjik görünmekte ve müşterek menfaatleri için birlikte hareket edebileceğini ortaya koymaktadır. Doğu ve Batı Avrupa'nın bütün ülkeleri ve hükümdarları aradaki uzun mesafeye rağmen bu mücadeleye katılmışlardır. Doğuda ise bu mücadeleye Haçlıların hareket sahası dışında kalan ülkeler ve hükümdarlar ilgi göstermemiştir.⁴⁹ Aslında buradan hareketle Haçlı seferlerinin gerçekleşme nedenleri arasında ekonomik nedenlerin de ağır bastığını söylemek ve bu ekonomik nedenlerin Hristiyan dünyası içindeki birliğin nedenleri arasında göstermek çok da yanlış olmaz.

Selçuklu sultanı Alparslan'ın öldürülmesi ve akabinde Berkyaruk ile Tutuş arasındaki savaş ve Tutuş'un öldürülmesi üzerine bölgede dağılmaya başlayan Türk hâkimiyeti, bölgeyi derinden sarsmaktadır. Türklerin bölgedeki hâkimiyeti kendi aralarındaki mücadelelere kurban gitmekteydi. Nitekim Berkyaruk'un Muhammed Tapar ile yaptığı taht mücadelesi sırasında Haçlıları düşünecek ve onlarla cihad yapacak zamanı ve kuvveti yoktu.⁵⁰ Ancak Haçlılar gibi harici bir saldırıya karşı gösterilen eksikliklerin bunlarla izah edilmesi yeterli değildir.

Hatta Zengî lerin ve Eyyûbilerin kuruluşuna kadar Haçlı devletlerinin etrafındaki İslam devletçikleri dahi aralarında devamlı bir anlaşma sağlayamamış, Mısır'daki Fâtımî ⁵¹Devleti'de bu mücadeleleri bitirecek elle tutulur bir destekte bulunamamıştır. Fâtımî ler Artukoğlu Sökmen'den Kudüs'ü almak için sefere hazırlandıkları dönemde Doğu ve Batı Avrupalılar da Haçlı seferleri için hazırlıklarını tamamlamış bulunuyorlardı. Kudüs o sıralarda birkaç kez el değiştirmiş ve yönetim zafiyetine uğramıştı. İbnü'l Esir, Haçlıların İslam diyarına gelip oraları işgal etmelerini Müslümanların kendi aralarındaki husumet ve çatışmalara bağlamaktadır. İslam diyarındaki çatışma hali elbette Haçlıların İslam diyarına geliş nedenleri değildir. Haçlılar, İslam ülkelerinin bir kısmını işgal ettikleri

⁴⁹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s. 28

⁵⁰İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.VIII, s.390–392; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.64; A.SEVİM(1993), **Anadolu'nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK Yay. , Ankara, s.131–133; Erdoğan MERÇİL(1997),“Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti'nin Durumu”,**UHSS**, s.84–87

⁵¹ 909–1071 yılları arasında Kuzey Afrika'da, Mısır'da, Suriye'de hüküm sürmüş olan Fatimî Devleti'nin aslı İsmaililik hareketine dayanmaktadır; Ayrıntılı bilgi için Bkz. Eymen Fuad, SEYYİD(1995), “Fatimiler”**DİA**, C.XII, s.228; Şii Fatimî Hilafeti geniş topraklara yayılmış hâkimiyet sahası ile Abbasi Halifeliği'ni ciddi şekilde tehdit etmekteydi: Ali, SEVİM(1990), **a.g.e.**, s.16

sırada Müslüman hükümdarlar ve İslam orduları birbirleri ile savaşmakla meşguldüler. Müslümanlar arasında görüş birliği yoktu, her emir ve sultanın arzuları değişti.⁵² İlk Haçlı seferinde hedefe ulaşmayı mümkün kılan, İslam hükümdarlarındaki birbirini kıskançlık ve beraber harekete yanaşmama olmuştu. Hatta aralarında nefret durumları dahi söz konusuydu. Nihayet bu siyasi ortam Haçlıların işini kolaylaştırmıştır. Haçlılar karşısında güçlü bir İslam birliği olmayışı sebebiyle 1098–1109 yılları arasında Trablus, Kudüs, Antakya ve Urfa olmak üzere dört krallık kurulmuştur.⁵³

Haçlılar İslam dünyasına girdikleri bu sıkıntılı günlerde; meşhur İngiliz tarihçi Stanley Paul'un ifadesi ile "Haçlı ordusu sanki çürük bir ağaca çivi çakar gibi ülkeye girdi."⁵⁴ Haçlılar işgale başladıkları zamanlar Bağdat'ta Abbasiler, Anadolu'da Türkiye Selçukluları, Mısır ve Filistin'de kısmen Fâtımî ler, Suriye ve Irak'ta Selçuklular ile Artukoğulları hüküm sürmekte olup birbirlerinden toprak kapma telaşı içindeydiler. Tabi bu durum öylesine yaygındı ki sanki her şehrin ayrı bir efendisi vardı.⁵⁵

Öyle ki *el-Kâmil* 'de Haçlılarla Müslümanların savaşları kadar, aynı esnada Müslümanların kendi aralarındaki savaşları da tafsilatlı olarak anlatılır. İbnü'l Esir'in aktardıklarına bakılırsa, Haçlılarla savaşlarından daha çok Müslümanlar kendi aralarında savaşmaktadırlar. Çoğu yılın olayları anlatılırken Müslümanların kendi içlerinde ki bu mücadele durumu net olarak görülmektedir.

Zengîlerin ortaya çıkışı ve bunu Eyyûbiler ile Memlukların takip edişinin ehemmiyeti, bu hanedanların bölgeyi önce Haçlılara, sonra Moğollara karşı başarıyla müdafaa etmeleri ve bunun neticesi bölgede canlı bir kültür hayatının ortaya çıkmasıdır. Birbirlerinin devamı olan bu devletler, Selçuklu devletinin güney uzantısı olup idari ve askeri sınıfların ana unsurunu Türkler meydana getiriyordu. Bu devletler daha Osmanlıdan önce, üç buçuk asır müddetle Suriye, Lübnan, Filistin,

⁵² İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.VIII, s.419,484; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**,s.65; S. RUNCİMAN, **a.g.e.** , C.I, s.60–61

⁵³ S. RUNCİMAN, **a.g.e.** , C. II, s.6–7

⁵⁴ Ebu'l Hasan, EN-NEDEVİ(1991), **İslam Önderleri Tarihi**, C.I, Kayıhan Yay. , Çev.Yusuf Karaca, İstanbul, s. 330

⁵⁵ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.** , s.65

Ürdün, Hicaz, Mısır, Yemen ve bir ara Libya ve Tunus'ta Türk hâkimiyetini devam ettirmişlerdir. Bu sebeple Osmanlı hâkimiyeti buralarda kolayca tutunmuştur. Salahaddin devri ise doğu ile batı arasındaki bu mücadelenin ve Oğuzların Arap ülkelerinde hâkimiyetlerini tesis etmelerinin doruk noktasını temsil etmektedir.⁵⁶

İslam dünyasının Haçlılar karşısındaki en büyük kalelerinden biri olan Haleb'in kritik günler geçirdiği bu sırada, Selçuklu Sultanı Mahmut tarafından, Melikşah'ın Haleb valilerinden Kasimüddeve Aksungur'un oğlu İmadeddin Zengî⁵⁷, 1127 yılında Musul Atabeyliğine tayin edildi. Zengî, Musul'da idareyi düzene koyduktan sonra Haleb üzerinde oynanan oyunda hasımlarını bertaraf ederek şehir halkının yardımıyla 1128 yılında Haleb'e geldi. Şehrin idaresine el koydu. Böylece Haleb üzerindeki mücadele, Müslümanların zaferiyle neticelendi.⁵⁸ İmadeddin başlattığı cihadı oğlu Nureddin Mahmut daha organize şekilde devam ettirmiş mücaleyi ileri safhalara ulaştırmıştı.⁵⁹

1096 yılında başlatılan ilk Haçlı seferinin orduları Ortadoğuya ulaştığında hâkim durumda olan Selçuklular ve Fâtımî ler kriz içindeydiler. Müslümanlar, aralarında çeşitli anlaşmazlıklar ve çekişmeler bulunan emirliklere bölünmüşlerdi. Büyük Selçuklu Devleti ise Melikşah'ın ölümü (1092) üzerine iç mücadelelere sahne oluyordu. Bu bölünmüşlük nedeniyle Avrupa'dan gelen bu işgalcilere karşı bir noktadan sonra direnemediler.⁶⁰ 1099 yılında Kudüs'de korkunç bir katliam yaparak kurulan Haçlı Krallığı, on yıllar boyunca Müslümanların bu bölünmüşlüğünden yararlandı.⁶¹ Ancak büyük İslam kumandanı Selâhaddin Eyyûbi'nin Müslümanları kendi idaresi altına alıp birleştirmesiyle birlikte, Müslümanlar Haçlı işgalcilere karşı koyabilecek bir güce ulaştı.

⁵⁶ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.28

⁵⁷ 1146 yılında öldüğünde Mezopotamya ve Suriyenin önemli bir kısmını elinde bulunduruyordu **İmâdeddin Zengî** hakkında detaylı bilgi için: bkz. Ali BEYYUMİ(2005), **Kurulus Devrinde Eyyûbîler, Trc.** Abdulhâdi Timurtas, İstanbul, s. 35–38; Ali, SEVİM(1990), **a.g.e.**, s.72–74; Ali, SEVİM(1993), **a.g.e.**, s.18; Ali, SEVİM(1999), **a.g.m.**, **XII. Türk Tarih Kongresi**, s.572–576; C. BROCKELMANN(1992), **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, Çev. Neşet Çağatay, TTK Yay, Ankara, s.183; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.** s.64,67–68

⁵⁸ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.35; R.ŞEŞEN.(1997), “Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Siyasi ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı”, **UHSS**, s.41-43

⁵⁹ Ebu'l Hasan, EN-NEDEVİ, **a.g.e.**, C.I, s.333–334

⁶⁰ S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.I, s.61; R. ŞEŞEN(1997) “a.g.m” ,**UHSS** İstanbul, s.41

⁶¹ S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.I, s.244–245

Bunun yanında Güneydoğu Anadolu'daki Artuklu beyleri ve Türkmenler 1250 yılına kadar Haçlılarla olan mücadelede aktif rol oynadılar ve hemen hemen hepsine katkıda bulundular. Musul atabeyleri, Artuklu beyleri, Halep ve Dımaşk'taki Selçuklu beyleri bu dönemde tek başlarına kalmalarına rağmen, çeyrek asırdan fazla Haçlılara karşı çok başarılı mücadelede bulundular. Önemli merkezleri koruma altında tuttular⁶². Ancak Haçlılar gibi önemli bir güçle mücadele daha organize olmayı gerektirmekteydi.

Güneydoğu Anadolu'da Haçlı seferleri zamanında feodal bir kale sistemi mevcuttu. Bölgede Türk emirlikleri hâkim olmakla birlikte halk etnik açıdan çeşitlilik arz etmekteydi. Bunlar içişlerinde serbest ancak dışişlerinde daha büyük bir devlete bağımlı durumda idiler. Feodal sistemin karakteristik özelliği olarakta iktâ⁶³ sistemi yaygın bir durumda idi. Yukarıda genel olarak siyasi ve askeri durumundan bahsettiğimiz İslam Coğrafyasında etnik unsurlar olarak ele almak gerekirse, Haçlılar öncesi Türkler, Araplar ve Kürtler bu bölgelerin Müslüman halkını teşkil ediyordu. Bunun yanında çeşitli etnik gruplara mensup Hristiyanlar ve Yahudiler yaşıyorlardı. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi Bizans'ın kuvvet kazanmasıyla bu Müslüman unsurlar ya hicret etmiş yâda zimmî muamelesi görmektedir.⁶⁴

⁶² R. ŞEŞEN(1999) "a.g.m" ,UHSS, s.41-43

⁶³ İktâ: Devlete ait toprakların bazı vergi ve gelirlerinin hizmet ve maaşlarına karşılık olmak üzere asker ve sivil yöneticilere bırakılmasıdır. İktanın ortaya çıkışı ve gelişim süreçleri için Bkz. K.Y.KOPRAMAN, N.YAZILITAŞ, A.ÇETİN(2006), İslam Topluluklarında İktâ'nın Ortaya Çıkışı, Ankara, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, C.25, S.39,s.202-203

⁶⁴ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e, s. 14; R. ŞEŞEN(1997) "a.g.m" ,UHSS, s.43-44

BİRİNCİ BÖLÜM

SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ 'NİN HAYATI ve KİŞİLİĞİ

1.1. SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ 'NİN HAYATI

Selâhaddin Eyübi (ö.589/1193) yalnız Müslümanlar nezdinde değil, düşmanları tarafındanda takdir edilen ender şahsiyetlerden biridir. Savaş meydanlarında düşmanı Frenkleri bozguna uğratan Sultan Selâhaddin'in, Kudüs ve Suriye sahil bölgesini fethi sırasında gösterdiği âlicenaplık Avrupalı tarihçiler tarafından takdirle karşılanmıştır. Selâhaddin-i Eyyûbi'nin hem Doğu'yu hem Batı'yı etkileyen güçlü mirası, kurduğu İslam birliği ve Haçlılarla mücadele politikası kendisinden sonra gelen birçok devletlere ve yapılar üzerinde de şüphesiz etkisini yüzyıllarca devam ettirmiştir. Selâhaddin-i Eyyûbi'yi ve İslam birliği politikası daha iyi anlamak ve kavramak için onun hayatına ve yaşamına dikkatlice bir bakmamız gerekir.

Selâhaddin'in babası Necmeddin Eyyûb'a nisbet edilen Eyyûbilerin menşei ve ilk devirleri, kendi zamanlarından itibaren tarihçilerin dikkatini çekmiş, bu konuda çok tartışılmış, çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İbnü'l Esir; *“Esedüddin ile kardeşi Necmeddin Eyyûp aslen er-Ravadiyye adlı şerefli bir kabileye mensuptur”*⁶⁵ der. Eyyûbilerle ilgili ilk bilgiler Azerbaycan'ın Duvin(Dovin) şehrini işaret eder. Bu konuda tarihçiler mutabıktır. Bazı tarihçilere göre: Selâhâddin aslen Hezbaniye aşiretine bağlı Kürd'lerdendir⁶⁶. Batılı yazarlar bu konuyu ön plana çıkarma çabası

⁶⁵ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C. IX, s.353

⁶⁶ A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e, s.11–12; C. BROCKELMANN, a.g.e, s.185; S. RUNCİMAN, a.g.e, C.II, s.159; M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, a.g.e, s.10

İçindedirler. Ancak tarihi gerçeklere dayanarak yapılan tesbite göre ise Eyyûbiler, Kürt, Türk ve Arap karışımıdır.⁶⁷Eyyûbiler ailesinde, bu bahsi geçen etnik unsurların izlerini bulmak mümkündür.

Irak'ın Tikrit kasabasına yerleşen ve Miladi XII. (Hicri VI.) yüzyılın başlarında Selâhaddin'in babası Eyyûb'un veya dedesi Şazi 'nin başkanlığında Irak'a gelen aile Selçuklu emirlerinden Behruz'un hizmetine girer. Eyyûbi ailesi Selçuklu sultanı Muhammet Tapar zamanında Irak'a göç etmiştir. Ailenin Azerbaycan'dan güneye göç etmesinin sebebini bölgedeki Gürcü, Rus ve Abhazaların saldırısı sonucu olarak değerlendirmek gereklidir.⁶⁸ Bu saldırılardan sonra aşiret reisi Şazi B. Mervan iki oğlu Necmeddin Eyyûb ile Esedüddin Şirkûh'u alıp Irak'a göç etmiştir. Esedüddin ile Necmeddin Irak'a gelip Bağdat Şahnesi Mücahidüddin'in hizmetine girdiler. Mücahidüddin Necmeddin'in akıllı, ileri görüşlü ve güzel ahlaklı bir insan olduğunu gördü. Necmeddin Şirkûh'tan büyüktü, bu sebeble O'nu kendisine ait olan Tikrit kalesine tayin etti.⁶⁹

Selçukluların Irak emiri tarafından Tikrit'e tayin edilen Eyyûb İbn Şazi burada adını çevresine duyurdu. Selâhaddin, babası Eyyûb İbn Şazi İbn Mervan el-Kürdi'nin Tikrit valiliği sırasında 532 (1137–1138) yılında doğmuştur. Tikrit, Bağdat ile Musul arasında son derece müstahkem bir kale olup ilk devirlerde buğday ve zahire ambarı olarak eski Persler tarafından inşa edilmiştir. Tikrit kalesi Hicri 16 yılında Hz. Ömer devrinde İslam topraklarına katılmıştı. 525/1131 yılında Musul Atabeği İmameddin Zengî Tikrit yakınlarındaki Abbasi Halifesinin kuvvetlerine yenilince, Tikrit valisi Necmeddin Eyyûb, Zengî 'ye yardım ederek Fırat'ı geçmesini sağladı ve böylece Eyyûbiler ile Zengî arasında ileride tesirleri fazlasıyla hissedilecek olan bir dostluk

⁶⁷ R.ŞEŞEN(1983), **Selâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti**, İ.Ü Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul s.411; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.7–14; Faruk Sümer(1991), “Eyyûbi Hükümdarı El-Melik El- Âdil ve Komsu Türk Hanedanları”, **Türk Dünyası Araştırmaları**, İstanbul, s. 11, Ali BEYYUMİ(2005), **a.g.e.**, s. 60–62.

⁶⁸ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.12

⁶⁹İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.353

başladı. Nitekim çok geçmeden, Eyyûbiler Selâhâddin'in doğduğu yıl olan (532/1137–38) Tikrit'ten Musul'a giderek Zengî 'nin hizmetine girdiler.⁷⁰

Bir müddet sonra Necmeddin Eyyûb'ü, İmadüddin Zengî 'nin Baâlbek valisi olarak görüyoruz.⁷¹ Selâhaddin çocukluğunun en güzel yıllarını burada yaşamıştı. O, bu yıllarını ilim tahsil etmek, ata binmek, silah kullanmak, kılıç sallamak, cihada hazırlanmak ve yönetim usullerini öğrenmekle geçirmiştir. Sultan Selâhaddin'in babası Eyyûb ve amcası Şirkûh kısa sürede İmadeddin'in büyük emirleri arasına girerek Haçlılarla yapılan savaşa katıldılar. 541/1146'da İmâdeddin ölünce iki kardeş idareye geçen Nuredin Mahmud Zengî 'nin hizmetine girdiler. Sonraki safhalar Eyyûbi hanedanı ve Selâhaddin için parlak bir istikbal ile netice verecek olaylarla doludur. Bu arada kabiliyetleri günden güne inkişaf eden Selâhaddin'de Sultan Nureddin'in en büyük yardımcılarında ve emirlerinden oldu. 562/1167 yılında Dımaşk'a gelen İmadeddin el-İsfehani Nureddin'in onu yanından ayırmadığını söyler.⁷²

Eyyûbiler için tarihi bir dönüm noktası olarak kabul edilen Mısır seferleri ile birlikte (559–564/1164–1169), Selâhaddin'in tarih sahnesinde oynayacağı rolün imkânları da hazırlanmaktaydı. Mısır'da vezirlikten uzaklaştırılan Fatımî veziri Şaver Nureddin'den yardım isteyince Nureddin Şirkûh'u askeri bir birliğin başına getirerek yanında yeğeni Selâhaddin ile birlikte Mısır'a gönderdi.⁷³

564/1169 yılında Mısır'da idareyi ele geçiren Şirkûh, Fâtımî Halifesi Adil Lininilah tarafından vezir tayin edildikten iki ay sonra vefat etti. Bunun üzerine ordu komutanları Selâhaddin'i başkumandanlığa seçtiler. Fâtımî Halifesi'de Selâhaddin'i amcasının yerine vezir tayin etti. Daha sonra güçlü bir Sünnî devlet kuracak olan Selâhaddin bu münasebetle kısa bir sürede olsa Şî bir devlette vezirlik görevini üstlendi. Bu durum İslam dünyasındaki mezhep kavgalarının meydana getirdiği ayrılıkları Haçlılar karşısında asgari düzeye indirdi. Sultan Selâhaddin siyasi-askeri

⁷⁰R.ŞEŞEN(1983), **a.g.e.**, s.33–34,411–418; R.ŞEŞEN(1995),“Eyyûbiler”**DİA**, C.XII, s.20; Ali, SEVİM(1993), **a.g.e.**, s.25; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.II, s.159

⁷¹A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.13; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.11

⁷²R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.41; R.ŞEŞEN (1995),“Eyyûbiler”, **DİA**, C.XII, s.20

tedbirlerle kısa sürede Fâtımî ordusu ve taraftarlarını idaren uzaklaştırarak 10 Muharrem 567/13 Eylül 1171 yılında Fâtımî hilafetini ortadan kaldırıp Abbasi halifesi adına hutbe okuttu. Böylece iki buçuk asrı aşkın bir zaman diliminde (909–1171)hüküm süren Şî Fâtımî devletinin yerine Sünnî bir devlet idareye hâkim oldu. Hiç şüphesiz iki buçuk asır devam eden Şî-Fâtımî idaresine rağmen Sünnî kalabilen Mısır halkının Eyyûbileri desteklemesi bunda mühim rol oynadı.⁷⁴

Nureddin Zengî 'nin 569/1174 yılında Dımaşk'ta ölmesi üzerine Dımaşk'taki emirleri tarafından Suriye'ye davet edilen Sultan Selâhaddin uzun uğraşlar sonucunda Suriyede'ki hâkimiyeti ele geçirdi. 12 Şevval 570/6 Mayıs 1175 Tarihinde Abbasi halifesi Mısır, Suriye ve El-Cezîre üzerinde Selâhaddin'in hâkimiyetini tanıdığına dair taklidini(senet) gönderdikten sonra Sultan bağımsızlığını ilan edip kendi adına hutbe okuttu. Selâhaddin bir taraftan Haçlılara karşı cihad ederken diğer taraftan ülkesini her açıdan mamur etmek için azami derecede gayret sarfetti. Selâhaddin vefat ettiği sırada Mısır, Hicaz, Libya, Yemen, Filistin, Şam ve El-Cezîre'de adına hutbe okunuyordu.⁷⁵

Selâhaddin-i Eyyûbi'nin milliyeti hakkında çeşitli görüşler ileri sürülerek istismar yoluna gidildiği görülmektedir. Bunun başlıca nedeni Kudüs'ü fethetmek gibi çok önemli bir görevi yapan bu hükümdarı sahiplenmek endişesi olmalıdır. Ancak ileri sürülen görüşlerin sağlam tarihi delillere dayanmadığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Nureddin Mahmut gibi büyük bir Türk kumandanının yanında tamamen Türk geleneklerine göre yetişen ve daima İslam mücahidi olarak mücadele ve hareket eden Selâhaddin-i Eyyûbi'nin milliyetini tespit etmek gerekirse Türk olduğu kabul edilir. Selâhaddin devletinin bir Türk devleti olduğuna ise hiç şüphe yoktur. Bu devlet Zengî ler devletinin bir uzantısından başka bir şey değildir. Memlukler devleti de Eyyûbilerin uzantısıdır. Mısır'da hüküm süren Eyyûbiler, Abbasilerden sonra süregelen şekilde Türklere oluşmuş bir ordu kurmuşlardır. Özellikle Eyyûbi sultanlarından Melik'üs Salih, Türklere büyük önem vermiş ve ordusunu Türk memlûklere dayandırmıştı. Selâhaddin'in ağabeyisi Turanşah, kardeşleri Tuğtegin ve

⁷⁴ R.ŞEŞEN(1995),“Eyyûbiler”, **DİA**, C.XII, s.20; S.RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.II, s.328–329; C. BROCKELMANN, **a.g.e.**, s.186

⁷⁵ R.ŞEŞEN(1983), **a.g.e.**, s.53

Böri, Türkçe adlar taşır. Annesi, Şihâbeddîn Mahmûd b. Tüküş (Tokuş) el-Harîmî'nin kardeşidir. Kızkardeşi Rabîa Hatun, önce Sadeddîn Mes'ûd b. Üner'le, sonra Muzafferuddîn Gökboro ile evlenmiştir. Ağabeyisi Şâhinşah, Kutlukız Hatun ile evlenmiş, bu evlilikten Ferruhşah doğmuştur. Kendisi de Nureddin'den dul kalan İsmetuddîn Âmine Hatun bin Uner'le evlenmiştir.⁷⁶

Bu üç devleti birbirinden ayıran sadece hanedanlarıydı. Teşkilatları, bayrakları ve dayandıkları maddi manevi unsurlar aynıdır, aralarında fark yoktur. Her üç devletin bayrakları sarı renkte olup üzerinde doru kartal vardır. Her üç devletin de siyasi ve askeri kadroları da aynı unsurlardan meydana geliyordu. Devlet ve ordu teşkilatı, eski Türk devletlerinde görülen devlet ve ordu teşkilatının aynıydı. Kültür unsuru bakımından ise Araplar ve Araplaşmış olanlar ön plandaydılar. Bu sebeple bürokratların ve ulemanın çoğu Araplardandı. Mısır'ın, Yemen'in, Trablusgarp'ın ele geçirilmesi bir Oğuz hareketi olarak görülür. Selâhaddin hiçbir zaman yeni bir devlet kurma iddiasında bulunmamış, Nuredin zamanında kurulan devleti parçalanmaktan ve dağılmaktan kurtarmaya çalıştığını defalarca ifade etmiştir.⁷⁷

Selâhaddin devrindeki tarihçiler ve şairler ise onun devletini bir Türk devleti olarak görürlerdi. Bir Arap şairi olan İbn Sena el-Mülk'ün, Haleb'in zaptı dolayısıyla, Selâhaddin'e sunduğu kaside “*Arap milleti Türker'in Devleti ile yüceldi. Ehl-i salib davası Eyüp oğlu tarafından perişan edildi*” beyitiyle başlar.⁷⁸ İbn Haldun'da Eyyûbiler ve Memluklar devletini tek bir Türk devleti kabul eder. Selâhaddin devrinden beri Türklerin devletinde ilmin teşvik ve himaye gördüğünü, Kahire'nin dünyanın büyük ilim merkezlerinden biri haline geldiğini söyler.⁷⁹

Şu noktaya dikkatle değinmek gerekir ki ortaçağ bir iman ve cihad çağıydı. Din en birleştirici unsordu. Bu devirde ki devletlerin karakterleri bir din devleti özelliği taşırdı. Bu nedenle etnik kimliği ne olursa olsun Müslüman devletler kendilerini bir İslam devleti olarak görmekteydiler. Avrupa devletleri de kendilerini bir Hristiyan devleti olarak görüyorlardı. Ortadoğu'ya gelen Frenkler bir milletin değil Haç'ın yani

⁷⁶ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.7-8

⁷⁷ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.10

⁷⁸ R.ŞEŞEN(1983), a.g.e., s.400

⁷⁹ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.11

Hristiyanlığın temsilcileri olarak gelmişlerdi. Haç adına kanları ve canlarını vermişlerdir. Müslümanlarda bir millet için değil İslamiyet namına vatanlarını müdafaa ederek varlarını yoklarını bu uğurda feda etmişlerdir. Nureddin ve Selâhaddin işte bu ruhun temsilcileriydi. Hayatlarını bu uğurda harcadılar onlara göre her etnik grup İslam davasına yaptığı hizmete göre değer taşırdı. Nureddin “Oğuzlar *İslam’ın kahramanlarıdır. Onların okları olmasa Frenklerin mızrakları karşısında kim durabilir?*”⁸⁰ derken bunu ifade etmiştir. Selâhaddin devrinde daima birleştirici olmuş, ayrılıkçılara şiddetle karşı çıkmıştır. Melez bir kana sahip olmasına rağmen kendisi bir Türk sultanı ve devleti de bir Türk devletiydi.⁸⁰

Nureddin ile Selâhaddin’in tarihi rollerini birbirinden ayırmak mümkün değildir. Bu iki hükümdar tarihte oynadıkları rol bakımından birbirini tamamlarlar. Nureddin olmasa Selâhaddin gelmezdi, Selâhaddin olmazsa Nureddin ‘in eseri kendi ölümüyle sona ererdi.⁸¹ Bu nedenle Sultan Selâhaddin’in Müslüman coğrafyasında, Haçlılara karşı kurduğu İslam Birliği’ni incelerken Nureddin’den⁸² bahsetmek şüphesiz ki elzemdir.

Yukarıda izah etmeye çalıştığımız Eyyûbi devletinin menşei ve kısmi olarak da yapısı; Türkler, Araplar, Kürtler gibi üç ana Müslüman grup, çeşitli etnik gruplara ait Hristiyan ve Yahudilerden oluşmaktaydı.⁸³

1.2. SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ ’NİN ŞAHSİYETİ

1.2.1. Selâhaddin-i Eyyûbi’nin Kişiliği

Gerek doğuda, gerekse batıda hakkında en fazla kitap yazılan kişilerin başında Selâhaddin Eyyûbî (el-Melik en-Nâsır es-Sultân Selâhaddin Yûsuf b. Eyyûb, 1138–

⁸⁰ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.11

⁸¹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.12

⁸² Nureddin Mahmut. Zengi veya Nureddin Mahmut Büyük Selçukluların Halep Atabeyidir. 1146’da babası İmadeddin Zengi’nin ölümü üzerine payına Halep ve yöresi düştü. Zengi Devleti onun zamanında en geniş sınırlarına ulaşmış ve ölümü ile dağılmıştır. Uyguladığı siyasetle Müslümanları birleştirerek Kudüs’ün fethine zemin hazırlamış ancak bu projesini komutanlarından Selâhaddin-Eyyûbi gerçekleştirmiştir. Bkz. R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.13-14; Mehmet SILAY(2009), **Ortadoğu Barışının Mimarı Salâhaddin Eyyûbi**, Düşün Yay. , s.14–15

⁸³R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.14

1193) gelir. III. Haçlı seferi esnasındaki mücadelesi ve gösterdiği sağlam irade, Haçlı seferleri tarihinde, onun İslam dünyasının kahramanlık sembolü haline gelmesini sağladı. Büyük bir kumandan, devlet adamı, imarcı, kültürel ve insani değerlerin koruyucusu olarak tarih kitaplarına geçmiştir. Gerektiğinde düşmanlarının dahi yardımına koşmaktan çekinmezdi. İngiltere Kralı Arslan Yürekli Rişar ile olan ilişkileri bunun canlı birer örneğidir. Avrupalılar gerçek bir İslam kahramanı görmüşler ve onun mertliğine, iyilikseverliğine karşı hayranlıklarını gizleyememişlerdir.⁸⁴

Yazarların ve şairlerin eserlerinde kendisinden övgü ile bahsedilmiş, doğulu her yazar onu kendi milletine mal etmeye çalışmıştır. Namık Kemal, *Evrâk-ı Perîşân adlı* İslam kahramanlarından bahseden eserinin ilk bölümünü ona ayırmış, Mehmet Akif, Çanakkale şehitleri için yazdığı destanda ondan, “*Şarkın en sevgili Sultanı Selâhaddin*” ifadesi ile bahsederek, onun İslam dünyasının en çok sevdiği hükümdar olduğunu vurgulamıştır.⁸⁵ Bayraklarındaki kartal armasının gösterdiği ve zamanındaki tarihçilerin ifade ettikleri gibi, devletleri bir Türk devleti idi. Bununla beraber Nureddin ve Selâhaddin, Türk sultanları olarak, mücadelelerini İslam namına yürütmüşlerdir.⁸⁶

Selâhaddin’in iyi bir devlet adamı, cesur bir kumandan, iyi bir savaşçı, tecrübeli bir yönetici ve aynı zamanda iyi bir ilim adamı idi. Fakat olaylar ve o günün gündemi onu sadece savaş alanlarında tutmuş ve Hittîn savaşının kumandanı olarak ismi ebediyen silinmeyecek şekilde dünya tarihinin büyük şahsiyetleri arasında mümtaz bir makama sahip olmak üzere tarihteki yerini almıştı. Zamanında yaşayan âlimler ondan düşük ve kaba bir söz duymadıklarını, iyi sözler söylediğini ağzının temiz olduğunu, asla sövmediğini, ahdine daime vefa gösterdiğini söylerler.⁸⁷

Verdiği sözü tutan, insani duyguları kuvvetli bir kişi idi. Hata yapanları, kendisine kaba davrananları, suçluları affetmesini severdi. Harran’daki ağır hastalığı sırasında

⁸⁴C. BROCKELMANN, **a.g.e.**, s.189–190

⁸⁵Mehmet Akif, ERSOY(1977), **Safahat**, İstanbul, s.427, 474

⁸⁶R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.196

⁸⁷A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.187

etrafındakilere karşı nazik davranışları İmameddin tarafından ehemmiyetle belirtilir.⁸⁸

Selâhaddin'in yetiştiği dönem gençlik yıllarının oldukça kısa yaşandığı bir dönemdir. Gençler büyüklerin yetiştirildiği gibi yetiştirilmektedir. Bu geleneksel yaklaşımın İslam toplumu üzerindeki etkisi ne kadar vurgulansa azdır. Eğitimin merkezinde Kur'an'ın yer almasından dolayı İslam, mezhep ayrılıklarına rağmen büyük bir kaynaştırıcı güçtür. Genç Selâhaddin'i çağdaşlarına bağlayanın Kur'an ve "din ilimleri" eğitimi olduğu çok açıktır.⁸⁹

Hıttîn sonrası Renan de Chatillon'u anlaşmaları ve yeminleri sık sık bozduğu için öldürmüştür. Onu öldürdüğü sırada hükümdarların hükümdarları öldürmesi adet değildi. Nureddin ailesine karşı herhangi bir sert tutumu yoktur. Nureddin'i daima rahmetle yâd etmiştir. Kudüs ve sahil Bölgesi'nin fethi sırasında Frenklere karşı merhametli ve iyiliksever davranışları Avrupalı tarihçiler tarafından büyük bir takdirle bahsedilir. Selâhaddin, sadece Templier ve Hospitaler şövalyelerine karşı haşın davranmıştır. Bir de Richard'ın Akka'da aman ile teslim olan Müslümanları kılıçtan geçirmesinden sonra, bir müddet düşmandan alınan esirleri öldürtmüştür. İbn Cübeyr'in kaydettiğine göre *"Af konusunda hata etmek, haklı olarak cezalandırmaktan daha çok hoşuma gidiyor"* derdi.⁹⁰

Selâhaddin'in cesareti ondan sonraki nesiller için tam bir örnek olmuştu. Selâhaddin'in dillere destan olan cesaretini dostlardan önce düşmanlar itiraf ederler. O diğer hükümdarlar gibi ve sultanlar gibi tahtında kurulup sağa sola emir yağdırmaktan başka bir şey bilmeyen devlet adamlarından değildi. O savaş için emir verip de askeri cepheye sürerek saraylarında lüks içinde yaşayan sultanlardan da değildi. Savaş kazanılırsa şeref onlara ait, kaybedilirse suç kumandanların üzerine yıkılırdı. O savaşa askeri ile birlikte katılır, savaşta ilk saflarda yer alır ve düşmana önce O kılıç sallardı. En zor ve tehlikeli anlarda bile askerini terk ettiği görülmemiştir. Çok az askerle şehirden şehire koşar ve ülkesini Haçlılara karşı korurdu. Akka muhasarası sırasında Haçlılara gelen yardımın haddi hesabı

⁸⁸ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e**, s.198

⁸⁹ M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e**, s.12

⁹⁰ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e**, s.199

olmamasına rağmen o asla savaş meydanından bir an bile ayrılmamış ve takviyeleri hiç de önemsemeden savaşmaya devam etmişti.⁹¹

İşte bu büyük kahramanın Allah yolunda bu kadar dehşet bir azimle savaşması onun İslam'a olan bağlılığı ve ahrete olan büyük inancını göstermektedir. Selâhaddin Eyyûbî'nin danışmanlarından Usame ibn Munkız ondan bahsederken” *İman ilkelerinin birleştiricisi, ehl-i salibi kahreden, adalet ve rahmet bayrağını yücelten, Emirü'l-Mü'minin sultasını ihya eden*” ifadelerini kullanır.⁹² Bu maneviyatının yüksekliği, kuşkuyu yenmiş olması, dünyaya aldırış etmemesi düşmanına karşı onu başarılı kılmıştır. O hasta olduğu halde ordularının başından asla ayrılmamış ve onları savaş meydanında yalnız bırakmamıştı. İşte bu azim ona Kudüs yolunu açtı ve onu Hz. Ömer'den sonra bu mübarek beldenin ikinci fatihi mevkiine çıkardı. Salahaddin'in yanından hiç ayrılmayan Kadı İbn Şeddad der ki: ‘*Onun zihninde ve gönlünde cihaddan başka bir şey yoktu. Hep cihad ve Haçlılara karşı mücadeleden söz ederdi. Savaş aletlerinden başka hiçbir dünya malından söz etmez ve ilgi duymazdı. Bu cihad ve Kudüs aşkı onu dünyaya sırt çeviren zahit biri haline getirmişti. O çoluk çocuğunu ve asıl içinde büyüdüğü ülkesini terk edip küçük bir çadırdan başka ne eve, ne saraya ne bir köşke sahipti.*⁹³

Selâhaddin, devletin çok büyük malı ve mülkü karşısında yolundan asla geri kalmadı. Üç ayrı hükümdarlığın mirasına sahip olup bu mirası tek bir devlet hâkimiyetinde topladığı halde asla böyle bir Zengî nlige iltifat etmedi. Selâhaddin, öldüğünde ne bir saray ne bir köşk nede bir hazine bıraktı. Hayatı boyunca ona zekât farz olmadı. Hemen hemen sarayda hiç oturmamış, savaştan savaşa koştuğu için otağından başka malı olmamıştı. İşte bundan dolayı İslam tarihinde “Sarayı olmayan tek sultan” olarak anılır.⁹⁴

Selâhaddin kendisine başvuran bir ihtiyaç sahibini geri çevirmezdi. Kudüs'ün fethi sırasında etrafına toplanmış birçok insana dağıtacak bir parası mevcut değildi. Kendisine ganimetlerden veya başka yerlerden bir mal ve hisse gelecek olursa daha

⁹¹ A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e, s.195

⁹² Usame İbn, MUNKIZ(2008), *Kitâbü'l İ'tibâr*, çev. Yusuf Ziya Cömert, İstanbul, s.203

⁹³ A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e, s.196

⁹⁴ A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e, s.196

onu almadan fakirlere ve hak sahiplerine verirdi. Bindığı at dahil hibe edilmek üzere söz verilmiş olurdu. Üçüncü Haçlı seferi sırasında on iki bin ata sahip olduğu halde, cömertliğinden bir iki ay sonra binecek atı kalmamıştı. Böyle davranmasının nedeni, kendisini İslam ordusunun içinde savaşılan bir asker olarak gördüğünden dolayı idi. O, asla kendisini bir Sultan olarak görmemiş, saraylarında debdebe içinde yaşayan kimselerle kendisini kıyaslamamış, amaçları ve cihad uğruna mücadele etmiştir.⁹⁵ Devrin şartları ve savaş usulleri düşünüldüğünde Selâhaddin'in bu inançlı kişiliği ve bol cömertliği onun ordu içindeki yerini artırıyordu. Askerin, komutanlarının sevgisini kazanmasına vesile oluyordu. Böylece ordusunun savaş ve mukavemet gücü artıyor, şahsiyeti etrafında insanları çevresine toplayabiliyordu.

Tabi ki Sultan Selâhaddin bu cömertliğinin meyvelerini topladı. Selâhaddin Mısır'a hâkim olduğu zaman aile efradına ve çevresindeki insanlara karşı çok cömert davranmıştır. Bu cömert davranışlar kendisine olan sevgiyi arttırmıştır. Hatta Mısır'da kendisine olan ilgi Mısır Halifesinin halk nezdindeki itibarını azaltmıştır.⁹⁶

Kudüs'ün fethinde İsmailoğulları merhametli davrandılar. Onlar Sion(Kudüs)'ü zapt edince Latinlere merhamet ve iyilikle davranmıştır. Kudüs'ü geri aldıktan sonra Eyyûbi hükümdarı Selâhaddin şehir halkına karşı inanılmaz derecede merhametli davranmıştır. İsa'nın mezarını adi mezarlığa çevrilmesine müsaade etmemiştir.⁹⁷

⁹⁵ A.AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.197–198

⁹⁶ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.35

⁹⁷ I.DEMİRKENT(2006), **Nikahates Historyası**, Dünya yay. , İstanbul, s.151

1.2.2. Selâhaddin'in Dini ve İlmi Yaşamı

Selahadin İslam birliğini şekillendirirken şüphesiz ki onun dini yaşamı ve itikadı bizim için önem arz etmektedir. Selâhaddin, itikatta Eş'âri, amelde Şafiî mezhebine bağlı idi. Selâhaddin devrinde Şafii fikhî en parlak devrini yaşamıştır. Selâhaddin'in etrafında ki bürokratlar ve başkadılar bu mezhebe mensuptular bu devirde yetişen meşhur Şafii fakihleri arasında Şahrazuriler, İbn Asakirler, İbn Ebi Asrunlar, İbn Dirbaslar ve İbn Yunuslar bulunmaktadır. Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki Mısır'da Sünnîliğin galibiyetini sağlayan âlimlerin çoğu da bu mezhebe mensuptur. Kendisinin devamlı okuduğu bir itikat kitabı vardı. Bunu elinden eksik etmediği gibi çocuklarına da ezberletirdi. Çocukları ezberden okur oda onları dinlerdi. Hayatının son üç gününü baygın geçirdiğinden namazlarını kılamamıştı.⁹⁸

Bunun dışında ki zamanda asla namazını geçirmemiş ve vakit geldiği anda at sırtında yolda gidiyorken bile hemen iner ve namazını kılar. Çocuklarına takva ve ibadeti aşılar, etrafında ki emir ve kumandanlarına bundan ayrılmamalarını söylerdi.⁹⁹

Selâhaddin devrinde Mısır'da ehli-sünnet müntesipleri için medreseler inşa edilmiş, bu medreselerin ihtiyaçlarını temin etmek maksadıyla da büyük vakıflar vakfedilmiştir. Esasında Fâtımî ler devrinde de büyük bir ilim ve irfan merkezi olan Mısır, Selâhaddin'in Mısır'da devletini kurmasından sonra ilmî sahada daha aktif bir hüvviyete bürünmüştür. Fâtımî ler döneminden Selâhaddin'e miras kalan en büyük servet ise Zengî'nin kütüphaneleri olmuştur. Fâtımî ler'in kütüphaneleri İbn Ebû Tayy'ın ifadesiyle tam bir dünya harikası idi. O dönemde İslam dünyasının hiçbir yerinde Kahire sarayındaki kadar çok kitap yoktu. Bu kütüphane, Selâhaddin-i Eyyûbi'nin idareyi ele geçirmesinden sonra satışa çıkarılmış ve haftanın iki günü yapılan satışlar tam on yıl devam etmiştir.¹⁰⁰

Selâhaddin'in kazandığı şöhret sadece askerî zaferlerine bağlanmamalıdır. Her ne kadar diğer alanlardaki gelişmeler askerî zaferlerin gölgesinde kalmışsa da bu, devrin diğer alanlarda gelişme göstermediği anlamına gelmez. Sosyal ve iktisâdî hayattaki

⁹⁸ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.352

⁹⁹ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.184

¹⁰⁰ Eymen Fuad SEYYİD-A.Engin(1995), "Fatimiler", **DİA**, C.XII, s.235

gelişmeler, imar faaliyetleri, açılan sosyal hizmet müesseseleri ve kurulan medreseler, sultanın haklı olarak “Salâhü’-d-dünya ve’-d-dîn” lakabıyla anılmasını sağlamıştır. Selâhaddin hayatının bütününü ya ilim tahsili ya Haçlılara karşı cihad yahut devlet işlerini organize ile geçirmişti. Sürekli cihad ile meşgul olmasına rağmen iyi bir ilmi seviyeye sahip olup Arapça, Farsça, Türkçe ve Kürtçe biliyordu. İyi bir tarih bilgisine sahipti. Zamanının güçlü âlimlerinden İslam hukuku okumuştur.¹⁰¹

Tüm bunların yanında bu devirdeki medrese inşasına verilen önemin siyasi nedenlerini zikredenler de bulunmaktadır. Buna göre Selâhaddin dâhili otoritesini güçlendirmek ve Haçlılara karşı siyasi birliği sağlamak için medreselerin oynayacağı rolü iyi tesbit etmiştir.¹⁰²

Kısaca, Selâhaddin Allah’ın bütün emirlerine tereddütsüz uyan, Kur’an ve Sünnete bağlı, peygamber’in metodunu izleyen, itikadı oldukça kuvvetli, ibadete düşkün her konuda Allah’a tevekkül eden muttaki bir lider, dindar bir devlet adamıydı.¹⁰³ Selâhaddin’in mutasavvıflara hürmet göstermesi, Mısır, Şam ve Kudüs’te onlar için hânkahlar yaptırması devrin büyük sûfilerinin Selâhaddin’e yanaşmasını sağlamıştır. Böylece tasavvuf eğitiminin yapıldığı imkânlar ve mekânlar da hazırlanmıştır.¹⁰⁴

Sultan, selefe uygun tarzdaki İslamî ilimleri benimsediği için felsefî ilimleri hoş karşılamamakla birlikte bu konuda müsamahakâr davranmış, hatta felsefeyle uğraşan ve birçok felsefî eser te’lif eden Abdüllatif el-Bağdâdî’yi (ö.629/1231) himâye etmiştir. Bu sırada Suhreverdi’nin (ö.587/1191) idam edilmesi bir istisna teşkil etmektedir. Bu idamın gerçekleştirilmesinde fakihlerin büyük ısrarı olduğu belirtilmektedir. Bununla beraber Selâhaddin devrinde felsefî ilimlerin büyük

¹⁰¹ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.186

¹⁰² Abdullah Nasih, ULVAN(1992), **Kudüs Fatihî Selahaddîn-i Eyyûbî**, Seçkin Yay., Çev. Mustafa Salih Çakmaklı, İstanbul, s. 156–157.

¹⁰³ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.186

¹⁰⁴ R.ŞEŞEN(1995) “Eyyûbiler”, **DİA**, C.XII, s.27

ilerleme kaydettiği görülür. Onun ilme ve âlimlere verdiği değer neticesinde bölgeye âlimler ve bilim adamları akın etmişlerdir.¹⁰⁵

Selâhaddin devri medreseleri hâdis tedrisatı bakımından son derece Zengî'nin kaynaklara sahiptir. Bu devirde Hâdis ilmi altın çağlarından birini yaşamıştır. Hâdisciler gerek halk; gerekse idareciler nezdinde büyük ilgi görmüşlerdir. Hâdis dinî ve cemiyet nizamının temel taşlarından birisi olduğu için rağbet gören bir ilimdir.¹⁰⁶

Eyyûbi Devleti'nin kurucusu Sultan Selâhaddin de ilmi sahada selefi Nureddin'in yolundan gitmiş ve bu alanda büyük muvafakiyette sahip olmuştur.¹⁰⁷ Selâhaddin'in Arap atlarının soyları kadar Arapların şecereleri, biyografileri ve tarihleri hakkında da bilgi sahibi olduğu söylenir. Daha da önemlisi, Ebu Temmam'ın Hamase'sini ezberlemesiyle takdir kazanmıştır.¹⁰⁸

Selâhaddin 1187 yılında Akka ve Kudüs'ü fethedince Akka'da ki Hospitalierler¹⁰⁹ sarayının bir kısmı ile Kudüs'de ki Kamame kilisesi yanındaki Patrikhaneyi Sufilere ribat olarak vakfetmiştir.¹¹⁰

Bilindiği üzere başta Salahaddin olmak üzere Eyyûbi hükümdarlarından birçoğu, ilimle meşgul olmuş, aralarında eser te'lif eden melikler çıkmıştır.¹¹¹ Sultan'ın tarih ve edebiyat kültürü çok genişti. İbn Şeddad , *“Başkalarından duymadığımız güzel*

¹⁰⁵ R.ŞEŞEN(2000), **a.g.e.**, s.417; Fehim HAFİZ(2001), **Salâhaddin'in Mîrası**, Avesta Yay.,Çev. Serdar Şengül-Bilal Öztunç, İstanbul, s.51

¹⁰⁶ R.ŞEŞEN(2000), **a.g.e.**, s.42

¹⁰⁷ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.204

¹⁰⁸ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.12

¹⁰⁹ Aslında bir hayır kuruluşu olan bu tarikat XI. yüzyılın sonlarına doğru Amalfili İtalyan tacirler tarafından Müslümanlardan alınan özel izinle Kudüs'te, şehre gelecek yoksul ve hasta hacı adaylarına yardım etmek amacıyla kurulmuştur. Hugues dePayns Templier Şövalyeleri tarikatını kurarken Raymond de Puy de Hospitalier'i şövalye tarikatına dönüştürmüş ve bu tarihten sonra Saint Jean Şövalyeleri (daha sonra Rodos ve Malta Şövalyeleri) adıyla anılır olmuştur. Devletin resmi siyasetinden bağımsız hareket eden ve kendilerini sadece Papa'ya karşı sorumlu sayan bu tarikatlara mensup şövalyelerin sayısı 2000 civarında idi ve Haçlıların çekirdek gücü olan en çetin suvarileri meydana getiriyorlardı. Hospitalier Şövalyelerinin alameti zırhlarının üstüne giydikleri uzun mantolara işlenmiş beyaz haçtır. Bu şövalyeler önceleri Kudüs'ü sahile bağlayan “hacılaryolu”nu korumakla işe başlamışlar daha sonra bütün Haçlı seferlerine katılmışlar Müslümanların Endülüs'ten çıkarılmasında ve Haçlıların denizlerdeki hareketinde da görev almışlardı. Bkz. Ebru, ALTAN(2003), Templier ve Hospitalier Tarikatlarının Kuruluşu, **Belleten**, C.LXVI, S.245, s.88–89

¹¹⁰ R.ŞEŞEN(1983), **a.g.e.**, s.265–266

¹¹¹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.337

şeyleri ondan öğrenirdik” der. Selâhaddin’den başka hanedandan Takiyüddin, Ferruşah ile bunların oğulları el-Melik, el-Mansur ise birçok değerli eseri vardır. Kadı’l-Fadıl, İmameddin ve İbn Şeddad’ın ilim sahasındaki şöhretleri, ilim adamlarına verdikleri değer gün gibi aşikârdır.¹¹²

İlme ve âlimlere verdiği değerle temayüz eden Sultan Selâhaddin’e bu konuda hanedanına mensup melikler, emirler ve âlimler de destek vermişlerdir. Özellikle Selâhaddin devrinin önemli devlet adamlarından olan Kadiyü’l-Fazıl ve İmameddin el-Katib, Selâhaddin’in ilmi hayatla ilgili aldığı kararlarda büyük yardımlarda bulunmuşlardır.¹¹³

1.2.3. Selâhaddin-i Eyyûbi’nin Liderlik Özellikleri

Haçlılar karşısında İslam Birliğinin kurulması zorunluluğu en elzem konuların başında gelmekteydi. Haçlılar İslam coğrafyasında ki yürüttükleri siyasette Müslümanlar arasındaki küçük çıkar ve menfaat ilişkilerini kullanarak birlikte hareket etmelerine engel olmak en büyük amaçlarına ulaşmakta en çok başvurdukları bir yöntem idi. Şüphesiz kabul etmek gerekir ki, İslam dünyasında gerekli her türlü şartlar oluşsa dahi bir lider etrafında sonsuz maneviyat ve güven ile toplanabilmek en önemli meselelerden biriydi. İşte bu noktada İslam birliğini tesis eden herkesi etrafında sonsuz bir azim ve güvenle toplamayı başaran Selâhaddin-i Eyyûbi’nin kişiliğini ve farklı özelliklerini incelemek gerekmektedir.

Sultan Selâhaddin’in şahsiyetinin oluşmasında babası Eyüp ve amcası Şirkûh’un önemli tesirleri vardır. Selâhaddin’de bizzat kariyerine başlarken babası ve amcasıyla birlikte savaştığını ve *“zaferlere katılarak kâfirlere karşı birlikleri kumanda ettiğini”* yazmıştır. Eyüp ve Şirkûh’un da Nureddin Zengî ile olan idari ve teşkilat açısından olan ilişkilerinden daha önce bahsetmiştik. Babasından sükûnet, vakar, sağlam düşünme yeteneği ve siyasi basiret alan Sultan, amcasından da kahramanlık cesaret ve savaş taktikleri almıştır. Gençliğinin önemli bir bölümünü beraber

¹¹² R.ŞEŞEN(1983), **a.g.e.**, s.250

¹¹³ Memet YALAR(1997), “Eyyûbilerde İlim ve Ulema”**UHHS**, s.268

geçirdiği Sultan Nureddin'in tecrübelerinde Selâhaddin'in hayatında önemli etkiler bırakmıştır.¹¹⁴

Yüzyıla yakın bir zaman, Haçlı işgal ve hâkimiyetinde kalan Kudüs'ü bu zalim insanların zulmünden kurtaran Selâhaddin'in bu büyük fethi gerçekleştirmesinin en önemli sebep ve itici gücü İslam'a olan bağlılığıdır. O, bir hükümdar ailesinden gelmemesine ve saltanatını babasından miras olarak almamasına rağmen, kendi şahsiyet ve dehasıyla kendisini etrafına kabul ettirmiş ve halkın sevgisi, askerinin bağlılığı kendisini o makam ulaştırmıştı.¹¹⁵ Selâhaddin'in yakın çevresini etkilediği yüzeysel olarak gayet açıktı. Şikuh'un onu kendi oğullarının yerine yaver olarak seçmesinin muhtemelen onun yeteneklerinden kaynaklandığı, öte yandan 1165'de Nureddin'in onu Şam şihneliği görevine atayarak ona daha fazla idari tecrübe kazandırdığını da belirtmeliyiz.¹¹⁶

Onu gerçekten yücelten, dürüstlük, sözüne güvenilirlik ve düşmanına dahi gösterdiği mütevazı kişiliğinin yanında savaşlardaki cesur yüreğidir. Bu durumun örneklerini Haçlılarla mücadele ile geçirdiği ömrünün her safhasında görmek mümkündür. Bu durum düşmanlarının ağzından da dile getirilir. Şöyle ki; Richard Sultan'ın elçileri ile yaptığı bir görüşmede "*Vallahi bu sultan büyük adam. Yeryüzünde ondan daha büyük kişi yok.*"¹¹⁷ diyerek onun büyüklüğünü ve hâkimiyetine olan hayranlığını dile getirmekten kendini alamıyordu.

Yine Kudüs muhasarası sırasında Frenklerin büyük patriği yanında mallarla dışarı çıktı. Selâhaddin'e patriğin mallarına el konulursa bunun Müslümanların yararına olacağı söylenince Selâhaddin: "*Ben ahdi bozup hainlik etmem*" dedi ve on dinar hariç hiçbir şey almadı, hepsini yanlarındaki muhafızlarla Sur şehrine gönderdi.¹¹⁸ Kudüs'ün alınması sırasında Selâhaddin'in gösterdiği büyük affedicilik ve merhamet kabul edilen bir gerçektir. Kudüs'ün fethinden doğan şeref ona İslam dünyasında yeterince saygı duyulması için yetercektir.

¹¹⁴Ali, BEYYUMİ(2005),**a.g.e.**, s.86; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.14

¹¹⁵A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.175

¹¹⁶M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.17-18

¹¹⁷R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.42

¹¹⁸İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C. IX, s.510

Selâhaddin yufka yürekli denecek kadar merhametli bir duyguya sahipti. Güçlüye karşı zayıfı korumak onun en bilinen ve kabul gören özelliklerinden biriydi. Haftanın iki gününde, âlimlerin, fakihlerin ve kadıların hazır bulunduğu bir adalet divanı oluşturur, insanların haklarını korur, adaleti insanlar arasında yerleştirmeye çalışırdı. Kendisine bir şikâyetle bulunan hiçbir Allah kulunu geri çevirmemiş, onu dinlemezlik etmemişti.¹¹⁹

4 Şaban (9 Ekim 1187)tarihinde Müslümanlar Mescid-i Aksa'da Cuma namazı kıldılar. Selâhaddin Cuma namazı kıldıktan sonra Mescid-i Aksa'nın tamir edilmesini, sağlam ve mükemmel bir suretle yapılmasını ve nakışlarına özen gösterilmesi için bütün imkânların seferber edilmesini emretti; bunun üzerine benzersiz güzellikte mermerler, Kostantiniyye yapımı, altın yaldızlı, siyah taşlar ve ihtiyaç duyulan diğer şeyleri getirdiler.¹²⁰

Netice olarak; Selâhaddin üstün kişilik ve liderlik vasıfları ve bu hayır işleri ile halkın gönlünü kazanmış, bu durum İslam coğrafyasında halk nezdinde onu yüceltmış ve İslam halklarının liderliğini eline almıştır. O yaptığı işlerde halkın ve ordusunun çıkarlarını sevinçlerini ön planda tutar yaptığı imar faaliyetleri ile gönül kazanırdı. Selâhaddin gibi herkesin liderliğinde mutabık kalmış karizmatik kişilik, Müslümanların onun etrafında toplanmasına neden oluyor, bunun sonuncunda da manevi ve fiili anlamda İslam birliği'nin temelleri kendiliğinden ilerlemeler kaydediyordu.

¹¹⁹A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.186–187

¹²⁰İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C. IX, s.511

İKİNCİ BÖLÜM

SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ TARİH SAHNESİNE ÇIKIŞI

2.1. MISIR SEFERLERİ

2.1.1 Birinci Mısır Seferi

Eyyûbîler için tarihi bir dönüm noktası olarak kabul edilen Mısır seferleriyle birlikte (559–564/1164–1169), Selâhaddin'in tarih sahnesinde oynayacağı rolün imkânları da hazırlanmaktaydı. Mısır'da vezirlikten uzaklaştırılan Fâtımî veziri Şaver Nûreddîn'den yardım isteyince Nûreddîn, Şirkûh'u askeri bir birliğin başına getirerek Mısır'a gönderdi.¹²¹

Tabi Mısır gibi bir ülkenin fethi zor duruma düşen bir vezirin yardım istemesinden ibaret değildi. Bu ülkenin stratejik konumu nedeniyle birçok devletin ve Haçlılarında hesapları vardı. Haçlılar, Fâtımî Devleti'nin son dönemlerinde gözlerini Mısır'a çevirmişlerdi. Esasen onlar için Mısır'ı ele geçirmek demek; Kudüs'ün ve Suriye'deki Haçlıların emniyetini sağlamak demekti. Ayrıca Mısır gibi verimli topraklara sahip olmak da arzu edilmeyecek bir şey değildi.¹²²

Dımaşk üzerinde yapılan mücadeleyi kaybeden Haçlıların artık Mısır istikametinden başka genişleme ihtimalleri olan yön kalmamıştı. Eğer Zengî'nin ve geniş Mısır topraklarını ele geçirirlerse Nureddin'e karşı stratejik bir üstünlük sağlayacaklar ve arkalarını emniyete alacaklardı. Eğer Mısır'da idare Nureddin taraflarının eline geçerse iki ateş arasında kalacaklardı. Üstelik 1153 yılında Askalan'ı ele geçirerek

¹²¹R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.42; C. BROCKELMANN, **a.g.e.**, s.185

¹²²C. BROCKELMANN, **a.g.e.**, s.185

Filistin’de Mısır istikametinde önlerindeki son engeli de ortadan kaldırmışlardı. Mısır’daki siyasi durum ve iktidar kavgaları bu işin fazla zor olmadan başarılacağı intibahını veriyordu. Bu sebeple 1160 yılındaki karışıklıklar dolayısıyla III. Baudoudin Mısır’a sefer yapma tehdidinde bulundu. Onun yerine geçen kardeşi Amaury 1163 yılında Fâtımî lerin sözlerini tutmadıkları iddiasıyla Mısır’a sefer yaptı ve Bilbis şehrini muhasara etti. Vezir Dırğam, Nil bentlerini açarak bu muhasarayı başarısızlığa uğrattı.¹²³

Diğer taraftan bu durumun tehlikesini sezen Nureddin, Abbasi Halifesi el-Mustazi ve Mısır’daki Sünnîler de Mısır’ın Haçlılara kaptırılmamasını istiyorlardı. Fakat bu iş kolay değildi. Zira arada Haçlılar bulunuyordu. Üç yüz seneye yakın devam eden Fâtımî idaresi halkın üzerinde fazla etki yapmada başarılı olmuş görünmüyordu. Fâtımî halifesi el-Muntansır’ın veziri Bedrü’l Cemali (ölüm.1094 m) ile Mısır’da halifelerin nüfuzu kırılmış, ülkeyi fiili olarak aynı zamanda “sultan” unvanını taşıyan vezirler idare etmekteydi. Büyük kumandanlar arsından kılıcı en keskin olanın elde ettiği vezaret makamında bulunan kişinin, para ve hutbede halifenin yanında adı geçmekteydi. Bunların çoğu, ülkenin halkı gibi, Sünnî idiler. Son büyük Fâtımî veziri Talai b. Ruzzik’in 11 Eylül 1161 tarihinde bir suikaste kurban gitmesinden sonra, yerine geçen oğlu Ruzzik ülkeyi gereği gibi idare edemedi. Yukarı Mısır’daki Kus şehrinin valisi Şâver başkanlığında büyük bir isyan patlak verdi. Kahire üzerine yürüyen Şâver 10 Ocak 1163’de Fâtımî Halifesi el-El-Adîd tarafından vezir tayin edildi. Ülkenin büyük problemlerine Şâver’in aç gözlülüğü ve etrafındakileri küçümsemesi eklenince huzur yine temin edilemedi. Ruzzik’in öldürülmesi üzerine Hacib el- Huccab Dırğam başkanlığında yeni bir isyan patladı. Dırğam, Şâver’i devirerek yerine Fâtımî veziri oldu. Şâver ise Nureddin’den yardım istemek için Kahire’den kaçtı. 23 Ekim 1163 de Dımaşk’a geldi.¹²⁴

Vezir Şâver Rebiyülevvel ayında (Ocak-Şubat 1164) Nureddin’in yanına gitti. Vezaret makamına geri dönmesi için kendisiyle Mısır’a asker sevk etmesini istedi. Askerlerin iktâları verildikten sonra Mısır’ın geri kalan gelirinin üçte biri Nureddin’e ait olacaktı. Şirkûh askerleriyle birlikte Mısır’da ikamet edecek ve Nureddin’in istek

¹²³R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.41

¹²⁴R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.41–42

ve direktiflerine göre hareket edecekti. Nureddin ise bu konuda adımını bir ileri bir geri atmakta temkinli davranma yolunu seçmekteydi.¹²⁵

Kaynaklar, Nureddin'in, arada Haçlıların bulunduğu Mısır gibi yabancı bir ülkeye kuvvetlerini göndererek maceraya girmek istemediğini ve Şâver'e yardım hususunda mütereddit davrandığını söylerler. Onun bu hususta ağırdan almasının başlıca sebebi, Şâver'den mümkün olduğu kadar fazla taviz alabilmek düşüncesi olmalıdır.¹²⁶

Sonunda asker sevk etme azmi ağır basması üzerine Nureddin, derhal ordunun hazırlamasını ve eksiklerinin giderilmesini emretti. Şâver Şirkûh'un komutasında bir Suriye ordusuyla artık Mısır'a geri dönüyordu. Bu konuda Nureddin'in muhatabı Esedüddin Şirkûh idi. Şirkûh cesur ve yiğit bir insandı, hiçbir şeyden korkmazdı. Hemen hazırlıklarını tamamladı. Şâver'i de yanlarına alıp 559 yılı Cemaziyülevvel ayında(Mart – Nisan 1164) sefere çıktılar. Bu seferde henüz 27 yaşında olan Selâhaddin'de amcasının beraberinde ki kumandanlar arasındaydı. Nureddin, Şirkûh'un Şâver'in makamına iade etmesini ve vezaret hususunda Onunla mücadeleye girenlerden de intikam almasını emretti.¹²⁷

Öte yandan Nureddin de askerleriyle beraber Haçlıların karşısına çıkmaya hazırlanırken Esedüddin Şirkûh ve yanındaki askerler Bilbis Şehri'ne vardılar. Dırgam'ın kardeşi Nasuriddin Mısır askerleriyle onların karşısına çıktı, fakat mağlup olup bozgun vaziyette Kahire'ye döndü.¹²⁸

Esedüddin, Cemaziyülâhır ayı sonlarında (15 – 24 Mayıs 1164) Kahire önlerinde karargâh kurdu. Dırgam da Cemaziyülâhır son günü Kahire'den ayrıldı ve Seyide Nefise'nin türbesi civarında öldürüldü. Cesedi iki gün o vaziyette kaldı, sonra el-Karafe'ye götürüldü ve orada gömüldü. Kardeşi Farisül-Müslümin de öldürüldü. Recep ayının birinci günü (25 Mayıs 1164) Şâver'e vezaret hilati giydirildi, vezaret makamına iade edildi ve makamına artık ona iade edilmişti sözler tutulmuştu. Esedüddin'i Kahire dışında ikamet etti. Ancak Şâver verdiği sözde durmadı. Nureddin

¹²⁵ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.319

¹²⁶ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.42

¹²⁷ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.320; İbn,KESİR, a.g.e., C.XII, s.209; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.42

¹²⁸ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.320

Şâver'e elçi gönderip Suriye'ye dönmesini istediye de Şâver red cevabı verdi. Bunun üzerine Şirkûh, Mısır'daki Sünnî muhalefetle işbirliği yaparak Bilbis'i işgal edip bir miktar kuvvetin başına yeğeni Selâhaddin'i bırakarak Kahire'yi kuşattı. Şâver'de Frenklerden yardım istedi.¹²⁹

Haçlılar, Nureddin eğer Mısır'a hâkim olursa mahvolacaklarına kesin gözüyle bakıyorlardı. Şâver onlara haber gönderip Eseüddin'i Mısır'dan uzaklaştırması için kendisine yardımcı olmasını isteyince hiç hesap etmedikleri bir rahatlıkla karşılaşp sevindiler. Haçlılar Kral Amaury komutasında Mısır'ın yardımına koştular. Mısır topraklarını ele geçirme sevdasına ve hırsına kapıldılar. Şâver Haçlıların yardıma gelmesi için bol miktarda para ve malzeme göndermişti. Haçlılar hazırlıklarını tamamlayıp yola çıktılar. Nureddin bunu haber alınca onların hareketine mani olmak için askerleriyle beraber Haçlıların ellerinde ki yerlere seferler düzenledi. Bunun yanın Esedüddin Şirkûh Kahire kuşatmasını kaldırarak Selâhaddin tarafından tahkim edilmiş Bilbis'e geldi.¹³⁰

Bilbis, Amaury ve Şâver kumandasındaki Haçlı ve Mısır askerleri tarafından kuşatıldı. Şirkûh ve emrindeki kuvvetler şehri kahramanca müdafaa ettiler. Her gün şehrin surları önünde iki taraf arasında çatışmalar oluyordu. Bu durum devam ederken Nureddin'in Musul ve Artuklu beyliklerinden aldığı takviyelerle Harim önünde Bizans ve Haçlı kuvvetlerini yenip birçok prens ve kontu esir aldığına, arkadan Harim'i fethedip Banyas üzerine yürümekte olduğuna dair haber geldi. Haçlılar, Dimyat'a pirince giderken evdeki bulgurdan oluyorlardı." Ülkesinin tehlikede olduğunu gören Amaury, hemen dönmeye karar verdi. Şâver'in Nureddin'in Suriye'de Haçlılara yaptıklarından habersizdi. Zaten erzak ve zahiresi azalmıştı, bu sebeble Zilhicce ayında (Ekim-Kasım 1164) Bilbis'ten ayrıldı. Şâver'in Şirkûh'a 30.000 dinar tazminat vermesi, Haçlıların aynı anda Mısır'ı terk etmeleri ve Şâver'in Mısır'da iktidarda kalması şartlarıyla üç taraf arasında anlaşma imzalandı.

¹²⁹İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.320; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e, s.44

¹³⁰İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.321

Şirkûh ve Amaury geldikleri yoldan geri döndüler. Şirkûh birliğinin başında 13 Kasım 1164 günü Dımaşk'ta Nureddin tarafından karşılandı.¹³¹

Şirkûh bu mücadele esnasında Nureddin Zengî için neden önemli bir komutan olduğunu ve ne kadar kahraman bir kumandan olduğunu gösterdi. Aslında Şirkûh devlet içinde ki başarı ve önemi ile yeğeni Selâhaddin'e gelecekteki devletin ve kuracağı İslam birliğinin sinyallerini veriyordu. Şirkûh Mısır yapılan bu seferlerde Nureddin'in neden en önemli komutanı olduğunu ispatlamıştı. O zeki ve çok cesur bir komutandı.¹³² Bu sefer esnasında Nureddin'in Bizansın Haçlılara yardımına rağmen Harim'de kazandığı büyük zafer, Müslümanlara stratejik üstünlük sağladı. Harim ve Banyas gibi çok önemli iki müstahkem mevki Müslümanların eline geçti. Şirkûh ise Mısır'ın sahipsiz olduğunu, Şâverin, Nureddin ile Frenkler arasındaki rekabetten faydalanarak iktidarlığını devam istediğini gördü. Ayrıca, Mısır'daki Sünnî çevreler pek çok taraftar edindi. Salahaddin de ilerisi için kendisinden ümitler beslenen genç bir emir olduğunu gösterdi. 1165 yılında Nureddin tarafından Dımaşk şihneliğine (subaşlığına) getirildi.¹³³

¹³¹ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX s.320; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.44

¹³²İbnü'l-ESİR eserinde Şirkûh'un kahramanlığı için şunları belirtir: Esedüddin'i Bilbis'ten çıkarken gören bir zat bana şunları anlattı:

"Esedüddîn önden adamlarını çıkardı, kendisi de arkada kaldı. Elinde büyük bir balta vardı ve artçıları (saka) himaye ediyordu. Haçlılar ve Müslümanlar da ona bakıyorlardı. Bu sırada deniz yoluyla gelen Haçlılardan bir yabancı Esedüddin'in yanına gelip: "Bu Mısırlıların ve Haçlıların sana hainlik etmelerinden korkmuyor musun? Baksana seni ve adamlarım çepeçevre kuşatmışlar, saldırırlarsa sizden hiç kimse sağ kalmaz." dedi; bunun üzerine Şirkûh: "Ah keşke yapsalar da benim onlara ne yapacağımı bir görsen? Vallahi hepsini kılıçtan geçiririm. Onlardan bir kaç kişiyi öldürmeden bizden hiç bir kişi ölmez. İşte o zaman el-Meliku'l-Âdiî Nûreddin onların üzerine yürür. Zaten güçleri kalmamış, yiğit adamları da ölmüştür, böylece biz de onların Ülkesine sahip olur ve sağ kalanları öldürürüz. Vallahi eğer bunlar beni dinleseydi ben daha ilk günden size saldırırdım, fakat bunlar islemediler." dedi. Haçlı istavroz çıkarıp: "Doğrusu biz bu bölgedeki Haçlıların senden mübalağa ile bahsetmelerine, vasıflarını sayıp dökmelerine ve senden korkmalarına çok şaşar, hayret ederdik; fakat şimdi anladım ki, onlara haksızlık etmişiz." dedi ve geri gitti. Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.321

¹³³R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.44

2.1.2. İkinci Mısır Seferi ve Şirkûh'un Mısır'a Dönüşü

Şirkûh, Mısır'dan döndükten sonra boş durmadı. 1165 yılında Dımaşk Sayda yolu üzerinde Şakif-i Tirun müstahkem mevkilerini Haçlılardan geri aldı. Fakat bu başarılar, onun gibi büyük bir kumandanı tatmin edemezdi. Onun asıl hedefi Mısır'dı. Mısır'ın siyasi durumunu, Zengî nliklerini, ordusunun ülkeyi savunmaktan aciz olduğunu görmüş, oradaki Fâtımî ler aleyhtarı Sünnî unsurlarla temasını kesmemişti. Ayrıca, sözünü tutmayan Şâver'in kallesliğini unutamıyordu. Mısır'ı ele geçirmek hususundaki düşüncelerini saklamıyor. Nureddin'i Mısır'a yeni bir sefer tertibi için iknaya çalışıyordu. Ulema arasında Fatımilerden Mısır'ın kurtarılmasıyla ilgili olarak yürütülen propaganda da ona yardımcı oluyordu. Şirkûh'un seferden dönüşünden sonra, 1165 yılında Mısır'da Yahya b. el Hayyat ve Dırgam taraftarları, Şâver'e karşı isyan etmişler, başarısızlığa uğramaları üzerine bunlardan bazıları Dımaşk'a kaçmışlardı.¹³⁴

Şirkûh (Ocak - Şubat 1167) hazırlıklarını tamamlayıp tekrar büyük bir orduyla yola çıktı. Nûreddin çok sayıda emîri de onunla beraber gönderdi ve Esedüddin'in ordusuna Türkmen askeri kattı. Şirkûh'un emrine verdiği emirlerden her biri Şirkûh'un emrinde Allah rızasını ve Allah yolunda cihadı amaçlayarak sefere gitmekteydiler. Şirkûh'un maiyetindeki komutanlardan biride kardeşinin oğlu Selâhaddin Yusuf b. Eyyup'tu.¹³⁵

Sayıları iki bin süvariye ulaştı. Nûreddin aslında buna taraftar değildi, fakat Esedüddin'in azim ve gayretini görünce başlarına bir olay gelmesinden ve İslam âlemini zayıf düşürmesinden korktuğu için onunla beraber bir askerî birlik daha gönderinceye kadar Şirkûh'un hareketine izin vermedi. Bu askerî birlik de kendisine katılınca karayoluyla Mısır'a hareket etti. Haçlı hâkimiyetindeki toprakları sağına aldı, Mısır'a vardı ve Alfih'e yöneldi. Alfih civarında Nil üzerinden. Mısır'ın Batı yakasına geçti, Mısır'ın karşısında el-Cîze'de konakladı batıdaki beldeleri tasarruf ve hâkimiyeti altına aldı, elli gün civarı burada kaldı. Şirkûh'un Mısır üzerindeki

¹³⁴R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.45

¹³⁵İbn,KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s. 461

emellerini ve ülkede taraftarlarının çokluğunu öğrenen Şâver, ona Haçlılardan daha tehlikeli bir düşman gözüyle bakmaya başladı.¹³⁶

Şâver, bu güçlü ordu karşısında İslam devletlerinin o dönemde en büyük handikapı olarak bir davranış sergiledi ve Haçlılardan yardım istedi, Haçlılar da Mısır'a hâkim olmak arzusuyla büyük meşakatlere katlanarak ona yardıma sonrasında ise amaçları doğrultusunda işgale gelmekte gecikmediler. Haçlılar Esedüddin'in orayı ele geçirmesi hâlinde Nûreddin ve Esedüddin'in ülkelerinde kendilerine hayat hakkı tanımayacağından da korkuyorlardı, bu sebeple bir yandan ümit bir yandan da korku onları Şâver'e yardıma gitmeye sevk ediyordu.¹³⁷

Haçlı ve Mısır askerleri Mısır coğrafyasında (10 Nisan 1107) tarihinde Şîrkûh'a yetiştiler. Şîrkûh Haçlılar ve Mısırlıların yanına haberciler göndermişti. Onlar geri dönüp düşman ordusunun sayıca ve silahça üstün olduklarını ve Şîrkûh'u ele geçirmeğe kararlı olduklarını haber verdiler. Bunun üzerine Esedüddin onlarla savaşa karar verdi, ancak askerlerinin kurtulmaktan ziyade ölüme daha yakın oldukları bu tehlikeli durumda cesaretlerinin kırılıp sebat etmemelerinden korkuyordu, bir karasızlık yaşamaktaydı çünkü askerlerinin sayısı azdı, ayrıca yurtlarından ve ülkelerinde uzaklardılar, üstelik yollar tehlikeliydi, bu sebeple savaşa girmeden önce onların fikrini aldı. Hepsi Nil üzerinden ülkenin doğu yakasına geçmesini ve Suriye'ye dönmesini tavsiye ettiler ve Şîrkûh'a: “*Eğer biz hezimete uğrarsak —ki büyük bir ihtimalle mağlûp olabiliriz— nereye sığınacağız, kimin himayesine gireceğiz? Bu bölgedeki asker, halk ve fellahların hepsi bize düşmandır*” dediler.¹³⁸

Bunun üzerine Nureddin'iu Sakif valisi Şerefeddin'in «Bozkuş» adlı bir memlûkü ayağa kalkıp; “*Öldürülmekten ve esir düşmekten korkanlar hükümdarların hizmetine girmez, bilakis evinde karısının yanında oturur. Allah'a yemin ederim ki, eğer galib gelmeden veya mazur görülebileceğimiz bir felaketle karşılaşmadan geri dönersek hiç şüphesiz Nûreddin iktâlarımızı da maaşlarımızı da elimizden alacaktır. Bu güne kadar yaptığımız hizmet karşılığı elde ettiğimiz şeylerin hepsini geri alacak ve “Siz Müslümanların mallarını alıp düşmanın önünden kaçıyor, Mısır gibi bir ülkeyi de*

¹³⁶İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.339; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.45

¹³⁷İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.339

¹³⁸İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.339

kâfirlere teslim ediyorsunuz!” diyecektir; hüküm onundur.” dedi.

Esedüddin de ayağa kalkıp: *«İşte en doğru görüş budur! Ben buna göre hareket edeceğim.»* dedi. Yeğeni Selâhaddin de aynısını söyledi. Sonra onları destekleyenler çoğaldı ve savaşa karar verdiler. Şakuli Mısırlılar ve Haçlı kuvvetleri yanına günceye kadar olduğu yerde, mevzide kaldı, ağırlıkları merkeze topladı; çünkü onları başka bir yerde bırakamazdı, bölge halkı onları yağma ederdi. Selâhaddin'i merkeze yerleştirdi, ona ve maiyetindekilere: *«Mısır ve Haçlı kuvvetleri benim merkezde olduğumu zannederek olanca güçleriyle oraya saldıracaklar; onlar size saldırınca sakın onlarla ciddi bir savaşa girişip kendinizi tehlikeye atmayınız, onların önünden geri çekiliniz, sizin peşinizi bırakınca da hemen arkalarından geri dönünüz.»* dedi.¹³⁹

Şirkûh askerleri arasından cesur, güvendiği ve savaşta sabırlı olduklarını bildiği kişileri seçip sağ cenaba yerleştirdi. İki taraf savaşa başlayınca Haçlılar tıpkı Şirkûh'un dediği gibi yaptılar ve merkeze saldırdılar. Merkezde bulunanlar basit bir çarpışmadan sonra dağılmaksızın önlerinden geri çekildiler. Haçlılar da onları takip etti, bunun üzerine Esedüddin Şirkûh maiyetindekilerle, geride kalan Mısır ve Haçlı piyade ve süvarilerine saldırarak onları bozguna uğrattı, hepsini kılıçtan geçirdi. Pek çok kişiyi öldürdü ve esir aldı. Geri çekilen Müslümanları takip eden Haçlılar geri döndükleri zaman askerlerinin mağlup olduğunu, yerlerinde yeller estiğini gördüler ve onlar da aynı şekilde bozgun halinde geri çekildiler.¹⁴⁰ Şunu dikkatle belirtmek gereklidir ki Haçlılar burada Müslüman askerlerin başarı ve cesaretini görmüşlerdir onların Mısır askerlerine benzemediğini anladılar. Bu, tarihinin kaydettiği garip hadiselerden biridir, çünkü iki bin süvari Mısır ve sahildeki Haçlı kuvvetlerini mağlup etmiştir.¹⁴¹

Bundan sonra iki taraf arasında yapılan müzakerelerden sonra aralarında anlaşmaya vardılar. Anlaşmanın yapılmasından sonra Selâhaddin 4 Ağustos 1167'de

¹³⁹İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.340

¹⁴⁰İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.340

¹⁴¹İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.341

İskenderiye'yi Şâver'e teslim edip sağlam askerleriyle Bilbis'te bekleyen amcasının yanına gitti. 5 Eylül 1167 tarihinde Oğuzların başşehri Dımaşk'a geldiler.¹⁴²

Bu defa karlı çıkan Şâver'di. Selâhaddin ise el-Babeyn muharebesinde, İskenderiye müdafaasında, İskenderiye önlerinde Amaury ile yaptığı müzakerelerde başarılı bir diplomat ve başarılı bir kumandan olarak kendini göstermişti. Seferden döndükten sonra Nureddin Zerdana ve Medkin'i Selâhaddin'e verdi. Bu sene Nureddin'in divanında çalışmaya başlayan tarihçi İmameddin el-Kâtip'e göre Selâhaddin, Nureddin'in büyük emirlerinden ve yardımcılarında biriydi. Nureddin, harp zamanında onu yanından ayırmazdı.¹⁴³

2.1.3. Şirkûh'un Mısır'a Hâkim Olması ve Ölümü

Şâver, kendi iktidarı için Şirkûh'u daha tehlikeli bir rakip olarak görmeye başlamıştı. Bu sebeple onun dönüşünden sonra, onunla ve Selâhaddin ile iş birliği yapmış olan İskenderiyelileri cezalandırmaya girişti. İskenderiye divanı başkanı el-Reşid b. el-Zübeyr'i, Şirkûh'a kılavuzluk yapan İbn Kılavuz'u (kılavuz –oğlu) öldürdü. Başta Nureddin b. Masal olmak üzere bazı kişiler Şam'a kaçtılar. Diğer yandan Şâver ile Amaury arasında el-Babeyn muhaberesinden önce yapılmış olan anlaşma yürürlüğe konuldu. Frenkle, Kahire'de çekildiler ve Balian d'İbelin kumandasında Kahire'nin korunması için orada bir birlik bıraktılar. Buna karşılık Şâver'in oğlu el-Kamil ise Nureddin tarafını tutmaktaydı. Nureddin ve Şirkûh, Mısır'daki gelişmeleri yakından takip ediyorlar, bu önemli ülkeyi Haçlılara kaptırmak istemiyorlardı. Bu sırada Mısır'da yeni gelişmeler oldu. Yahya b. el-Hayyat başkanlığında Şâver'e karşı Frenklerin tahrikleriyle yeni bir isyan patlak verdi. İsyancılar başarısızlığa uğradılar. Bu olaydan sonra Şâver ile Nureddin arasındaki ilişkiler yeniden düzeldi. Şâver, Frenklerin samimi olmadıklarını anladı. Kahire'deki Frenk garnizonunu geri gönderdi. Onlara vermeyi vaat ettiği yerleri tek taraflı lağvetti.¹⁴⁴

¹⁴²R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.48

¹⁴³R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.49

¹⁴⁴İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.348; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.48–49

Bu durumdan endişelenen Kral Amaury ve baronları, Mısır'ın zapt edilmesi için sefer yapılmasına karar verdiler. Bizans'ın Avrupa'dan gelen yeni Haçlı kuvvetlerinin yardımıyla, bu işin kolayca başarılabileceğine inanıyorlardı. Bunu için, sefere çıkmadan önce, Amaury'nin Mısır topraklarını baronları arasında paylaştırdığı söylenir. Bizans'ın bu ganimetten pay almasını istemeyen Haçlıların ve Mısır'dan iltica edenlerin teşviki ile Amaury Bizans kuvvetleri gelmeden 19 Ekim 1168 Tarihinde Mısır'a doğru harekete geçti. Bir taraftan da önden bir elçi göndererek, kötü bir niyeti olmadığını, eski antlaşmanın şartlarını yerine getirmesini istediğini Şâver'e bildirdi. Şâver ise Mısır'ın yakılmasını emretmiş bundan dolayı Mısır halkı çok zor durumlara düşmüştü. Şâver ve el-El-Adîd, bir taraftan çarpışma ve müzakere yoluyla Amaury'yi oyalarken, birbiri peşine Nureddin'e elçiler göndererek yardım istediler. 1164 yılında yapılan antlaşmayı tatbik edeceklerini bildirdiler. Gönderilen mektuplarda acil yardım gelmezse Mısır'ın elden çıkacağı söyleniyordu aslında Haçlılar ile Nureddin arsında oynadığı denge politikasında çok zor duruma düşmüştü.¹⁴⁵

Haçlılara gelince, onlar Kahire'yi daha şiddetli bir şekilde muhasara ettiler ve halkı zor durumda bıraktılar ve ülkeyi idare etmekte olan Şâver ise daha da zor durumdaydı, Haçlıları uzaklaştırmaktan aciz kalmıştı. Sonunda hile yoluna başvurarak, Haçlı kralına elçi gönderip eski dostluklarını hatırlatıp, kendi arzusunun da şehri Haçlılara teslim etmek olduğunu, ancak Nûreddin ve el-Âdid'den korktuğunu söyledi, Müslümanların şehrin teslimine rıza göstermediklerini bildirip barış tavsiyesinde bulundu ve ülkenin Nûreddin'e teslim edilmemesi için para imasını teklif etti; bunun üzerine Haçlı kralı Şâver'in teklifini bir milyon Mısır dinarı vermesi şartıyla kabul etti. Paranın bir kısmı hemen, bir kısmı da daha sonra verilecekti. Bu şekilde bir anlaşmaya varıldı.¹⁴⁶

Fâtımî Halifesi el-El-Adîd'in mektupları geldiğinde Nûreddin Haleb'de bulunuyordu. Esedüddin'e haber gönderip yanına çağırdı. Esedüddin'in yanına giden zat ona Haleb

¹⁴⁵R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.49; El-El-Adîd Müslümanların Haçlıları uzaklaştırmaktan aciz olduklarını bildirdi. Kadınların saçlarını mektupların içine koyup gönderdi ve “*işte bunlar saraydaki karılarımın saçlarıdır, kendilerini Haçlıların elinden kurtarman için senden yardım istiyorlar.*” dedi. Bunun üzerine Nûreddin asker göndermek için harekete geçti. Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX s.349

¹⁴⁶İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX s.350; C. BROCKELMANN, **a.g.e.**, s.183

kapısı önünde rastladı. Esedüddin kendi iktâ olan Hıms'dan oraya gelmişti. Gelişinin sebebi de yine aynı konuları muhtevi olarak Mısır'dan gelen mektuplardı. Bu yüzden o da doğruca Nureddin'in yanına hareket etti ve onunla buluştu. Nûreddin onun hemen gelmesine hayret etti, sevindi ve bunu uğur saydı. Mısır'a gitmek üzere hazırlanmasını istedi; elbise, at, silah dışında iki yüz bin dinar verdiği gibi ayrıca askerler ve hazine konusunda ona yetki verdi. Esedüddin askerler arasından iki bin süvari seçti, bir miktar para aldı, altı bin kadar süvari topladı ve Nureddin ile birlikte Dımaşk'a gitti. (2 Aralık 1160) tarihinde Dımaşk'a vardı, oradan Ra'su'l-Mâ'ya gitti. Nûreddin Esedüddin'in maiyetindeki süvarilerden her birine maaşlarından kesilmemek üzere yirmi dinar yardımda bulundu, ayrıca Esedüddin'e başka bir emir taifesi daha kattı. Bunlar arasında Memlûk İzzeddin Cordik, İzzeddin Kılıç, Şerefüddin Bozkuş, Aynuddevle el-Yârûkî, Kutbeddin Yınal b. Hassan el-Menbici ve Şirkûh'un yeğeni Selâhaddin Yusuf b. Eyyûb'da vardı.¹⁴⁷

Çağdaş tarihçiler Selâhaddin'in bu sefere istemeyerek katıldığından bahsederler.¹⁴⁸ Ancak burada durulması ve düşünülmesi gereken bir durum vardır. Bütün hayatını Haçlılarla mücadeleye ve İslam birliğine adayan Selâhaddin-i Eyyûbi'nin bu isteksizliği ya yoktu ya da yazarın belirttiği gibi evden ve rahatlıktan ayrılmakla alakalı bir durum değildi. Burada ki durum ile ilgili olarak, bu sefer öncesi yapılan hazırlıklarla ilgilenen İmameddin böyle bir durumdan hiç bahsetmez. “*Selâhaddin gibi bir şahsiyetin Mısır'ın değerini bilmeyeceği ve seferin güçlüklerinden ürkeceği ihtimaline inanmıyoruz.*”¹⁴⁹ der.

Şunu unutmamak gerekiyor ki Selâhaddin Mısır'a daha önce de gelmiş ve büyük başarılar göstererek devlet adamlığında kendinden söz ettirmişti. Evinde ki rahatlıktan uzak kalması yâda çektiği sıkıntılardan korkması gibi nedenler tüm hayatını cihad yolunda geçirmiş bir sultan için söylenemez.

¹⁴⁷İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX s.350–351

¹⁴⁸ Nûreddin Salâhaddin'in gitmesini istedi. Bunda evinden aile ocağından ayrılmak vardı, bu yüzden Salâhaddin de gitmek istemedi, hâlbuki bunda onun ikbal ve saadeti, hükümdarlığı söz konusuydu. Selâhaddin! İn isteksizliğini orada yaşadığı sıkıntılara bağlar. Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.350-351-354; İbnül Kesir 'de bu noktada Selâhaddin Eyyûbi'nin isteksizliğinden bahseder hatta aksine bundan hoşlanmadığını bildirir. Bkz. İbn,KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s. 461

¹⁴⁹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.50

Esedüddin (17 Aralık 1168) günü Ra'su'l-Mâ'dan sür'atle hareket etti Mısır'a yaklaşınca Haçlılar ülkelerine dönmek üzere umduklarını bulamadan ve elleri boş olarak oradan ayrıldılar. Nureddin onların geri döndüklerini duyunca sevindi ve ülkede bu haberi duyurmak için şenlikler yapılmasını bütün şehirlerin süslenmesini emretti. Ülkenin her tarafına elçiler gönderip onları müjdeledi, zira bu Mısır'ın yeniden fethi, Suriye ve diğer bölgelerdeki İslam beldelerinin muhafazası demekti.¹⁵⁰

Esedüddin ise (8 Mart 1169) ülkede en kuvvetli kumandanın vezir tayin edilmesi âdetine göre, Halife el-El-Adîd aynı gün Şirkûh'u saraya davet ederek vezir tayin etti. Böylece Şirkûh bir taraftan Nureddin'in Mısır'daki ordu kumandanı, diğer taraftan Fâtûmî Halifesi'nin veziriydi. Şirkûh adına işleri yürüten ise yeğeni Selâhaddin'di. Ona, divan-el-inşa başkanı Kadı'l-fadıl, Divan el- Nazar başkanı, el-Esir b.Bünan Necmeddin ve birçok Sünnî âlim ve kumandan yardım ettiler. Şirkûh'un maiyetinde gelen askerlere, daha önce varılan anlaşmaya uygun olarak iktâlar dağıtıldı. Böylece, Mısır'daki askeri hâkimiyet Oğuzların eline geçti.¹⁵¹

İkiyüzlü politikalarından dolayı artık seilmeyen ve güvenilmez adam durumundaki Şâver ise artık yeni yönetime fazla geliyordu. Ayrıca ülkede iki başlı bir yönetim vardı. Selâhaddin, Curdik ve Bozkuş gibi genç kumandanlar, *"Bu iş böyle devam edemez. Yanımızda bu kadar asker var, Şâver sağ oldukça bizim ülkeye sahip olmamız imkânsız. Bilhassa, bizi bu şekilde oyaladıkça bir şey yapamayız"* dediler. Onu tevkif etmeye karar verdiler. 18 Ocak 1169 Cumartesi günü onu tevkif ettiler ve durumu halifeye bildirdiler. Halife el-El-Adîd aynı gün Şirkûh'u saraya davet derek Şâver'in idam edilmesini istedi. Bunun üzerine Şâver öldürölüp başı, Halifeye gönderildi.¹⁵²

Şirkûh, vezir tayin edildikten sonra pek yaşayamadı. İki ay sonra 23 Mart 1169 Pazar günü kalp hastalığından öldü. Onunla ilgili zehirlenme ve çok yemesinden dolayı gibi çeşitli söylentiler çıkmıştı. Askerleri tarafından çok sevilen bir kumandandı. Hayatı boyunca Nureddin'in en büyük yardımcısı ve kumandanı olmuştu.¹⁵³ Ayrıca

¹⁵⁰İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.351; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, a.g.e., s.36

¹⁵¹R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.51

¹⁵²İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.351

¹⁵³R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.51; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, a.g.e., s.37

yeğeni Selâhaddin'i yanında yetiştirmiş onu da birçok işlerini yürütmekle görevlendirmişti. Selâhaddin'in devletinin oluşumunda Şirkûh'un Zengî lere yaptığı hizmetler önemli ölçüde Eyyûbilerin alt yapısını oluşturmuştur. Şirkûh ölümünden sonra büyük miktarda para, at ve yük hayvanı bıraktı; ayrıca kendisinden sonra vezir olacak kişiye Mısır'da iktidar modelini değiştirme fırsatını miras olarak bıraktı.¹⁵⁴

2.2. SELÂHADDİN'İN MİSİR VEZİRLİĞİ

Şirkûh ölünce Nureddin'in Mısır'daki askerleri onun yerine kimin vezir olacağı hususunda ihtilafa düştüler. Nureddin'in Mısır'daki bazı emirleri önemli askeri mevkilere gelmek ve Şirkûh'tan sonra el-Âdîd'in veziri olmak istiyorlardı. Bunlar arasında Aynuddevle el-Yârûki, Kutbed-din, Seyfeddin el-Maştub el-Hakkâri ve Salahaddin'in dayısı Şihâbüddin Mahmud el-Hârimî de vardı. Bunların hepsi bu göreve talipti.¹⁵⁵

Şirkûh'un müşavirlerinden el-Fakih Ziyaeddin İsa ve Esedîlerin reisi Bahaddin Karakuş'un çevirdiği siyasi manevralar sonucunda Selâhaddin'i ordunun başkumandanı tayin ettiler. El-Âdîd bu meseleyi halletmek için adamlarını topladı ve Selâhaddin ile haber gönderip yanına çağırdı. Ona hilat giydirdi ve amcasından sonra onu vezir tayin etti. İşte bu artık Selâhaddin'in yapacağı işlerin giriş kapısını temsil eden göreviydi. Artık bütün askerler ve kumandanlar onun emrine girmiş bulunmaktaydılar. Bu, cidden görülmeye değer muazzam bir törendi. Nureddin burada Mısır'daki işlerin yürütülesi noktasında Selahadin Eyyûbi'ye oldukça güveniyor ve ona desteğini her şartta veriyordu.¹⁵⁶

Selâhaddin'in Mısır'daki vezirliği sırasında Sadece Aynü'd-Devle el-Yaruki onun hizmetine girmedi ve "*Nureddin'den sonra Yusuf'a hizmet etmem*" dedikten sonra da askerleriyle birlikte Şam'a gitmesi üzerine. Nureddin bu davranışından ötürü onu

¹⁵⁴ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, a.g.e., s.37

¹⁵⁵ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.354

¹⁵⁶ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.354; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.53

kınamıştı.¹⁵⁷ Selâhaddin'in vezir olması ve güvenilirmez vezir Şâver'in ortadan kaldırılması¹⁵⁸ ile Nureddin'in Mısır devleti sağlamlaşmış ve saltanatı güçlenmişti.

Selâhaddin'in tamamen yabancı olduğu bir ülkede Fâtımî Halifesinin vezirliğine atanması, kariyerinin başındaki talih, entrika ve yetenek güçlerini iyice meydana çıkarmış ve bu kariyerinin dönüm noktası olmuştur.¹⁵⁹

Melik Selâhaddin, Melik Nureddin'in naibi sıfatıyla Mısır'da ikamet etti. Mısır diyarında minberler üzerinde onun adına hutbe okuttu. Melik Nureddin'e mektup yazarken emir serasker Selâhaddin unvanını kullandı. Ona karşı mütevazı davrandı. Tüm bu bağlılığa rağmen herkesin sevgi olarak gönlü Selâhaddin'e meylediyordu. Onun zamanında Halife El-Adîd Mısır'da büyük kuvvet kazandı. O diyarda insanlar arasında Selâhaddin'in gücü yüceldi. Maiyetindeki kimselerin iktâlarını arttırarak insanların sevgisini kazanıyordu. Buna karşılık ise ona hürmet edip hizmette bulundular.¹⁶⁰ Selâhaddin ile ilgili o dönemde Caeserea Kontu Hugh'ın, güzel yüzlü ve yanaklarında erkekliğin ilk tüyleri ile el-El-Adîd'in uzun boylu ve esmer tasvirinden daha açık bir tasvir mevcut değildir.¹⁶¹

Selâhaddin-i Eyyûbi çok karışık şartlar altında ordu kumandanı vezir tayin edildi. Bir taraftan Sünni Nureddin'e diğer taraftan Şîî Fâtımî Halifesi el-El-Adîd'a bağlıydı. Bu karmaşıklığa rağmen öncelikli olarak Suriyelilerin Mısır'daki önderi durumundaydı. Ordu içinde önemli muhalifleri vardı. Henüz askerleri üzerinde amcasının otoritesi gibi otorite kuramamıştı. Vezir olmak isteyen o emirlerden hiç biri ona itaat etmediler. Fakîh İsâ el-Hakkârî Selâhaddin'in yanındaydı.¹⁶² İsmen Fâtımî Halifesinin veziri iken ve aynı zamanda Suriye hükümdarı Nureddin'in de bir temsilcisi olarak Selâhaddin artık Mısır'ın gerçek hâkimi idi. 567 (1171)'de

¹⁵⁷ İbn,KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s. 463; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.39

¹⁵⁸ Şair'in biri, Selâhaddin'in Vezir Şaver'i öldürmesi ile ilgili olarak bir şiir okumuştur:

Mısır helak olmuştu. Yusuf oraya sahip oldu.

Rahman'ın vakti belirlenmiş bir emri ile

Yusuf'un orada Şaver'i öldürmesi,

Davud'un Calut'u öldürmesi gibidir.” Ayrıca daha sonra Şaver'in çocuklarında halife tarafından öldürülmüştü. Bkz. İbn,KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s. 464

¹⁵⁹ M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.47

¹⁶⁰ İbn,KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s. 463

¹⁶¹ M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.47

¹⁶² İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX s.355; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.53; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.48

Selâhaddin, ikinci görevden yana değil de birincinin doğrultusunda ağırlığını koydu. Son Fâtımî Halifesi ölüm döşeğinde yatarken, Nureddin'in talimatı doğrultusunda Selâhaddin Eyyûbi, hutbeyi Abbasi halifesi adına okuttu. Dini bir otorite olarak önemini yitirmiş olan Fâtımî Hilafeti artık resmen de ilga edilmiş oldu. İki asırdan fazla bir süre sonra Mısır, yeniden Sünnîliğe ve Selâhaddin sayesinde siyasi bütünlüğü sağlanan İslam birliğine dönmüş oluyordu.¹⁶³

Aynı zamanda ülkede oğuz askerlerinden duyulan bir rahatsızlık söz konusu idi. Fâtımî ler, Sünnîlerin ülkede hâkimiyeti el geçirmesini istemiyorlardı. Bütün bu muhaliflere karşı Selâhaddin'in açıktân açığa cephe alması imkânsızdı.¹⁶⁴ Ancak buna rağmen Selâhaddin halkın gönlünü kazanmak için çalıştı, bağışlarda bulundu, bu davranışları ona el-Adıd'ın karşısında itibar kazandırıyor, muhaliflere karşı durumu güçleniyordu. Selâhaddin daha sonra Nûreddin'e haber gönderip kardeşlerini ve aile halkını yanına göndermesini istedi, Nûreddin'de bu isteği yerine getirdi, onlara Selâhaddin'e itaat etmeleri, onun emirlerini yerine getirmelerini ve onu desteklemelerini şart koştu. Selâhaddin Mısır'lı emirlerin ellerindeki yerleri alıp onları kendi aile efradına ve maiyetindeki emirlere verdi. Böylece aile efradının da bağlılığını sağlayarak konumunu Nureddin'inde desteğiyle güçlendirdi.¹⁶⁵

O, ordunun temelini iktâ (tîmar) sistemi üzerine kurmuştu. Karakteristik Türk iktâ sistemi aslında böylelikle Mısır'a farklı bir şekliyle girmiş oluyordu. Kökeni bakımından Sasanîlere kadar dayandırılan iktâ sistemi, en mükemmel şekliyle Selçuklu Devleti'nde uygulanmıştı. Selçuklulardan Zengî lere, onlardan da Eyyûbilere geçen bu askerî sistem, toprağa bağlı iktâlî süvarilerden oluşuyordu. Olağanüstü bir durum olmadığı sürece iktâ babadan oğula geçerdi. İktâ sahibi olan her emir belirli bir miktarda savaşa hazır asker beslemekle yükümlüydü. İktâ sahipleri Suriye ve Doğu'daki meslektaşları kadar haklara sahip olmasada Fâtımî idaresinde sadece son dönemde çok az oranda uygulanan iktâ sistemi aslında

¹⁶³ P.M. HOLT, A.K.S. LAMBTON, B.LEWIS(1997), **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti(4cilt)**, Hikmet Yay., C.I, İstanbul, s.211; R.ŞEŞEN(1980), Selâhaddin Eyyûbi Devrinde Libya ve Kuzey Afrika'da Türkler ve Karakuş Meselesi, **Tarih Dergisi**, S. XXXIII, s.324; R.ŞEŞEN(1995), **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, Bedir Yay., İstanbul, s.253

¹⁶⁴ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.54

¹⁶⁵ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.355

Selâhaddin sayesinde Mısır'a gelmiş oluyordu. Mısır'daki iktâ uygulamasında, Mısır arazisinin tamamı sultan ve onun ümerası ile askerlerine iktâ edilmektedir. Burada iktâ sitemindeki değişimin özeti, iktânın askerin maaşı olarak umumileşmesi ve çiftçinin toprağa bağlanarak yeni mükellefîyetlerle donanmış farklı bir uygulamasıdır.¹⁶⁶

Selâhaddin'in ordu içindeki muhalifleri, başarısını çekemeyenler Mısır'ı terk edip Şam'a (Dımaşk) döndüler. Bunun üzerine Nureddin, onun yanına ağabeyisi Turanşah, yeğeni Takiyüddin Ebu'l Heyca kumandasında yeni birlikler göndererek durumunu takviye etti.¹⁶⁷ Daha önce de belirttiğimiz gibi Nureddin Selâhaddin'in Mısır vezirliği sırasında desteğini ondan hiç esirgemedi. Böylece Selâhaddin'in Mısır'daki hâkimiyeti güçlenmiş bir anlamda birlik sağlanmıştı.

Ülkede 50.000'den fazla zenci piyade, 30.000 civarında Ermeni okçu askeri bulunuyordu. İsmailîler Sünnîlerin ülkede hâkimiyetini istemiyorlardı. Devlet idaresinin çeşitli kademelerinde yerli Hristiyan Kiptiler'den epeyce memur vardı. Bütün bu unsurlara karşı Selâhaddin'in açıktan açığa cephe alması imkânsızdı. Kendi ifadesiyle, *“Onlar üzerinde gizli hileler açık olanlardan daha etkiliydi”*. Bu sebeple Selâhaddin öyle bir politika takip etti ki, muhaliflerinin hâkimiyetlerini etrafında sözden ibaret bir hale getirdi. Kendisinin ve taraftarlarının hâkimiyetini iyice yerleştirdikten sonra Fâtımî Hilafetine son verdi.¹⁶⁸

Selâhaddin Mısır hâkimiyetini sağlamlaştırmak için yukarıda bahsettiğimiz şekillerde sistemli politikalar uygulamıştır. Mısır halkına yaklaşıp onların destek ve dostluklarını kazanmanın yanı sıra Fâtımî devletini ve onun yandaşlarını zayıflatıp etkisiz hale getirmeye çalışmıştır. Selâhaddin'in halka karşı yaptığı cömert vergi indirimleri Selâhaddin'in Mısır'daki çıkar ve amaçlarını gerçekleştirmelerinde olumlu sonuçlar doğurmuştur. Selâhaddin bunun sayesinde Mısır'a sağlam olarak yerleşmiş, Haçlıların bu bölgedeki hayallerini de boşa çıkartmıştı.

¹⁶⁶K.Y.KOPRAMAN, N.YAZILITAŞ, A.ÇETİN(2006), **a.g.m.**, s.222; P.M. HOLT, A.K.S. LAMBTON, B.LEWIS(1997), **a.g.e.**, s.66

¹⁶⁷R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.54

¹⁶⁸R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.54

Nureddin Zengî ise her ne kadar bir takım endişelere sahip isede burada Selâhaddin'e destek vermekle zekice hamleler yapıyor İslam âlemini hem manevi hem coğrafi olarak Haçlılara karşı bir arada tutmaya çalışıyordu. Nureddin, Haçlılar ile Bizanslıların müşterek bir Mısır seferi yapmak için müzakereler yaptıklarından haberdardı. Ayrıca içteki muhalifleri iyi biliyordu. Bu konuda Selâhaddin'i yalnız bırakmadı.¹⁶⁹ Zira vezirlik mücadelesi sırasında Mısır'da ayrılan Aynü'd-Devle Suriye'de iyi karşılanmamış Nureddin onu bu konuda suçlamıştır. Vezirlik için mücadele eden diğer adaylardan Kutbeddin Hüsrev ve Selâhaddin'e Şaver'in yakalanmasına yardım eden İzzeddin Curdik'de Mısır'dan ayrılmışlardı. Nureddin Selâhaddin'e karşı şüphe beslemiş olabilir ancak bu onun hareketlerinin değiştiği anlamına gelmez. Selâhaddin Nureddin'in kendisinden istediklerini yapmıştır. Nureddin'in yaşamı boyunca ona itaatten ayrılmamıştır.¹⁷⁰

Selâhaddin Nureddin'in Mısır naibi olarak Mısır Fâtımî Hilafetine karşı ve içteki muhaliflerine karşı onları bertaraf edici politikalar izleyerek çıkan olayları bastırmıştır. Kendisine karşı çevrilen entrikaları ustalıkla takip etmiş ve Mısır'da çıkan Zenciler olayını¹⁷¹ ustalıkla bastırarak İslam âleminin bölünmesine engel olmuştur. Mısır'da yeni bir gücü kurarken Selâhaddin aynı zamanda orayı Doğu İslam âlemine bağlıyor, Abbasi Halifesinin başını çektiği Sünnî birliği ihya ediyordu. Bu durum kesinlikle formalite bir durum değildi. Abbasi halifesinin kaybetmekte olduğu güç ve topraklar karşısında ona önemli ölçüde destek sağlıyordu.¹⁷² Bunun yanında kendisinin zeki bir devlet adamı ve dirayetli bir kumandan olduğunu tekrar ispatlamıştır.

2.2.1. Zencilerin İsyanı

Zencilerin Mısır'da ortaya çıkışı Kâfûr el-Ihşîdî ile başlar. Bunlar muhtelif güney ülkelerinden ücret karşılığında orduya paralı asker olarak istihdam ediliyorlardı.

¹⁶⁹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.54

¹⁷⁰ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.50

¹⁷¹ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX s.356

¹⁷² P.M. HOLT, A.K.S. LAMBTON, B.LEWİS(1997), **a.g.e.**, s.213

Zenciler'in Fâtımî ordusunda istihdam edilmeleri el-Mehdî dönemine kadar uzanmaktadır¹⁷³

Bu 50.000 kişiden fazla zenci alayları Mısır'daki bu karışık durumdan kargaşalar çıkarmak için yararlanmışlar ve küstahlık ve şiddetlerini arttırmışlardı. Aynı zamanda yolları kesip insanların paralarını almadan veya kan dökmekten ellerini çekmiyorlardı. Bu ücretli askerler ne zaman bir vezire karşı ayaklansalar onu öldürüyorlar, her dönemde bir bozgunculuk kaynağı oluyorlardı.¹⁷⁴

Fâtımî Halifesi el-Âdîd'ın sarayındaki hadımlardan Mu'teminü'l-Hilafa (21 Temmuz - 5 Ağustos 1169) öldürüldü. Sarayda sözü geçen biri olan Mütemin'in asıl amacı Haçlılara haber gönderip onları Mısır'a davet etmeğe ve Selâhaddin ile maiyetindekilere karşı onlardan yardım ve destek almaktır. Güvendikleri biri ile mektupları gönderdiler ve cevabı beklemeğe başladılar. Elçi el-Bi'rul-Beyza'ya gitti, burada bir Türkmen ile karşılaştı. Türkmen onun yanında iki yeni ayakkabı gördü, onları bu elçinin elinden aldı ve kendi kendine; «*Eğer bu adam bunları giymiş olsaydı bunlar eskirdi, zira adamın üstü başı perişan.*» dedi ve hem adam hem de ayakkabılardan şüphelenerek bu ayakkabıları Selâhaddin'e getirdi. Selâhaddin durumu anladı ve belirli bir süre bu duruma stratejik açıdan ses çıkarmadı. Bu bahsi geçen durum mevcut güvensizliğe ve iktidar mücadelesine neden bulma amaçlı olabilir. Rivayet olunan bu hikâyenin gerçekliğinden şüphe edilebilir ve tartışılabilir. Selâhaddin'de biliyordu ki Kahire'den ayrılırsa düşmanları arkasından kesin olarak ayaklanacaklardı.¹⁷⁵

Muteminü'l-Hilâfe'nin gayesi belirttiğimiz gibi Haçlıların Mısır'a hareket etmesiydi. Onlar Mısır'a varınca Selâhaddin savaşmak için askerleriyle onların karşısına çıkacak, Muteminü'l-Hilâfe'nin de maiyetindeki Mısırlılarla Selâhaddin'in geride kalan adamlarına karşı ayaklanıp onları öldüreceklerdi. Sonra hep birlikte çıkıp Selâhaddin'i takip edecek, önden Haçlılar arkadan da bunlar saldıracak, böylece hiç kimseyi sağ bırakmayacaklardı. Selâhaddin mektubu okuyunca kendisine hazırlanan

¹⁷³N.YAZILITAŞ(2005), Fatimî Ordusunu Meydana Getiren Etnik Unsurlar, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S.189, Ankara, s. 202–203

¹⁷⁴M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.51

¹⁷⁵İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX s.356; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.50

bu komplonun cezasını vermek için acele etmedi.¹⁷⁶

Muteminü'l-Hilâfe Selâhaddin'in sessizliğinden kuşkulanarak çevreye fazla çıkmamaya başlamıştı. Çünkü mevcut komplonun öğrenilmiş olması onun canına mal olacaktı. Çıksa bile uzaklara gitmezdi. Selâhaddin de olayı inkâr etmesin diye onun takip edildiğini hissettirmiyordu. İş uzayınca Mu'temin saraydan çıkıp gezinmek için el-Harkâniyye adlı bir köye gitti. Selâhaddin bunu haber alınca üzerine adamlarını gönderdi. Bunlar Mu'teminu'l-Hilâfe yi yakalayıp öldürdüler ve başını kesip getirdiler.¹⁷⁷

Liderlerinin öldürüldüğünü duyan Zenci ve Ermeni askerler, ertesi sabah 21 Ağustos günü isyan ederek Selâhaddin'in oturduğu saraya hücum ettiler. Zencilerin sayısı yaklaşık elli bini kadardı.¹⁷⁸

Halife el-El-Adîd muharebeyi sarayın bir köşkünden takip ediyordu. İsyancıların çekildiğini görünce sarayda ki askerlere, Oğuzların onları takip etmesini önlemek için, Oğuzların üzerine üzerlerine ok atmalarını emretti. Bunun üzerine, Selâhaddin'in ağabeyisi Turanşah, Halife'nin bulunduğu köşkün yakılmasını emretti. Turanşah'ın sert tepkisi üzerine Halife isyancıların aleyhine döndü. Halife'nin desteğinden mahrum kalan isyancılar çözüldüler. İsyancılara aman verildi. Sudanlıların yerine saraya Oğuzlar yerleştirildi.¹⁷⁹ Bu isyanın bastırılmasının sonucunda Mısır'da Türkler karşısında uzun süredir problemler ve engeller teşkil eden Zenci egemenliğine ve varlıklarına Selâhaddin-i Eyyûbi tarafından kesin olarak son verilmiş oldu.¹⁸⁰

2.2.2. Fâtımî Hilafetinin Kaldırılması ve Dini Muhalafetin Sonlanması

Haçlı Seferleri, İslam dünyasının Bağdat'ta Abbasî, Mısır'da Fâtımî ve İspanya'da (Endülüs) Emevî hilafeti olarak üçe bölündüğü ve özellikle Abbasî ve Fatımî

¹⁷⁶İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.356

¹⁷⁷İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.356-357

¹⁷⁸İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX s.357; İbn,KESİR, a.g.e., C.XII, s. 465

¹⁷⁹R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.55

¹⁸⁰N.YAZILITAŞ(2005), a.g.m, s. 202-203

halifeliklerinin birbirleriyle sürekli bir çekişme halinde oldukları dönemde gerçekleşmişti. Müslüman Doğu'da ve İslam coğrafyasında İslam'ın temsilcisi olma yarışı mevcuttuki her iki halifelik de bu saldırılara karşı bir birlik oluşturmayı başaramamış bunun neticesi olarakta Haçlılar karşısında gerekli mücadeleyi ve başarıyı gösterememişlerdir.¹⁸¹ Bu bahsettiğimiz ayrılıkların en önemli ayaklarından birini oluşturan Fâtımî Hilafetinin son bulması Selâhaddin'in en önemli amaçları arasında gelmekteydi. Selâhaddin-i Eyyûbi Mısır'da siyasi ortama hâkim olduktan sonra birlik hedefine doğru adımlar atmaya başladı. Mısır'ın zaptının ana hedefi, İslam güçlerinin Haçlılara karşı birleştirilmesi idi. Aksi halde Haçlılar Müslümanlar arasında ki antlaşmasızlıklarda her şekliyle faydalanmasını gayet ustaca yapıyorlardı.

Fâtımî Hilafeti var oldukça bunun tam olarak gerçekleşmesi mümkün görünmüyordu. Bu sebeple Fâtımî Hilafetinin kaldırılması güç birliğinin gerçekleşmesi için şarttı. Daha Şirkûh Birinci Mısır seferinden hemen sonra Abbasi Halifesi el-Müstencid'in veziri İbn Hübeyre Mısır'da Abbasiler adına hutbe okunmasının temin edilmesi maksadıyla Nureddin'e mektuplar göndermişti. Zenciler ve Ermenilerin isyanının bastırılmasından sonra, Mısır'da fiili olarak Fâtımî idaresi ortadan kalmıştı. Bizans ve Haçlı kuvvetlerinin Dimyat'ta bozguna uğramalarının kaybettirdiği itibardan yararlanan Selâhaddin-i Eyyûbi 1170 yılı başlarından itibaren bir dizi seri Sünnî reformlara girişti¹⁸²

Önce kendisine bağlı olmayan serkeş askerlerin ellerinde kalan mali imkânları aldı. Şîî tarzında ezan okunmasını yasakladı. Mısır'da Şahneye ait Dâru'l-maûne adlı bir ev vardı. Şahne hapsedmek istediğini oraya hapsedirdi. Selâhaddin orayı yıktı ve yerine Şafiiler için bir medrese yaptırdı. Mısır'lı kadıları azlederek Şafiî kadılar tayin etti. Ezher üniversitesinin ilk nüvesi olan o günkü medreselerde Şîî fikhî yerine Sünnî fikhîni okutulmasını sağladı.¹⁸³

Selâhaddin Mısır'a iyice yerleşip muhalifleri ortadan kalkınca Halife el-Âdîd'ın Mısır'daki gücü zayıfladı. El-Âdîd'ın sarayı Selâhaddin ile naibi Hadım Karakuş'un

¹⁸¹ İbrahim E., POLAT(2004), Arap Edebiyatı Penceresinden Ortaçağda Haçlı Seferlerine Karşı Türklerin Mücadeleleri, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, DTCF Yay., S.13, s. 8

¹⁸² R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.55; C. BROCKELMANN, **a.g.e.** s.186

¹⁸³ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX s.370; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.26

hükümünün geçtiği bir yer hâline geldi. Bu sırada Abbasi Halifesi el-Müstencid, Nureddin'e yeni bir mektup yazarak Mısır'da Abbasiler adına okunan hutbeyi geciktirdiği için tenkit etti. Bunun üzerine Nureddin Selâhaddin'in babası Necmeddin Eyyûb'ü Mısır'a gönderdi. Onunla Selâhaddin'e bir mektup göndererek Abbasi adına hutbe okumayı geciktirmemesini emretti. Selâhaddin bu hutbeyi okutmakta bazı çekinceleri var gibi davranmaktaydı. Bu çekincelerinde haklı noktaları vardı: mezhep yönünden ayrılıklar içeren bir toplum olan Mısır Halkı bu ani değişikliğe isyan edebilir ve bu durum Mısır'a yeni yerleşmeye başlayan Selâhaddin'in hâkimiyetini tehlikeye atabilir ya da en azından zor durumlara sokabilirdi.¹⁸⁴

Selâhaddin, kendisine Bağdat Abbasi hilafetinin kaldırılması konusunda gelen emir ve baskılarını hemen aceleci bir tavırla uygulamak istemiyor, bunun zamanla ve kültür değişikliği ile daha kolay ve kan dökülmeden gerçekleştirebileceğini savunuyordu. Bu işin zulüm ve düşmanlıkla değil, ilim ve irfanla olacağını göstermeye çalışıyordu.¹⁸⁵

İbnül Esir bu hutbe meselesinde Selâhaddin'in Fâtımî ler adına okunan hutbenin kesilmesini istemediğini, Nûreddin'den korktuğu için bu hanedanın devamını istediğini belirtir. Sebep olarakta Nûreddin'in Mısır'a girerek burayı Selâhaddin'den alması korkusunu gösterir. Ancak Selâhaddin bu nedenlerden ziyade bu hutbenin kesilmesinde tereddüde düşmesinin önemli nedeni Selâhaddin 'in Mısır'da hassas dengeler üzerinde bulunması ve ani bir karışıklığın sonuçlarını düşünmesi olarak görüyoruz.¹⁸⁶

Selâhaddin gelen baskılar (özellikle Nureddin'den gelen) nedeniyle Selâhaddin Fâtımî hutbesini kesmeğe karar verince emirlerini çağırıp onlara danıştı. Bir kısmı ona Mısırlıları dikkate almadan Fâtımî hutbesine son vermesini tavsiye ederken bir kısmı da onlardan korktuğunu bildirdi, fakat Selâhaddin Nûreddin'in emrini yerine

¹⁸⁴İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C. IX s.372; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.58; Ali BEYYUMİ(2005), **a.g.e.**, s.165

¹⁸⁵A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.27; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.60-61

¹⁸⁶İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX s.372-373

getirmek zorundaydı ve nihayet kararını verdi.¹⁸⁷

Tarihçi İmameddin bu konuda şöyle der:“*Selâhaddin Nureddin’in emrinden çıkmazdı. Bütün konularda onun sağlam görüşlerine başvururdu. Nureddin... Ona mektup yazınca, bu emrin yerine getirilmesini gerekli gördü...*”¹⁸⁸

Aslında Selâhaddin ve ailesinin Nureddin’e bağlılık konusunda sıkıntısı yoktu. Bu hutbe meselesinin uzamasındaki temel neden Mısır’daki dini ortamın buna hazır olup olmadığının henüz görülmemesidir. Selâhaddin Mısır halkının ve idaresinin tepkisini ve gücünü iyice tartmalıydı ve buna göre hareket etmeliydi. Hutbenin gecikmesinin nedeni bu olarak düşünüyoruz.

Mısır’a “Emîru’l-âlem” adıyla tanınan bir yabancı girmişti. Ben de onu Musul’da görmüştüm. Emîru’l- âlem onların çekindiğini ve hiç kimsenin Abbasîler adına hutbe okutmağa cesaret edemediğini görünce: “*Onlar adına ilk defa hutbe okumağa ben başlayayım.*” dedi, Muharrem’in ilk cuma günü (10 Eylül 1171) hatipten önce minbere çıktı ve el-Mustazi Billah’a dua etti ve hiç kimse bunu yadırgamadı. Bunun üzerine ikinci cuma (17 Eylül 1171) günü Selâhaddin Mısır ve Kahire’deki hatiplere el-El-Adîd adına okunmakta olan hutbeyi kesip el-Mustazî adına okumalarını emretti, onlar da bu emre uydular. Selâhaddin bu emirnameyi diğer şehirlere de gönderdi, oralarda da aynı şekilde hutbe okundu. El-Âdîd çok hastaydı, aile efradından hiç kimse ona adına okunmakta olan hutbeye son verildiğini söylemedi. “iyileşirse nasıl olsa öğrenecek, öğrenecekse de ölmeden önce onu böyle bir hadiseden dolayı üzmemek manasızdır.” dediler. 10 Muharrem (13 Eylül 1171) günü öldü ve hutbenin Abbasîler adına okunduğunu öğrenemedi. Selâhaddin, Mısır’da el-Adîd’in vefatından önce Abbasiler adına hutbe okutmaya başladığına pişman olmuştu. Ama bu, takdir edilmiş bir kaderdi.

Katib İmad bu konuda şöyle bir Şîr nazmetmiştir.¹⁸⁹

Soysuz el-Adîd öldü.

¹⁸⁷İbnü’l-ESİR, a.g.e., C.IX s.372–373; A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e., s.28

¹⁸⁸R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.58

¹⁸⁹İbn, KESİR, a.g.e., C.XII, s.475

Artık bid'atçılar Mısır'da ağızlarını açamazlar.
Mısır Firavununun çağı sona erdi.
Artık Mısır'ın Yusuf'u işleri ele alacaktır.
Azgınlara ateşi öldü.
Yanan şirk ateşleri küllendi.
Selâhaddin'in işleri yoluna girdi.
Doğruluk cevheri ipe dizildi.
Abbas oğullarının şiarları gerçek olarak ortaya çıktı.
Batıl ise gizlendi.
Tevhid'in davetçisi beklemekteydi.
Şimdi şirk davetçilerinde öc alacaktır.
Sapıklık ehli kimseler karanlıklara daldılar.
Ahmaklık ve körlüklerinden ötürü böyle oldu.
Cahiller, âlimlerin minberi aydınlandığında,
Karanlıklara dalıp geri döndüler.
Müstedî sayesinde hakkın binası yükseldi.
Oysa daha önce yıkıldı.
Ezilen ve horlanan devlet, yeniden ortaya çıktı.
İslam'ın omuzu, mehabetli bir şekilde harekete geçti.
İslam'ın ö dişleri göründü ve gülümsedi.
Hidayet yüzleri müjdelene seviniler.
Küfür ise pişmanlıktan ötürü ağzını yumruklasın
Düşmanların harimi artık çiğnenecek
Zorbalar arasında paylaşılacak,
Konak ve saray sahiplerinin kâşaneleri yıkılacak

Kemal hanesi onarılıp yükselecek,

Sakinleri sustuktan sonra konuşacak,

Dalalettekiler ise zilletten ötürü geberecek,

Burunları toprağa sürülecektir.

Mısır'da ve bağlı yörelerde adına hutbe okutulmasından dolayı halife Müstedi'yi müjdelemek için Bağdat 'ta söylenen Şiirlerden biri de şudur:

Ey Mevla'm (efendim) ! Peş peşe gelen fetihlerden sebebiyle seni kutlarım.

Süvarilerin dalışları hep senin içindir. Sana doğrudur.

Bu sayede Mısır'ı ele geçirdin. Orada şirke engel oldun.

Ümitsiz diller de artık hak dile getiriliyor.

İmamımızın adıyla Allah'a hamd olsun, Mısır tekrar ele geçti.

Mısır, Yusuf'a boyun eğmişse bunda tuhaf bir durum yoktur.

Yükseklerine doğru Mısır ziynetlenmektedir.

Bu Yusuf, Peygamber Yusuf 'a yaradılış huy ve iffet bakımından benzemektedir.

Rahmandan gelen şeylerin hepsi, yeryüzünde peş peşe gelmektedirler.

Sen Haşimlilere yapılan sövgüleri ortadan kaldırdın.

Bu utanç ancak senin kılıcın sayesinde giderebilirlerdi.

Ebu eş-Şame de bu Şiiri er- Ravzateyn adlı eserinde nakletmiş, ancak onun naklettiği, bundan daha uzundur.¹⁹⁰

El-El-Adîd'in ölümüyle saraya el konup malların büyük kısmı müsadere edilip Fâtımî Hilafetine son verildi. Sıkı tedbirler alındığı için herhangi bir olay çıkmadı. Selâhaddin tarafından Frenk ve Bizans elçilerinin de hazır bulunduğu büyük bir resmi geçit düzenlendi. Sultan içteki ve dıştaki düşmanlarına karşı gücünü göstermiş bulunmaktaydı. Bu resmi geçidi görenler, hiçbir İslam hükümdarının buna denk bir

¹⁹⁰İbn, KESİR, a.g.e., C.XII, s.476

ordusunun olmadığını düşünmüştür. Selâhaddin bu geçitte 167 bölükten, 147 bölüğünü Kahire sokaklarında teşhir etmişti.¹⁹¹

Selâhaddin-i Eyyûbi Mısır'da Türk tipi devlet geleneğinde bir devlet kurdu. Zaten ordusunun büyük kısmını Türkmenler oluşturunuyordu. Mısır'ın kendi askeri kuvvetlerini kendi kuvvetleri ile birleştirdiği anlaşıyor.¹⁹²

Bununla birlikte Fâtımî meselesi hemen kapanmadı. Daha sonraları birkaç komplo ve işbirliği içine girdiler ancak Selâhaddin bunları öğrenerek cezalarını verdi. Fâtımî ailesi tevkif edilerek hapiste kaldılar. Fâtımî hanedanlığı sona ermiş bulunmaktaydı. Fakat hanedan üyelerine gıda ve giyim tahsisatı yapılmaktaydı. Selâhaddin'in saltanatının son zamlarına kadar sayıları epeyce azalmış olarak burada yaşamlarına devam etmekteydiler.¹⁹³

Fâtımî Hilafetinin kaldırılmasını Selâhaddin bir mektupla Nureddin'e bildirdi. Bu muazzam ve görülmeye değer bir gündü. Haber Melik Nureddin'e vardığında o, bu durumu halifeye İbn Ebi Asrun Şihabüddin Ebü'l-Meali aracılığıyla ilettili. Bu müjde üzerine Bağdat şehri süslendi. Çarşılar kilitlendi. Çadırlar kuruldu. Müslümanlar buna çok sevindiler. Çünkü Mısır diyarında halife Mûti el-Abbâsî'nin zamanında hicri 359 seneden bu yana yani Fâtımî lerin Mısır'a sahip olduğı ve oraya Şîi unsur girdiğinden beri Abbasiler adına hutbe okutulmasına son verilmişti ki, bu da 208 senelik bir süreydi. Halife, Nureddin'e Şam ve Mısır'ın temliknamesini (mülkiyet fermanını) gönderdikten başka Nureddin'e ve Selâhaddin'e hilatler ve hükümdarlık alametleri yolladı.¹⁹⁴

Fâtımî Hilafetinin sona ermesi İslam dünyasında ki dini ayrılığa ve Mısır gibi lojistik ve stratejik bir öneme haiz olan ülkenin ele geçirilmesine neden oldu. Bu durum Haçlılara karşı Müslümanların elinin oldukça güçlenmesini sağladı. Bu tarihten sonra diyebiliriz ki Müslümanlar Haçlılara karşı taarruza geçtiler. Artık Haçlılar Müslümanlar arasındaki antlaşmasızlardan değil, Müslümanlar Haçlılar arasındaki

¹⁹¹R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.59; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.63

¹⁹²P.M. HOLT, A.K.S. LAMBTON, B.LEWİS(1997), **a.g.e.**, s.213

¹⁹³M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.67

¹⁹⁴İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.412; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.59

antlaşmasızlıklardan yararlanacaktı. Ancak Fâtımî hanedanlığının yıkılmasından çıkarılması gereken ders, Mısır'ın cihad için bir üs olduğu; fakat Suriye kadar elverişli olmadığıdır. Mısır tek başına ayakta duramayacak kadar zayıf bir ülkedir. Mısır'da tutunabilmek için askeri bakımdan güçlü olmak gerektiği gibi ekonomik açıdan da güçlü olmak çok önem arzetmekteydi.¹⁹⁵

2.2.3. Yemen'in Zaptı

Kuzey Sudan'da Nübe denilen merkezi Dankula olan bir Hıristiyan krallık vardı. Bunlar Mısır'daki muhalif rejimle işbirliği içindelerdi.¹⁹⁶ Bedevi toprağı olan civar bölge Nubyelilerin yağmacı akınlarına maruz kalmaktaydı. Rabia'daki Bedevi kabilesinin emiri Kenzüddevle, Selâhaddin'den yardım talep etmişti. Selâhaddin'in ağabeyi Şemsüddevle Turanşah Cemaziülevvel ayında (Aralık 1172- Ocak 1173) Mısır'dan Nübe'ye hareket etti.¹⁹⁷ Ebrim adındaki bir kale muhasara edilerek alındı. Halkı mukamevet ettiyse de savaşacak güçleri yoktu. Şemsüddevle ülkenin fakir ve geri olduğunu görünce geri döndü.¹⁹⁸

Yemen doğunun belli başlı ticaret yollarının merkeziydi. Aden, Hindistan'ın, Afrika kıyılarının olduğu kadar Habeşistan'ın, Umman, Kirman, Kiş ve Fars'ında- hem Hint okyanusu trafiğı ve Kuzey ile güney Afrika ticaretini, hem İran körfezine giden yolları içeren- önemli bir limanıydı.¹⁹⁹

Eski çağlardan beri Yemen, Mısır için stratejik bölgelerden biri olmuştu. Yemen'de Abdünnevi adında biri bu bölgede kuvvet kazanmıştı. Selâhaddin, Abdünnevi'nin ülkeyi istila ettiğini, halkı kendisine biata davet ettiğini, imam adını aldığını, yeryüzünün tümüne hâkim olacağına dair iddiada bulunduğunu duymuştu. Bundan önce de kardeşi Ali b. Mehdi de aynı şekilde Yemen'i istila etmiş ve orayı Ehl-i

¹⁹⁵ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.72-73

¹⁹⁶ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.62

¹⁹⁷ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.386-387 İbn Esir bu bölgelerin ele geçirilmesi için; Nureddin'in Mısır üzerine sefere çıkması ihtimaline karşılık, kaçmak için yeni bir ülke arayışının buraların fethine neden olduğunu belirtir. Ancak Selahaddin bütün seferleri Selâhaddin'in izniyle düzenlemektedir. Bkz. R.ŞEŞEN(1980), **a.g.m.**, s.347

¹⁹⁸ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.62; M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.83

¹⁹⁹ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.89

Zübeyd'in elinden almıştı. Hicretin 560. senesinde Ali b. Mehdi öldükten sonra kardeşi Abdünnebi bu defa Yemen'i istila etmişti. Her ikisi yönetim idaresi açısından yetersiz ve kötü kişilerdi.²⁰⁰ Ayrıca, Fâtımî taraftarları bu bölgede geniş faaliyet gösteriyorlardı. Yemen halkından şikâyetler geliyor ve Selâhaddin'in kuvvet göndermesini istemekteydiler. Bu seferlerde ki amaç yeni güvenli ülkelerin arayışından çok Mısır'ın güvenliği ile alakalıdır.²⁰¹

Yukarıda anlattığımız sebeplerle Selâhaddin'in ağabeyi Şemsüddeve Turanşah 1500 kişilik bir kuvvetin başında 1174 yılı başlarında, Nureddin'in izniyle, karadan ve denizden (gemilerle) Yemen seferine çıktı. Önce Hicaz'ı kontrol altına aldı. Sonra yoluna devamla 11 Mayıs'ta Zebid önüne vardı. Abdunnebi muhalifleri kendine katıldılar. Abdunnebi, Turanşah'ın ordusundaki Oğuzların sayısının az olduğunu görünce, surların dışına çıkarak meydan savaşına girişti ve kolayca yenildi. Turanşah, Zebid'i aldıktan sonra Aden üzerine yürüdü. 1 Temmuz 1174 tarihinde Aden'i aldı. Kaynaklar bu seferi Oğuzların seferi olarak anarlar. Turanşah, 1176 yılı başına kadar bu ülkede kaldı. Türkler bundan sonra, Birinci Cihan savaşına kadar bu ülkenin siyasi ve askeri hayatında rol oynadılar.²⁰²

2.2.4. Trablusgarb'ın Zaptı

Trablusgarb, Takiyuddin'in memluklarından (kölemenlerinden) Şerefüddin Karakuş tarafından yapılan seferlerle ele geçirilmiştir. 1172 yılında Mısır'da kıtlık hüküm sürüyordu. Askerlerin masraflarını karşılamak ve bölgenin kontrolünü ele geçirmek maksadıyla batıya bir sefer yapılmasına karar verildi. 1173 yılında Karakuş kumandasında küçük bir birlik batıya gönderildi.²⁰³

²⁰⁰İbn, KESİR, a.g.e., C.XII, s.488

²⁰¹R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.62; a R.ŞEŞEN(1980), a.g.m. ,s.348 ; İbnül esir bu konuda; Selâhaddin ve ailesinin, Nureddin'in Mısır'a gelip burayı ellerinden almasından korktuğunu bildirir. Bu sebeple kendileri için ülke edinmek ve oraya hâkim olmak amacıyla bu seferleri yaptıklarından bahseder. Ancak bu konuda aynı eserde Selâhaddin bu seferi düzelemeden önce bu ülkede Abbasiler adına okunan hutbenin kesildiğini belirtmiş Nureddin'in iznine baş vurmuş ve izin almıştır. Bkz. İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.394

²⁰²R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.62

²⁰³R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.63; R.ŞEŞEN(1983), a.g.e. ,s.41-42

Karakuş Trablusgarb önlerine inerek şehri muhasara edip halkı sıkıştırdılar, nihayet şehri fethettiler. Şehre hâkim olarak aile efradını saraya yerleştirdi. Mehdiyye, Sfaks, Kafsa, Tunus ve civarındaki köyler ve yerler hariç Ifrikkiyye'nin büyük bir kısmını ele geçirdi. Karakuş'un yanında çok sayıda asker toplandı ve Karakuş fitraten tahripkâr, yağmacı ve bozguncu Arapların yardımıyla o yöredeki şehirlere hâkim oldu. Şehirleri tahrip ve yağma ederek, ağaçları, meyve fidanlarını keserek vs. yaptıkları zararlarla şehirleri teslim zorladı.²⁰⁴

Kısa zamanda yapılan bu fetihlerle Libya'nın büyük bir kısmı kontrol altına alındı. Nureddin bu konuda 1174 yılı başlarında Abbasi Halifesi'ne gönderdiği bir mektupta ordularının Yemen ve Hicaz'ı kontrolleri altına aldıklarını, Afrika'da Sudan içlerine ve Trablusgarb'a kadar ulaştıklarını, İstanbul ve Kudüs'ün fetihlerinin yakın olduğunu söyler.²⁰⁵

²⁰⁴ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.388

²⁰⁵ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.63

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

SELÂHADDİN-İ EYYÛBÎ VE İSLAM BİRLİĞİ

3.1. İSLAM BİRLİĞİNİN OLUŞUM SÜRECİ

3.1.1. Eyyûbiler ve Zengî lerin Birlikteliği

Daha önce belirttiğimiz gibi Selçuklu Sultanı Sultan Mahmut'un ölümünden sonra çıkan taht kavgalarına Nureddin M. Zengî 'nin de katıldığına ve Zengî 'nin Halife'nin kuvvetlerine yenildiğini daha önce konularımız içinde anlatmıştık.

Bu yenilgi sırasında Tikrit valisi Necmeddin Eyyûb ona yardım ederek düşmanlarının takibinden kurtardı. Eyyûbiler, tarih sahnesinde ilk defa bu olay ve yine bu sıralarda Selçuklu vezirlerinden Azizüddin el-Müstevfi'nin rakibi Dergüzi'ni tarafından Tikrit'te hapsedilip sonra öldürülmesi dolayısıyla görülürler. Daha önce bahsettiğimiz gibi Eyyûbilerin atası Hezbanilerin Revvadiyye kolundandır.²⁰⁶

Eyyûbilere önceleri Duvin yakınlarında Şeddadilerin hizmetinde çalışan askerlerdendi. Ataları Şadi, Selçuklu sultanı Muhammed Tapar ve oğlu Sultan Mahmud zamanında Saray ağası olan Bihruz el- Hadim'in arkadaşıydı. Onun isteği üzerine Şadi, oğulları Eyyûb, Şirkûh ve emri altındaki diğer kişilerle Irak'a geldi. Bihruz, onu iktâ olan Tikrit'e vali tayin etti. Bazı tarihçiler onun Irak'a gelişini Duvin'deki işlerinin bozulmasına bağarlarsa da bu iddia asılsızdır. Bu çalışmamızda göreceğimiz gibi, konumuz olan bu devrede askerler daha cazip bir görev bulunca

²⁰⁶R.ŞEŞEN(1983), a.g.e., s.32-33

Efendilerinin yanından ayrılarak başka bir kumandanın veya devlet adamının hizmetine geçmekte bir sakınca görmezlerdi.²⁰⁷

Eyyüp ile Şirkûh 1131 yılında sonra Zengî ile olan ilişkilerini daha da ilerlettiler. Onunla anlaşarak Bihruz'un hizmetinden hizmetinden ayrıldılar. 1137 yılında, yani Selâhaddin'in doğduğu yıl Tikrit'den ayrılarak Musul'a gittiler. Zengî 1134 yılında Şam bölgesinin büyük merkezlerinden Balebek'i alınca Necmeddin Eyüp'ü şehrin valiliğine atadı.²⁰⁸ Bu tayin bize gösteriyor ki Eyüp bu önemli kritik noktaya atanmaya layık Zengî 'nin güvenini kazanmış biridir.

Esedüddin Şirkûh Zengî 'nin büyük kumandanları arasında yer alıyordu. Eyyüp ve Şirkûh emirlerinde ki memlûk ve diğer sınıf askerlerle Zengî 'nin Frenklere karşı yaptıkları gazalara katıldılar.14 Eylül 1146 tarihinde, Atabeğ İmameddin Zengî b. Aksungur Caber Kalesi önünde şehit edilmesi üzerine²⁰⁹ devleti, oğullarından Seyfettin Gazi ile Nureddin Mahmut arasında taksim edildi. Atabeğ öldürülünce, yanında bulunan oğlu Nureddin Mahmut babasının elinden mührü alarak Haleb'e gitti ve şehre hâkim oldu.²¹⁰ Tabi Nureddin'in Haleb'e hâkim olmasında Selâhaddin'in amcası Esedüddin Şirkûh'un yardımı göz ardı edilemez. İmameddin el-İsfahani'nin ifadesine göre Şirkûh, Nureddin'e Haleb'e sahip olanın Suriye ve el-Cezîre'ye sahip olacağına söylemiştir.²¹¹

Bundan sonra Şirkûh'u Nureddin'in en büyük yardımcısı ve ordu kumandanı olarak görmekteyiz. Selâhaddin'in babası Baalbek sahibi Necmeddin Eyüp da Nureddin'in yanında yer almıştı. Nureddin, babasının da hayal edip gerçekleştiremediği ve Şam'daki İslam birliğinin gerçekleştirilmesinin en büyük şartı olan Dimaşk Atabeğliği topraklarının zaptına yöneldi.²¹² Nureddin Mahmut b. Zengî safer ayında

²⁰⁷R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.36

²⁰⁸R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.37

²⁰⁹İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.179

²¹⁰İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.181

²¹¹R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.37

²¹²R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.38

(Nisan-Mayıs 1154) Dımaşk'ı şehrin sahibi Mucireddin Abak b. Muhammed b. Börü b. Atabeğ Tuğtekin'in elinden aldı.²¹³

Nureddin 'in Dımaşk şehri üzerinde yoğunlaşması daha önce de belirttiğimiz gibi Şirkûh'un da söylediği Suriye hâkimiyetinin önemi ve Haçlıların Dımaşk üzerinde ki baskısıdır. Nureddin Dımaşk'ı Haçlıların zapt etmesinden korktu; zira Dımaşk'ta Haçlıların elinden giderse Suriye'de Müslümanların elinde hiçbir yer kalmayacaktı.²¹⁴

Dımaşk'ın zaptında netice olarak Esedüddin Şirkûh güneyden Nureddin kuzeyden şehre girdiler. Dımaşk'ın zaptını Baalebek, Havran, Busra halkının ilhakı takip etti. Böylece, Şam el-Cezîre bölgesinde Nureddin tarafından kuvvetli, siyasi ve askeri bir birlik meydana getirildi. Bundan sonra Nureddin devletinin başkenti hem Haleb hem Dımaşk oldu.²¹⁵

Dımaşk'ın zaptından sonra Eyyûbilerin kudretleri çok arttı. Eyyüp, Dımaşk valisi ve Nureddin'in meclislerinde özel imtiyaz sahibi oldu. Şirkûh'a Rahbe ve Tedmür iktâ verildi. Dımaşk'ta Nureddin'in naibi oldu. İbn el Esir'in Dar el-Adl'in kurulması dolayısıyla verdiği bilgiye göre, Şirkûh'un devlet içindeki kudreti Nureddin'in kuvvetine yaklaşmıştı.²¹⁶

Nureddin Mahmut 1155 yılında Tell-Başır' kalesini zapt etti. Tell-Başır Haleb'in kuzeyinde yer alan müstahkem bir kaleydi. 1156–1157 yıllarında Nureddin, Haçlıların elindeki Harim ve Banyas'ı muhasara etti. Bu sırada Nureddin'in kumandanı Şirkûh emrindeki Türkmenlerle Kuzey Suriye'de yeni başarılar elde etti. Ayrıca 1156 yılında Eyüp, 1161 yılında Şirkûh Şam hac emirliği yaptılar.²¹⁷

Eyyûbilerin ve Zengî lerin Şam ve el-Cezîre bölgesinde yaptıkları işbirliği ve fetihler Haçlılar karşısında İslam emirliklerini bir araya getirmenin alt yapısını oluşturmuş, Selâhaddin-i Eyyûbi ise bu birlikteliği devam ettirecek ve zirveye ulaştıracaktır.

²¹³İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.244

²¹⁴İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.244

²¹⁵R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.39; R.ŞEŞEN(1983), a.g.e., s.34

²¹⁶R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.39

²¹⁷İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.246–252; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.39–40

3.1.2. Selâhaddin'de İslam Birliği Fikrinin Temellerinin Oluşumu

Müslümanların Haçlıları yenilgiye uğratması bir günde olmadı. Selâhaddin Eyyûbi, Müslümanları tek bir bayrak altında birleştirirken, bir yandan da ilmi ve ahlaki bir uyanış başlatmıştı. Müslümanların dini kurumlarını teşvik etmek ve yaymak, (Selâhaddin Eyyûbi'nin) politikasının temel parçalarından biriydi. Bilim adamlarına ve din âlimlerine sahip çıktı, onların kullanımı için üniversiteler ve camiler kurdu. Onlara İslam dünyasının yararına pek çok eser yazdırdı. Âhlaki yeniden doğuşla birlikte ki bu onun kendi kişisel yaşamının da gerçekçi bir faktörüydü, kendisinden beş yüzyıl önce bilinen dünyanın yarısını fethetmiş olan ilk nesil Müslümanların kararlılığını ve şevkini yeniden uyandırmaya çalıştı. Selahadin Eyyûbi Müslümanları tek çatı altına toplarken, Selçukluların tarihi rolünü de Selâhaddin'in kişiliği yanında iyi değerlendirmek gerekir.

Selçukluların bölgeye gelişinden sonra, Şam'da durum Türklerin lehine gelişti. Dımaşk, Haleb, Hama, Hıms, gibi önemli şehirler hep Selçuklu sülalesinden gelen beyler tarafından idare edildiler. İmameddin Zengî 1127 yılında Selçuk Sultanı Mahmut tarafından Musul atabeyi tayin edildi.²¹⁸ Haçlı seferlerine karşı ilk planlı ve kapsamlı mücadeleleri başlatan kişi Zengîler hanedanının kurucusu İmadeddin Zengî olmuştur. 521/1127 yılında Atabeg ünvanıyla Musul ve Haleb'e hâkim olduğu esnada Haçlılar, Suriye'de bütün Akdeniz sahilini ve limanları kendi denetimleri altına almışlardı.²¹⁹ İmameddin Zengî Selçukluların besleyip büyüüttüğü, onların yetiştirdiği biriydi. Selçuklu Sultanı Mahmut'un lalası idi ve Musul'a vali tayin edilmişti. İmameddin Zengî Haçlılara karşı cihad ilan etmişti. Haçlılara karşı ilk büyük başarısını Reyhanlıyı fethederek kazandı.²²⁰

Zengî 'nin babası Melikşah'ın Haleb valisi Kasimüddavle Aksungur'du. Kendisi Haçlılara karşı yapılan seferler katılmış aynı zamanda Musul ve Haleb atabeylerinin cediti idi. Selçukluların en büyük memuriyet ve kumandanlıklarından olan Bağdad şahneliği yapmıştı. Yani Haçlılara karşı tecrübesiz değil bölgeyi tanıyan Haçlıları da

²¹⁸ R.ŞEŞEN(1995), **a.g.e.** s.230

²¹⁹ Çoşkun ALPTEKİN(1985), **Dımaşk Atabegliği (Tog-Teginliler)**, Marmara Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yay., İstanbul ,s. 131

²²⁰ Ebu Hasan, EN-NEDEVİ, **a.g.e.**, C.I, s.333–334

ve Haçlı seferlerinin de amaç ve yöntemlerini tanıyan bir kişiydi. Aksungur, Kuzey Irak –Şam El-Cezîre bölgelerinde kuvvetli bir devlet kurdu.1144 yılında Urfa'yı aldı ve Fırat 'ın doğusundaki toprakları Haçlılardan temizledi. Bölgede Haçlılara karşı yürütülen cihadın liderliğini eline geçirdi.²²¹

İslam âleminin Haçlılara karşı birlikte hareket etmekte en önemli konusu lider etrafında mücadeleyi yürütmek ve devamlılığını getirebilmektir. Zengî 'nin ölümünden sonra (1146) yerine oğlu Nureddin Zengî geçti. Babasının başlattığı bu cihadı daha ileriye taşımayı o başardı.²²² Dindar ve kabiliyetli birisi olan Nureddin, babasının Haçlılara karşı yürüttüğü savaş ve yayılma politikasını genişleterek devam etti. Artık Haçlılar karşısında kuvvetli bir Atabeg bulunmaktaydı. Nureddin 'in idaresi altında yürütülen Frenklere karşı cihad ilanı fikri ve fiili olarak taraftar toplamakta gecikmedi Nureddin'in devleti karşısında Haçlılar ilk defa birleşik ve güçlü bir İslam devleti ile karşı karşıya geliyorlardı. Aslında bu zalim Hristiyan istilacılarına karşı oluşmuş olan bir cihad ruhuydu.²²³

Nureddin'in devlet hayatının ilk dönemlerinde Frenklerle yapılan başarılı mücadeleleri, onun hizmet anlayışında ve Suriye tarihinde bir dönüm noktasını teşekkül eder. Kutsal savaşın lideri durumuna geçmesiyle birlikte şuurlu olarak bu vazifeyi icra etmeye kendini adanmıştı.²²⁴ Müslümanların lideri olduktan sonra hizmet anlayışındaki bu değişiklik Selâhaddin-i Eyyûbi'de Mısır hâkimiyeti sonrası görülecektir. Bölgenin şartları içinde devam eden bu Haçlı işgaline karşı cihad önderliği hizmet ve devlet anlayışında bunu gerekli kılmaktaydı.

Nureddin Frenklere karşı vermiş olduğu mücadele sonucu umutları azalan Müslümanların moralini yükseltmiş, halk tarafından bir İslam mücahidi olarak algılanmıştır. Yönetimi altındaki halklara adil davranışı sebebiyle de ayrı bir sevgi

²²¹ R.ŞEŞEN(1995), **a.g.e**, s.231; Ali, SEVİM(1966),Emir Ak-Sungur, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ank. Üni. DTCTF, c.4, S.6, s.101–103

²²² Ebu Hasan, EN-NEDEVİ, **a.g.e**, C.I, s.333–334

²²³ P.M. HOLT, A.K.S. LAMBTON, B.LEWİS(1997), **a.g.e**, s.214

²²⁴ K.Yaşar KOPRAMAN(1966), Nureddin'in Faaliyeti, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, c.4, sy.6, s.507

kazanmıştır. Zengî'nin bu yönünü Brockelmann, “*vazifeşinas ve mükemmel bir yönetici*”²²⁵ olarak tarif etmiştir.

Çok geçmeden Artuklu beylikleri Kuzey Irak'taki Kürdler onun yüksek hâkimiyetini tanıdılar. Şu noktaya dikkat etmek gerekir ki, Zengî Selçukluların yolunu takip ederek ordu sistemini ona göre kurmuştu. Nureddin ile Selçuklu ordularını ayıran tek fark Nureddin'in ordusunda Türk memlukların yanı sıra çok sayıda Kürd askerinde bulunmasıydı. Ayrıca bu orduda yüksek rütbede görev yapan sadece Eyyûb ve Şirkûh kardeşler de değildi.²²⁶ Bununla beraber Nureddin maiyetindeki Türkler Araplar, Kürdler arasında hiçbir ayırım yapmıyor, onlara İslam'a ve devlete olan sadakatlerine göre muamele yapıyordu. İşte burada önemli bir nokta olan ayırım yapmama Haçlılara karşı İslam birliğinin uzun soluklu olacak olan temel fikri yapısının doğmasına sebep olacaktı. Onun hizmetine giren Kürd emirler arasında Tikrit valisi Necmeddin Eyyûb ve kardeşi Esedüddin Şirkûh yüksek konumda idiler. Bihruz 'da Necmeddin Eyyûb'u kendi iktâ olan Tikrit'e vali tayin etmişti. Eyubiler bu sırada Musul atabeyi Zengî ile tanıştılar. Selâhaddin'in doğduğu 532/1138 yılında Musul'a gidip Zengî 'nin hizmetine girdiler. Zengî, 534/1139 yılında Şam bölgesinin büyük merkezlerinden Ba'lebek'i alınca buraya Necmeddin Eyüb'ü vali tayin etti. Eyüp'ün kardeşi Şirkûh'da Zengî 'nin büyük komutanları arasına girdi. 14 Eylül 1146'da Zengî Ca'ber kalesi önünde şehit edilince devleti ikiye ayırdı. Musul'da Zeyneddin Ali Küçük'ün yardımıyla büyük oğlu Seyfettin Gazi, Haleb'te Esedüddin Şirkûh'un yardımıyla ikinci oğlu Nureddin Mahmut hükümdar oldular.²²⁷

İmameddin el-Kâtip el-İsfâhanî'nin ifadesine göre, Şirkûh Nureddin'e Haleb'e sahip olanın Şam ve el-Cezîre'ye hâkim olacağı söylemiş babasının ölümü üzerine onu doğruca Haleb'e götürmüştür.²²⁸

Şirkûh bu görüşünde haklı çıkmış kısa zamanda Nureddin Haçlılara karşı önemli başarılar elde etmiş ve Haçlılara karşı yapılan cihadın baş temsilcisi haline gelmiştir. Bu durum ve öncesindeki buna benzer gelişmeler İslam devletlerinde cihadın

²²⁵ C.BROCKELMANN, **a.g.e.**, s.183

²²⁶ K.Yaşar KOPRAMAN(1966), **a.g.m.**, s.512; R.ŞEŞEN(1995), **a.g.e.**, s.231

²²⁷ R.ŞEŞEN(1995), **a.g.e.**, s.231–232

²²⁸ R.ŞEŞEN(1995), **a.g.e.**, s.231–232

gelişmesine ve alt yapısının oluşmasına neden olmuş ve Zengî hanedanlığında büyüyen ve yetişen Selâhaddin Eyübi'nin Haçlılara karşı yapacağı mücadelede İslam birliği ve cihad politikasının oluşmasındaki etkileri şüphesiz inkâr edilemez. Burada önemli bir husus göz ardı edilemez ki bu da; Haçlılara karşı yapılan sefer ve mücadelede kazanılan başarıların İslam devletleri arasında etkisi anında tesirlerini göstermekte ve bu yönde hareket eden hükümdarlar ve devletler İslam birliğinin komuta merkezi haline gelmektedir. Bunun sonucu olarak Nureddin 549/1154 yılında Dımaşk'ı ele geçirdi. Şam bölgesinde birliği sağladı. Ardından el-Cezîre bölgesini 566/1171 yılındada Musul'u topraklarına kattı. Şirkûh ve Selâhaddin vasıtasıyla 564/1169 yılında Mısır'ı 1173 yılında Trablusgarb'ı, 1174 yılında Yemen'i topraklarına kattı. Nureddin, babasından sadece Haleb ve etrafını miras almıştı. 569/1174 yılında öldüğü sırada devletin sınırları Hamedan'dan Trablusgarb'a, Yemen'den, Sivas'a kadar uzanıyordu.²²⁹

Onun bu başarısında, adaleti, teşkilatçılığı yanında Haçlılara karşı cihadın en büyük mümessili olması da rol oynamıştır. Böylece Selçuklu devlet teşkilatı tüm Arap ülkelerine yayıldı. İbn el-Esir onun şahsiyetinden bahsederken “sayısız tarih kitabı okudum. Hulefa-i Raşidin ve Ömer b. Abdülleziz'den sonra onun derecesinde bir hükümdar geldiğini görmedim” der.²³⁰

İmameddin el- Kâtip onun tarihi rolünü şöyle özetliyor.

“El-Melik el-Adil Nureddin Eb'ul-Kasım Mahmut b.Zengî hükümdarların en namuslusu en dindarı en iyi geçmişi olanı en temizi yaptıkları en faydalı olanı emeline en çok ulaşanı en üstün fikirlisi eserleri en çok meydanda olanıdır. Şam ülkesini İslam'ın parlaklığını yeniden getiren kalelerini düşmandan geri alan ve değerli topraklarını kurtaran odur. Ondan önceki hükümdarlar devrinde Frenkler Şam ülkesinde sürüler halinde dolaşıyorlardı. O bu sürülerin ardını kesti, izlerini sildi, onları kovdu. Allah onu Frenklere karşı defalarca muzaffer kıldı. Hatta hükümdarlarını esir aldı, düzenlerini bozdu. İzi silinmiş ilimleri diriltti. Ehil-i sünnet mezhepleri için medreseler inşa ettirdi. Sufiler için hani kâhlar yaptırdı. Bunları her

²²⁹İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.400; R.ŞEŞEN(1995), a.g.e, s.232

²³⁰ R.ŞEŞEN(1995), a.g.e, s.232–233; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.36

*beldede çoğalttı. Bu vakıflarda bulundu. Şehirlerin surlarını ve hendeklerini yeniletti. Yollarda hanlar ve kervansaraylar inşasını emretti”.*²³¹ Yetiştirdiği kişiler ve askerlerle Mısır’ın fethine yardım eden odur. Necmeddin Eyüb’un oğlu Selâhaddin Yusuf onun en yakın adamlarından, en büyük emirlerindendi. Meydanda atına binerken eyvanında otururken onun yanından ayrılmazdı. Babası Eyyûb, Nureddin’in meclislerinde otururken kendisi Nureddin’in yanında ayakta dururdu. Dindarlık, namusluluk, incelik akıllılık, hükümdarlık adabı ve sultanlık hukuku konularında sahip olduğu tüm iyi vasıflarında onun yolunu takip etti iyiliklerinin esaslarını ondan öğrendi. Kendi sultanlığı günlerinde bütün bu sayılan hususlarda en yüksek dereceye ulaştı. İslam birliği konusuna değinirken Nureddin ile Selâhaddin’i bir başka deyişle Zengî ailesi ile Eyyup ailesini birbirinden ayırmak mümkün değildir.²³²

Burada anlatıldığı şekilde Nureddin’in kumandanı ve devletinin varisi olan Selâhaddin onun yolunun takipçisi oldu. Onun başladığı eserleri tamamladı. Haçlılar İslam coğrafyasına işgal ve yerleşim amaçlı gedikleri zaman İslam ülkeleri, onların sahip olduğu birlik ve teşkilat unsurlarından onlara nazaran yoksunlardı. Haçlılara karşı nihai zafer kazanmak ancak İslam devletleri ve coğrafyasındaki tüm unsurların bir birlik ve maneviyat çerçevesinde hareket edilmesiyle mümkün olacaktı. İşte bu hareket noktası Nureddin ve devletinde hayat bulmuş ve şüphesiz ki Selâhaddin bunu alarak daha ileri götürmüş Hittîn’de Haçlıları büyük bir yenilgiye uğratarak Kudüs ve Antakya Prinkepsliği topraklarının çoğunu ele geçirerek ve şarkın sevgili sultanı olmuştur. Burada izlenen İslam birliği politikasında sürekliliğe dikkat çekmek önem arz etmektedir. Bazı tarihçilerin iddia ettikleri gibi Zengîler, Eyyûbiler ve Memluklar devletleri ayrı devletler değildir. Her üçü de Selçuklu devletinin uzantısı olup tek bir Türk devletidir.²³³ Her üçünün de dayandığı maddi manevi unsurlar aynıdır. Türk devletlerinde olduğu gibi devlet hanedanın ortak malıdır. Sadece bu devletlerin başlarındaki hanedanlar ayrıdır. Her üç devletin misyonları ve teşkilatları aynıdır. Tabi olarak devlet teşkilatında bazı değişiklikler olmuştur. Fakat ana hatlar ve esaslar

²³¹R.ŞEŞEN(1995), **a.g.e**, s.233–235

²³²R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.37

²³³R.ŞEŞEN(1995), **a.g.e**, s.235

aynı kalmıştır.²³⁴ Bu noktada izlenen İslam birliği politikası ve dahil bunun muhtemel taktik ve yöntemleri bu devletlerde aynıdır. Bunda Haçlıların bölgede ki tehdit edici varlığının da etkisi görmezden gelinemez. Ancak Arap coğrafyasındaki Türk devlet teşkilatının etkileri kendi aksiyon oluşumunda Haçlıların varlığına ihtiyaç duymamakla birlikte, onların (Haçlıların) varlığı bu durumun hızlanmasında etkili olmuştur diye düşünmek çokta yanlış olmaz.

İslam devletlerine birliği sağlanmasında mezhep ayrılıklarının son bulması yada en aza indirilmesi de göz ardı edilemez bir unsurdur. Cihat fikrinin gelişmesinde; Selâhaddin'in fetihlerinin ve alınan bölgelerdeki dini ve ilmi hayatın değişimi önemli bir faktördür. Zengî lerin ve Eyübilerin gelmesiyle Mısır, Şam, Hicaz ve Yemen'de Şiilik zayıfladı. Şîî Fâtımî Devleti 567/1171 yılında kaldırıldı. Mısır ve ona bağlı yerler Abbasi Hilafeti nüfus dairesine girdi. Hâkim ideoloji Sünnîlik oldu. Şafîî mezhebi Arap ülkelerinde yayıldı. Ülkeye Türk askeri aristokrasisi sahip oldu. Askeri iktâ sistemi yaygınlaştı. Emirlerin ve hükümdarların Türk memluklarından birlik edilmesi yaygın hale geldi.²³⁵

Fâtımî Devleti Mısır'ın ele geçirilmesiyle Selâhaddin için Haçlılarla mücadele kolaylaşmış ve lojistiğini arttırmıştır. Selâhaddin Mısır'a geldikten sonra kendisiyle ilgili olan şeylerde düzenlemeye girdi. O her zaman haramdan sakınan biriydi ancak bu yaşantısını bu fetihten sonra daha da katılaştırdı, kesinleştirdi. Dünya zevk ve sefasını rahat bir yaşam arzusu yani nefsi ile alakalı ne varsa bunlardan kendini tamamen terk etti. Davranış ve hareketlerine katı kurallar çizmişti. Bütün çalışma azmini kâfirleri İslam diyarlarından atağı güçlü bir devlet fikrine yoğunlaştırdı. Nitekim bir yerde şöyle dedi: “*Allah bana Mısır'ı verince anladım ki Filistin'i de vermeyi nasib etmiştir.*”²³⁶

O tarihten itibaren Selâhaddin ölünceye kadar bu amaç uğrunda İslam'a hizmet için çalıştı. Kâfirlere karşı cihad onun hayat felsefesi oldu.

²³⁴R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.10–11

²³⁵R.ŞEŞEN(1995), a.g.e., s.234–235

²³⁶Ebu Hasan, EN-NEDEVÎ, a.g.e., C.I, s.334

3.1.3. Nureddin Mahmut b. Zengî 'nin Ölümü

Nureddin Mahmut b. Zengî 15 Mayıs 1174 yılında boğaz anjini rahatsızlığı nedeniyle vefat etti ve Dımaşk kalesine defnedildi. Nureddin öldüğünde Trablusgarb'dan Hemadan'a, Yemen'den Sivas'a kadar geniş İslam topraklarının sahibiydi. Aile hükümrانlığından sadece Haleb ve etrafındaki küçük bir bölgeyi miras aldığı halde ülkesini son derece genişletmeyi başarmıştı.²³⁷

Haçlılar onun karşısında çaresiz kalmışlar taarruzdan savunmaya geçerek sahip oldukları kaleleri ve toprakları korumanın derdine düşmüşlerdi. Çağdaşları içerisinde hükümdarlık açısından ona rakip olacak bir hükümdar yoktu.²³⁸ Zaten Selâhaddin'de onun ölümünden sonra bir müddet sonra bağımsızlığını ilan etmiş ve asıl faaliyetlerini bağımsız olarak onun ölümünden sonra gerçekleştirmiştir.

Ancak buradan Selâhaddin'in Nureddin'e karşı itaatsiz ve sadakatsiz olduğu sonucu çıkmamalıdır. Selâhaddin aynen amcası Şirkûh gibi Nureddin'e bağlanmış, hatta daha samimi davranmıştır. Hutbe de Abbasi halifesi adından sonra Nureddin'in adı okunmuş ve onun adına sikke bastırmıştır. Nureddin ile Selâhaddin'in samimiyeti ve işbirliği İslam devletlerinin birliği ve selameti açısından çok önemlidir. Bu durumu kıskananlar bu iki İslam liderinin aralarını açmak istedilerse de her iki devlet adamı da ilişkilerinde ihtiyatlı davranarak bu durumu bertaraf ettiler.²³⁹

Nureddin ve Selâhaddin aralarını açmaya çalışan bunca fitneye rağmen aslında her iki tarafında aralarının açılmasından dikkatle kaçınmışlardır. Çünkü Dımaşk ve Mısır arasında ki kuvvetli bağlar olması İslam âlemi için hem stratejik hem de ekonomik bir önem arz etmekteydi.²⁴⁰

Kâtip İmameddin'inde dediği gibi, Nureddin'in başladığı işleri ve eserleri Selâhaddin tamamlayacaktır. Nureddin aslında ardında Selâhaddin gibi bir komutanı bıraktığı için şanslıdır.²⁴¹ Zira Selâhaddin İslam âlemini ve Kudüs'ü kurtarmakla yaptığı

²³⁷İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.398; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.63; C.BROCKELMANN, a.g.e., s.187

²³⁸R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.63

²³⁹A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e., s.34

²⁴⁰P.M. HOLT, A.K.S. LAMBTON, B.LEWİS(1997), a.g.e, s.211

²⁴¹R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.64

şöhret Zengî Devletinin de şöhretini arttırmış, tarihçilerin de daha çok ilgi alanı içerisine girmiştir.

Nureddin cesaretli, adaletli yiğit bir hükümdardı. Şavaşlarda kendisi en önde savaşır tüm uyarılara rağmen bu davranışından vazgeçmezdi. Bunun yanında dindar sürekli ibadet eden, geceleri sürekli namaz kılan, hanifi fikhını bilen, hadis tahsil etmiş zeki ve bilge bir kişiydi. Yaptığı işler arsında Suriye'nin tüm şehir ve kaleleri surları vardı.²⁴² Kısaca o âlimlerin koruyucusu, teşkilatçı, adil, düşkünlerin hamisi ve samimi bir dindardı.²⁴³ William of Tyre onun Hıristiyan dinine en çok eziyet eden kiş, aynı zamanda da adil bir hükümdar; zeki, ileri görüşlü ve soyunun geleneklerine göre dindar bir adam olduğunu yazmıştır.²⁴⁴

Nureddin'in devlet yönetiminde ve siyasetinde şahsi ihtiraslarının payı ne kadar olursa olsun hüküm sürdüğü zaman dilimi içinde onun bir İslam birliği oluşturduğu ve sonradan meyvelerini Selâhaddin'in toplayacağı Suriye Müslümanlarının ruhi yükselişini hazırladığı bir gerçektir.²⁴⁵ Nureddin cihad idealine bağlı genişleme siyasetinin bir temsilcisiydi. Dini yönü kuvvetli insana paradan daha fazla değer veren bir anlayışı temsil eden bir hükümdardı.²⁴⁶

Nureddin'in ölümü sonrası yerine oğlu el-Melik es-Salih geçti. El-Melik devleti idare edecek yaşta değildi. Nureddin'in Atabeğliği'ni idare etmek için Dimaşk'taki ve Haleb'deki emirler birbirleri ile mücadele ve entrikalar içine girdiler.²⁴⁷ Bundan sonra el-Cezîre ve Şam bölgesi tekrar bir İslam birliğine ihtiyaç duyacak ve bunu da Selâhaddin-i Eyyûbi sağlayacaktır.

²⁴²İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.399-400; Osman TURAN(2001), **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yay.,İstanbul, s.167

²⁴³R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.64

²⁴⁴M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.92

²⁴⁵K.Yaşar KOPRAMAN(1966), **a.g.m.**, s.508

²⁴⁶M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.95

²⁴⁷R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.64-65

3.2. SELÂHADDİN'İN ŞAM VE EL-CEZİRE²⁴⁸ FALİYETLERİ

3.2.1. Selâhaddin'in İslam Birliği İçin Dımaşk Hâkimiyeti

Selâhaddin Nubye, Yemen ve Trablusgarb (Bugünkü Libya) taraflarına hâkim olmuştu. Bunun yanında Mısır hâkimiyeti artık iyice yerleşmişti. Ancak şunu tekrar belirtmekte fayda var ki; Selâhaddin Nureddin'e olan bağlılığını bunca yere hâkim olmasına rağmen kaybetmemişti.²⁴⁹ Nureddin'in ve Eyyüb'ün ölümüyle Selâhaddin'in gençliğinin önde gelen şahsiyetleri sahneden inmiş bulunmaktaydılar. Nureddin Selâhaddin'e gerçek siyasi bağımsızlık sayılabilecek bir miraz mirası bırakmış oluyordu. Bu durumda Selâhaddin kendi politikasını belirleyebileceği bir konuma doğal olarak ulaşmış bulunmaktaydı.²⁵⁰

Nureddin M. Zengî ölünce onun yerine on bir yaşında ki oğlu el-Meliku es-Salih İsmail tahta geçirildi. Çocuk yaşta olan bu yeni emir ve etrafındaki üst düzey komutanlar idareye hâkim olabilmek amacıyla çeşitli entrikalara giriştiler. Musul sahibi Seyfuddin el-Gazi elinde bulundurduğu bölgede bağımsızlığını ilan etti. Nureddin'in ölümünden sonra devlet yönetiminde boşluklar oluşmuş, yöneticiler ihtilafa düşmüşler, halk korkuya kapılmış, ipler elden çıkmıştı. Bu noktada Selâhaddin'in amacı mevcut düzensizliğe çare olmaktı.²⁵¹ Selâhaddin planlarının şekillenmesi ve amacı cihad olan Suriye merkezli bir politikaya bağlanması kaçınılmaz bir durumdu. Böylece Nureddin'in görevini Selâhaddin devralmış olacaktı.²⁵²

Tüm bu bahsettiğimiz dağınıklığı toparlamanın tek bir yolu vardı oda Selahadin'in devletin merkezi olan Dımaşk'a hâkim olmasından geçiyordu. Selâhaddin bunu gerçekleştirecek güce ve isteğe sahipti. Diğer taraftan Haçlılar Suriye ve Mısır'da

²⁴⁸ Şemseddin Samî, Eski Yunan Coğrafyacılarının El-Cezîre'ye "Beyne'n-nehreyn" ma'nâsıyla (Mezopotamya= Mésopotamie) adını verdiklerini, günümüzde yabancı dillerde bu isimle yâd olduğunu zikreder; bkz. Şemseddin SAMÎ (1308/1890), *Kâmûsü'l-A'lâm*, İstanbul, III, 1802. Cezîretü Asûr, İklimü Asûr da denilen el-Cezîre, Dicle'nin doğusunda kalan Meyâfârikîn (Silvan), Erzen, Siirt, Zap Havzası ve Fırat'ın batısındaki Adıyaman bölgesini de içine alır; bkz. R. ŞEŞEN (1993) "Cezîre", *DİA*, C.VII, s.509

²⁴⁹ A. AĞIRAKÇA (2005), *a.g.e.*, s.35

²⁵⁰ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, *a.g.e.*, s.96

²⁵¹ İbn.KESİR, *a.g.e.*, C.XII, s.509; A. AĞIRAKÇA (2005), *a.g.e.*, s.35-36

²⁵² M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, *a.g.e.*, s.96-97

güçlü bir İslam birliğini istemiyorlardı. Haçlılar için bu konu çok önemliydi. Eğer Kahire ve Dımaşk ‘ın birleşmesine engel olmazlarsa zaten çok güçlü olan Selâhaddin karşısında tutunmaları imkânsız hale gelirdi.²⁵³

Selâhaddin bu gelişmeler üzerine 700 seçkin süvari ile 1174 yılında kardeşi el – Adil’i Mısır’a naib bıraktıktan sonra Mısır’dan Dımaşk’a hareket etti. Şehrin ileri gelenleri bağlılıklarını bildirdiler. Kale kumandanı harici mukamevet eden olmadı. Sultan şehri teslim aldıktan sonra babasının konağı olan Dâr el- Ükaylî’de konakladı, sonra Sultan Selâhaddin halka iyilik ve ihsanda bulundu.²⁵⁴

Selâhaddin’de Mısır’da el-Meliku es-Salih adına hutbe okutup para bastırarak onun hâkimiyetini tanıdı. Bu yeni emirin devlet işlerinde yetiştirilmesini de “İbnü’l-Mukaddem” adıyla tanınan Emir Şemseddin Muhammed b. Abdulmelik üstlendi.²⁵⁵

Suriye’deki bazı emirler yapılacak işlerde Selâhaddin’in de hesaba katılmasını çünkü onun Mısır’ın hâkimi olduğunu kendilerinden daha güçlü olduğunu belirttilerse de bu istek çıkarına ters düşen bazı emirler tarafından dikkate alınmadı. Tabi bu durum içinde Selâhaddin ‘in bölgeye gelip onları uzaklaştırma ihtimalini de gözetiyorlardı. Bir süre sonra Selâhaddin’in mektubu gelerek, el-Melik es-Salih taziye ve tebriklerini bildiriyor onun adına bastırıldığı Mısır Dinarını da yanında gönderiyordu. Selâhaddin aslında yeni Emire babasının zamanında olduğu gibi ona da itaat edeceğini bildiriyordu.²⁵⁶

El-Melik es-Salih bu mektuba etrafındakilere danışarak cevap yazdı. Bu cevap Selâhaddin’e karşı sert bir biçimde oldu. Selâhaddin bunu önemsemedi. Selâhaddin onlara mektup yazarken; Mısır diyarında yaptığı işlerden ve babaları Nureddin adına okuttuğu hutbeden bahsederken onlar ise Musul hâkimi olan Nureddin’in kardeşi Seyfeddin Gazi b. Mevdud’a mektup yazıp yardım istiyorlardı.²⁵⁷

²⁵³A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.36–37

²⁵⁴İbn,KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.509; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.70

²⁵⁵İbnü’l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.400

²⁵⁶İbnü’l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.400–401

²⁵⁷İbn,KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.512; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.70–71

Tüm bunların yanı sıra zayıflamış olan Abbasi yönetiminin oluşturduğu boşlukta bölgede ufak tefek devletçikler oluşmuştu. Diğer yandan Haçlılar Filistin de rahat rahat dolaşırken İslam birliğinin ilk kurucusu Zengî hanedanlığı paramparça olmak üzereydi. İşte İslam dünyası Nureddin'in ölümünün akabinde Haçlılar karşısında böylesine zor ve tehlikeli bir duruma düşmüştü.²⁵⁸ Ancak ne Suriye'deki Zengî hanedan üyelerinin nede çocuk yaştaki hükümdar el-Salih'in, güvenilir ve tecrübeli idareci Selâhaddin'le ve Mısır'la boy ölçüşecek tecrübeleri ve de kaynakları mevcut değildi.²⁵⁹

Selâhaddin tüm bu gelişmeleri dikkatle takip ediyordu. Ancak Musul, Haleb, Dımaşk beylerinin kendisi ile anlaşma taraftarı olmadıklarını anladı. Haleb ve Musul arasında kurulan ittifak Sultanı on sene kadar uğraştırdı. Selâhaddin bu karşı ittifak grubu bertaraf ettikten sonra ancak bütün gücünü Haçlılara karşı yöneltmek imkânını buldu.²⁶⁰

Aslında Suriye'nin yönetimi Zengî ailesinde kalsaydı İslam birliği tehlikeye düşer Haçlıların işi kolaylaşır. İslam birliğini sağlamak ve Müslümanlar arasında Nureddin'in ölümünden sonra meydana gelen anlaşmasızlıkları son buldurmak kolay bir iş değildi. Bu durumun en iyi şekilde atlatılabilmesi güçlü bir lider ve kuvvetli bir ordu sayesinde olabilirdi ki buda mevcut şartlar içinde Selâhaddin-i Eyyûbi'den başkası değildi.²⁶¹

3.2.2. Haleb Ve Musul Kuvvetlerinin Mağlup Edilmesi

Selâhaddin İslam birliğini temin etmeye çalışırken önüne daha çok Müslümanlar tarafından engeller konuluyordu.²⁶² Haleb²⁶³ ve Musul Selâhaddin'in bölgeye gelmesinden beri muhalefetin başını çekiyorlar ve Sultana karşı entrikalar içinde bulunuyorlardı.

²⁵⁸ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.36

²⁵⁹ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.97

²⁶⁰ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.70–71

²⁶¹ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.36–37

²⁶² A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.39

²⁶³ “Halep” Suriye'nin ikinci büyük şehridir. Yapı itibarı ile bir Türk şehridir. Bkz. Talip, YAZICI(1997), “Halep” **DİA**, C. XV, s.239–244

Selâhaddin'i Suriye'ye çeken buradaki güç boşluğu idi. Selâhaddin halifeye yazdığı mektuplarda Suriye harekâtını izah etmiş haklılığını kanıtlayıcı açıklamalar yapmıştı. Mısır'ın, Kudüs'ün yeniden alınmasında üs olamayacak kadar uzak olması, Suriyeden bu fethin daha kolay yapılabileceği büyük ordularla hucüm etme fırsatı olduğu bunların başında gelmekteydi.²⁶⁴

Selâhaddin-i Eyyûbi kişilik olarak mütevazı bir kişi idi. Aslında çok güçlü bir durumda olmasına rağmen bu mütevazı kişiliği yanlış anlaşılıyor bu durum muhaliflerince onun zayıflığına yorumlanıyordu. Bu sebeple Musul kuvvetleri ile Haleb kuvvetleri birleşerek Hama'yı kuşattı. Sultan Hama yakınlarında 1175 tarihinde müttelik kuvvetleri yenilgiye uğrattı. Bu zaferden sonra Haleb önlerine gitti. Haleb liler bu yenilgiden sonra anlaşmaya razı oldular. Sultan'ın Suriye'deki hâkimiyetini tanıdılar. Sultan da bunun üzerine Haleb ve etrafının el-Melik el-Salih idaresinde kalmasını kabul etti.²⁶⁵

Sultan bundan sonra 6 Mayıs 1175 tarihinde kendi adına hutbe okutup para bastırmaya ve Eyyûbi devletinin diğer şehirlerde kollarını kurmaya başladı. Ayrıca Abbasi halifesi de Selâhaddin Hama'ya vardığın da onun Suriye ve El-Cezîre üzerinde ki hâkimiyetini tanıyan temlikname (taklid) ve hilatleri göndermişti. Ailesine, akrabalarına, arkadaşlarına ve yardımcılara çeşitli hilatler dağıtıldı.²⁶⁶

Selâhaddin Haleb'i muhasara ederken Haçlılar Hıms önlerine geldiler. Bunun nedeni Haleblilerin kendilerinden yardım istemeleri ve Selâhaddin'e ait olan bazı yerleri muhasara etmelerini istemeleriydi. Sultan bu durumu haber alınca 2 Şubat 1175 tarihinde Hıms önlerine geldi ve Haçlılar orayı terk ettiler. Hıms'ta iç kale henüz teslim olmamıştı ve Sultan kaleyi alıncaya kadar kuşatmaya devam etti. Hıms'ı zapt ettikten sonra Baalbek'e giderek orayı da muhasara etti. Baalbek valisi "Yümn'nün" aman dilemesiyle 29 Mart 1175 tarihinde burası da Eyyûbiler devletinin eline geçti. Böylece Suriye'nin büyük bir kısmı Selahadin Eyyûbi'nin hâkimiyetine geçti.²⁶⁷

²⁶⁴ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.125-126

²⁶⁵ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.71

²⁶⁶ İbn,KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.513; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.71

²⁶⁷ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.411-412

Selâhaddin-i Eyyûbi'ye karşı oluşturulmuş olan aslında çıkar ilişkilerine dayalı Haleb ve Musul ittifakı bir takım hesaplar içindeydi. Sultan ile aralarında ki anlaşmaya rağmen ikinci bir sefer için hazırlıklarını yapıyorlar boş durmuyorlardı. Bu sefer işlerini daha sıkı tutarak Artuklu beyliklerinden de yardım almışlar 6000 kişilik Artuklu ordusu Haleb kuvvetleri ile birleşmişti.²⁶⁸

Haleb'e gelen Musullular, Nureddin zamanından beri esir bulunan Haçlıların önemli komutanlarından Renaud de Chaltillon, II. Jocelin ve diğer Frenk esirlerini serbest bırakarak onların desteğini yani Dımaşk üzerine saldırılarını ummaktaydılar. Aslında bu duruma Musul hâkimi Seyfettin Gazi sebep olmuştu. O sultan Selâhaddin ile yapılan anlaşmaya kızıyor ve anlaşmanın bozulması için Haleblileri kışkırtıyordu.²⁶⁹ Seyfettin aynı zamanda Sincar hâkimi kardeşi İmamedin'den Selâhaddin'e karşı yardım istemiş ancak o Selâhaddin ile anlaşmıştı. Bu nedenle kısa bir sürede olsa kardeşini muhasara etmişti.²⁷⁰ Selâhaddin bu Musul ve Haleb meselesini halletmeden Haçlılara karşı tam anlamıyla bir mücadele içine giremeyecekti. Halebliler ve Musulluların ise Selâhaddin'i anlamaya ve mücadelesini desteklemeye niyetleri yoktu. Bahsettiğimiz dönemde el-Cezîre ve Suriye'deki tüm emir ve komutanlar kendi menfaatlerinin ve çıkarlarının peşinde idiler demek pekte yanlış olmaz.

Müttefik kuvvetleri yaklaşık 20.000²⁷¹ kişi ile Sultan Selâhaddin'in üzerine yürüdüler, bu arada Selâhaddin Mısır'dan Ferruşah kumandasında biraz takviye almıştı. Sultan müttefikleri yine yendi ve karargâhlarını el geçirmeyi başardı. Sultan bu başarısından sonra Haleb üzerine yürüdü ve Haleb'i yalnız bırakıp Musul ile bağlantısını zayıflatmak için Buza, Menbic ve Azaz gibi Haleb'in doğusundaki ve kuzeyindeki kaleleri aldı.²⁷²

Sultan Selâhaddin müttefik kuvvetleri yenmesi neticesinde onlardan birçok ganimetler elde etmişti. Ayrıca düşman ordugâhında gördüğü çok sayıda içki, kadın

²⁶⁸ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.71

²⁶⁹ İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.513; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.71

²⁷⁰ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.412-412

²⁷¹ Buradaki ordunun rakamı ile ilgili olarak İbnü'l-ESİR 6000-6500 sayısını verir. Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.419

²⁷² R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.73; C.BROCKELMANN, **a.g.e.**, s.187

ve eğlence aletleri sonucu Seyfettin Gazi'ye bir görevliyle haber göndererek ona selam söyle ve de ki: *“Bu gibi şeyler sizin için rükû ve secdeden daha hoştur.”*²⁷³

Seyfeddin Gazi bu yenilgiden sonra Haleb'e kaçtı. Orada kardeşi İzzeddin Mesud'u bir birlikle bıraktıktan sonra Fırat'ı geçerek Musul'a gitti. Selâhaddin'in Musul'a gelmesinden ve topraklarını tamamen kaybetmekten korkuyordu.²⁷⁴

3.2.3. Selâhaddin'e Yapılan Bir Suikast

Selâhaddin-i Eyyûbi El-Cezîre ve Suriye'de parçalanmış Zengî Devletinin kalıntılarını birleştirmeye çalışırken birçok entrika, suikast ve zorluklarla karşılaşmıştı. Bunların büyük bir kısmı da Müslümanlar tarafından gerçekleştirilmekteydi.

Sultan Selâhaddin Azaz kalesinin muhasarası ile meşgul olduğu dönemde çadırında istirahat ederken ansızın bir Haşhaşinin²⁷⁵(batini) saldırısına uğradı. İçine giydiği zırh sayesinde haşhaşinin bıçak darbelerinden kurtulmayı başardı. Bu sayede ani bir ölümden kurtuldu.²⁷⁶ Batini ona hafif bir darbe indirebildi. Zırh onu koruyor hançerin hızı kesiliyordu. Bu sırada Yazkeş isimli bir emir geldi ve batini bırakana kadar onun hançerini tuttu. Sultan Selâhaddin'e saldıran haşhaşi öldürüldü akabinden onun arkasından çadıra gelen diğer suikastçi haşhaşiler de orada öldürüldü. Sultan Selâhaddin, Haşhaşi fedailerin bu saldırısından sonra daha dikkatli ve itinalı davranmaya başladı. Etrafında tanıdıklarını bıraktı. Tanımadıklarını ise uzaklaştırdı.²⁷⁷

²⁷³ İbn,KESİR, a.g.e., C.XII, s.515

²⁷⁴ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.418

²⁷⁵ Ortaçağda Suriye'deki Nizari İsmaililer için kullanılan aşağılayıcı bir isim kelime manası olarak Haşhi (esrar için –esrarkeş) kelimesinden türetilmiş topluluk ismidir. Mustafa ÖZ(1997), “Haşhaşiler”, DİA, C.XVI, s.418–419; Ayrıca Haşhaşiler(batinilik) için bkz.; Batinîliğin tarihçesi hakkında bkz. Abdülkerim ÖZAYDIN(1990), **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi**, Ankara , s.72–89; C.BROCKELMANN, a.g.e., s.166–169; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.45–46

²⁷⁶ A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e., s.44

²⁷⁷ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.420–421

Kâtip İmameddin bu konuda şöyle der: “*Sultan, bundan sonra bir suikast ihtimaline karşı tedbir alır, herkesi yanına yaklaştırmazdı. Otağının etrafını ahşap duvarla çevirtirdi. Halkın huzuruna tedbirli çıkardı.*”²⁷⁸

Haçlıların tüm İslam coğrafyasını acımasızca işgal ettikleri bir dönemde onlarla amansızca cihad eden ve İslam’ın bayraktarlığını yapan Selâhaddin-i Eyyûbi az kalsın hain bir suikaste kurban gidiyordu.²⁷⁹ Ancak bunu yapanlar amaçlarına ulaşamadılar ve suikastçıların Haşhaşiler olduğu öğrenilince onların üzerine derhal sefer düzenlenmesine karar verildi.

3.2.4. Selâhaddin’in Haleb’i Muhasarası ve Anlaşmaya Varılması

Selâhaddin-i Eyyûbi 30 günlük bir muhasaranın ardından Azaz kalesini 21 Haziran (11 Zilhicce) 1176 tarihinde teslim aldı. Bu sorunu hallettikten sonra Haleb üzerine sefere çıktı. 25 Haziran 1176 tarihinde Haleb şehrinin önünde karargâhını kurdu.²⁸⁰

El-Melik es-Salih maiyetindekilerle beraber şehrin içinde bulunmaktaydı. Artık Musullular’ında yardım etme imkânı kalmamıştı. Halebliler bir müddet mukamevet ettiler.²⁸¹ Her iki tarafından da ağır kayıplar vardı. İki taraf arasında elçiler gidip geldi ve hâlihazırda herkesin elinde bulunan yerlerin olduğu gibi kalması şartıyla; El-Melikü’s-Salih, Musul hâkimi Seyfeddin, Hısn-ı Keyfa ve Mardin hâkimleri ile Sultan Selâhaddin arasında anlaşmaya varıldı. Hepsi anlaşmaya sadık kalacaklarına dair yemin ettiler ve anlaşmanın işlemsine ihanet eden olursa birbirlerine karşı sorumlu olacaklar ve yardım edeceklerdi.²⁸² Bu anlaşma süreci artık iç çekişmelere bir nebze olarak son vermiş ve Selâhaddin’in nihai hedefi olan Haçlıları İslam topraklarından defetme amacına yönelmesi için önemli bir rahatlama olmuştur.

El-Melik es-Salih anlaşmadan sonra Haleb ve kazalarına ek olarak Azaz kalesini talep etmek amacıyla küçük yaştaki kız kardeşi Hatun binti Nureddin’i gönderdi ki,

²⁷⁸ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.72

²⁷⁹ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.45

²⁸⁰ İbnü’l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.421

²⁸¹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.72

²⁸² İbnü’l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.421

bu isteğinin kabul görmesini kolaylaştırsın ve Azaz kalesi amacına rahatlıkla ulaşsın. Sultan Selâhaddin ayağa kalktı ve yeri öptü onun Azaz kalesi isteğini yerine getirdi ve çeşitli kıymetli hediyeler armağan etti.²⁸³ Aslında Selâhaddin-i Eyyûbi'nin bu davranışı onun geçmişte ki Nureddin'e bağlılığının ve samimiyetinin bir ifadesi idi. Onun hakkında yanlış düşünülmesi, dedikodu ve nefis ile alakalı olmalıydı. Tüm yaşadığı zorluklara rağmen o affedici, samimi bir Müslüman gerçek anlamda bir mücahitti.

3.2.5. Haşhaşiler (İsmaililer) Üzerine Sefer Düzenlenmesi

Selâhaddin-i Eyyûbi Haleb meselesini kısmi olarak hallettikten sonra kendisine suikast düzenleyen ve uzun zamandır her türlü kirli işin içinde olan bozguncu ve Nusayri dağlarında oturan ve temel düşünce liderleri Hasan Sabbah²⁸⁴ olan Haşhaşilerin üzerine sefer düzenlemek üzere hareket etti. Korunaklı Nusayri dağlarında, Haleb'e kuş uçuşu 145 km uzaklıkta bulunan ikamet ettikleri kaleyi tahrip ederek 1 ağustos 1176 tarihinde reisleri olan Şeyh el-Cebel Reşidüddin Sinan'ın oturduğu Misyaf kalesini kuşattı ve muhasara etmeğe başladı.²⁸⁵

Sultan onların kendisine saldırmalarından ve öldürmek istemelerinden dolayı hesaplaşmak ve İslam âlemi içinde bölücülük yapan bu gruptan kurtulmak istiyordu.²⁸⁶ Sultan bu fikrinde ve isteğinde son derece haklı idi çünkü: Haleb ve Musul'la anlaşmış el-Cezîre ve Suriye'de kurmak istediği birliği temin etmeye başlamıştı. Böyle bir gidişat söz konusu iken her fırsatta İslam Birliğine ihanet eden bu sapkın gruba gereken dersi ve gözdağını vermek gerekmekteydi.

Sultan İsmaililerin en büyük kalesi olan Misyaf'ı çevresine büyük mancınıklar kurarak uzun süre muhasara etti. Bunun üzerine İsmaililerin lideri Sinan, Sultan'ın dayısı ve Hama hâkimi Şihabeddin'e elçi göndererek Selâhaddin ile aralarında

²⁸³ İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.518–519

²⁸⁴ Hasan Sabbah, İran'da Nizari-İsmaili Devletinin kurucusudur. İslam dünyasında Batınlık hareketinin lideri konumundadır. Bkz.Abdulkerim ÖZAYDIN(1997), "Hasan Sabbah" **DİA**, C.XVI, s.347–350

²⁸⁵ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.72–73; C.BROCKELMANN, **a.g.e.**, s.186; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.137

²⁸⁶ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.425

aracılık yapmasını mevcut durumu düzeltmesini isteyerek haklarında şefaatte bulunmasını istedi ve ailesinin güvenliği ile de tehdit etmeyi ihmal etmedi. Şihabeddin‘de Selâhaddin‘in yanına gidip İsmailîler için şefaatt diledi.²⁸⁷

Sultan dayısının bu dileğini kırmadı. Aslında aynı sıralarda Haçlılarda harekete geçmişler Baalbek ve Dimaşk topraklarına akınlar yapmaktaydılar. Selâhaddin Haşhaşilerden bir daha kendisine suikast tertip etmeyeceklerine dair söz aldiktân sonra muhasarayı kaldırdı.²⁸⁸

Bu seferle aslında Selâhaddin Misya‘a hâkim olmuştur diyebiliriz. Zira onların halktan zorla aldığı malları geri dağıtmış beldelerini tümüyle ele geçirmişti. Bu sapkın grubun devlet adamlarına karşı giriştiği menfaat ve çıkar dolu suikastlar ve ihanetler son bulmuştur. Haşhaşiler Selâhaddin‘den öylesine çekinmişlerdi ki Selâhaddin hayatta olduğu müddetçe bir daha hiç kimseye haince saldırmaya cesaret edememişlerdi. Selâhaddin çok kısa bir süre içinde onların tüm varlıklarını ele geçirerek onlara tövbe ettirmişti.²⁸⁹

Bütün bu yukarıda bahsettiğimiz olaylar Selahadin Eyyûbi‘nin İslam coğrafyasındaki birlik için karşılaştığı temel sorunlar arasındadır. İslam Birliği karşısındaki bu üç temel sorunu teşkil eden Haçlı işgali, Nuredin‘in ölümü ile kendi çıkarları doğrultusunda devleti ele geçirmeye çalışan Musul ve Şam atabekleri, pervasızca her türlü çıkar ilişkisinin içine girebilecek olan Batini-Haşhaşiler. Bu üç temel sorun Selâhaddin ‘in karşısında her seferinde ciddi manada sıkıntılara sebep olmuşlardı.

Ancak bahsettiğimiz bu sorunlara rağmen Selâhaddin Şam bölgesinde ki Dimaşk, Hama, Haleb, Humus, Baalbek, Menbic, Azaz şehirlerini tamamen hâkimiyeti altına aldığı gibi, Mısır, Libya, Sudan‘ın kuzeyi ve Yemen‘i de devletinin sınırları içine almıştı.²⁹⁰

²⁸⁷ İbnü‘l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.425

²⁸⁸ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.73

²⁸⁹ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.44–45

²⁹⁰ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.45–46

Selâhaddin bu bölgelere hâkim olmayı başaramasaydı muhtemelen küçük devletçikler ve emirlikler ardı arkası kesilmeyen Haçlı saldırılarına karşı çaresiz kalacaklardı.

3.3. DIŞ ÜLKELERE YAPILAN SEFERLER

Sultan Selâhaddin Haçlılara karşı yürüttüğü mücadelede karşılaştığı en büyük sorunların başında emir ve atabeklerin bağımsız hareketleri ve bunların kendisiyle ve diğer emirlerle olan iktidar kavgalarıydı. Bu karışık ve feodal sorunlar tam manasıyla çözüme kavuşmadan ortak hareket etmek mümkün olmamakla birlikte yapılacak olan mücadelenin ruhuna ve azmine de büyük gölge düşmesi söz konusu idi. Haçlılara karşı cihad kimsenin iktidar savaşına ve nefsi hareketlerine bırakılacak bir konu değildi.

Cihad Selâhaddin'in Suriye'de kaldığı süre boyunca geri planda kalmış gözüksede hanedanlığın genişlemesi açısından yapılması gereken fetihler ve halledilmesi gereken sorunlar vardı. Ancak bunların çözüme kavuşması ardından cihad daha sağlam temeller üzerinde yürütülebilecekti.²⁹¹

Selâhaddin-i Eyyûbi Musul ve Haleb emirliklerine karşı bir başarı sağlamış, kendi devletini ilan etmiş Dimaşk'a hâkim olmuş ancak bu emirliklerin bağımsız hareketlerine tam anlamıyla hâkim olamamıştı. Nuredin Mahmut b. Zengî 'nin ölümünden sonra bölgede çıkan olayları ve başkaldırmaları gidermekle meşgul olan Selâhaddin, bu esnada birkaç kez Haçlıların saldırılarına maruz kalmış ancak içteki birlik ile fazlasıyla meşgul olmasından ötürü bu saldırıları ancak püskürtebilmişti.²⁹²

Selâhaddin-i Eyyûbi hayatı boyunca Haçlılar ile mücadeleyi kendisine görev bilmişti. Aslında o bu askeri faaliyetlerine Haçlılarla mücadele edebilmek ve kutsal Kudüs şehrini kurtarabilmek amacıyla çıkmıştı. Bu amaca ulaşmak için kendisiyle

²⁹¹ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, *a.g.e.*, s.143

²⁹² A. AĞIRAKÇA (2005), *a.g.e.*, s.48

anlaşmaya yanaşmayan Musul ve Haleb Atabekleri ile bunların torunları ve emirlerinin hakimiyet sahalarına bir şekilde hakim olması gerekmektedir.²⁹³

3.3.1. Şam'da Yapılan İdari Yenilikler

Sultan Haçlı saldırıları sırasında ülkeyi ihmal edip eğlenceye dalan, gevşeklik gösteren naibi Turanşah'ı görevden aldı. Onun yerine yeğeni ve cesur bir komutan olan Ferruşah'ı getirdi. Sultan'ın ağabeyi olan Turanşah'a ısrarları sonucu Baalbek kendisine verildi. Baalbek emiri İbn el-Mukaddem'e Barin ve amillikleri, Kefertab'ı ve Maarra'nın bir kısmı verildi. İbn el-Mukaddem Dımaşk'ı Selâhaddin'e teslim etmiş olması dolayısıyla Baalbek kendisine iktâ edilerek mükâfatlandırılmıştı. Şemsüdevle Turanşah'ın Baalbek'i iktâ alması dolayısıyla adı geçen yerler ona iktâ edildi. Turanşah bu şehirdede fazla kalmadı ve İskenderiye'nin kendisine iktâ verilmesiyle oraya gitti ve 1180 yılında İskenderiye'de vefat etti.²⁹⁴

Sultan, Turanşah'dan boşalan Baalbek'i Dımaşk naibi Ferruşah'a verdi. Yine önemli bir yer olan Hama'yı da yine cesur bir savaşçı ve komutan olan Takiyüddin'e vermişti. Bu atamalarla birlikte Şam'daki Eyyûbilerin kolları son halini almış bulunmaktaydı. Bu kolların hepsi kendi bölgelerini korumakla, bölgenin imar ve inzibatıyla görevliydi. Ayrıca bu valilikler aracılığıyla Haçlılara karşı yapılan mücadelede askeri bir teşkilat düzenlenmiş oluyordu. Şöyle ki: Kudüs kralının karşısında Dımaşk ve Baalbek valisi Ferruşah, Trablus ve Antakya prinkepliği karşısında Takiyüddin ve ona bağlı İbn el-Mukaddem, Seyfeddin Ali b. el-Meştub, ihtiyat kuvveti olarakta Sabıkuddin Osman b. Daye bulunuyordu.²⁹⁵ Bunun yanında Ramazan ayında Sultan Selâhaddin'e Halifeden hilatlar geldi. Lâkaplarına Muiz Emir'ül Müminin lâkbıda eklendi.²⁹⁶

²⁹³ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.46–48

²⁹⁴ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.436–37; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.71

²⁹⁵ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.74

²⁹⁶ İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.526

3.3.2. Anadolu Selçukluları ile Anlaşmazlıkların Giderilmesi

Anadolu Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan Miryakefelon'da Bizans'a büyük bir darbe vurduktan sonra Danişmendlilerin²⁹⁷ elinde bulunan Malatya'ya yürüyerek şehri âmânla teslim aldı. Kılıç Arslan daha sonra Selâhaddin'e gönderdiği bir elçi vasıtasıyla, "Vaktiyle Nuredin Mahmut'un ele geçirdiği ve Selçuklulara ait olan Raban kalesinin geri verilmesini" talep etti (1179), fakat bu isteğinin reddedilmesi üzerine Raban'a ordu sevketti.²⁹⁸ Sultan Kılıç Arslan, bu isteğiyle Selâhaddin-i Eyyûbi ile Haleb arasında gelişen karışıklıklardan yararlanmak istiyordu. Bunun üzerine kale kumandanı Sultan'dan yardım istedi. Baalbek meselesini halleden Selâhaddin, Takiyüddin komutasında 1000 kişilik bir orduyu kalenin savumasına gönderdi. Takiyüddin ustaca manevralarla Kılıç Arslan kuvvetlerini 1179 yılı başlarında yenilgiye uğrattı.²⁹⁹

Bu savaşta çok sayıda Selçuklu askerinin öldürüldüğü ve Selçuklu ordusunun kalabalık olduğu söylense de bu rivayetlerin aslı yoktur. Takiyüddin alınan esirleri serbest dahi bırakmıştı. Hatta bu savaş dolayısıyla Musul naibi Mücahidüddin'e gönderilen bir mektupta, *"Allah biliyor ya, onların itibarını kırmak hatalı davranışlarından dolayı cezalandırmak bizi üzdü"*denilmektedir.³⁰⁰

Bir müddet sonra Selçuklularla Hısn-ı Keyfa emiri Nuredin Muhammed arasında, Nureddin'e çeyiz olarak verilen kaleler ve topraklar sebebiyle anlaşmazlık çıkmış ve Hısn-ı Keyfa sahibi Selâhaddin'e sığınmıştı. Selâhaddin Nureddin Muhammed'in suçlu olduğunu biliyordu³⁰¹ ancak kendisine sığınan birini teslim etmenin doğru olmayacağını düşünüyordu. Kılıç Arslan ise isteğinden vazgeçmemekte

²⁹⁷ Danişmendliler konusunda geniş bilgi için; Bkz. A.ÖZAYDIN(1993), "Dânişmendliler", **DİA**, C.VIII, s. 469–474

²⁹⁸ Ali SEVİM, Yaşar YÜCEL(1989), **Türkiye Tarihi-Fetih ve Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK, Ankara, s.134

²⁹⁹ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.442

³⁰⁰ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.74–75

³⁰¹ Hısn-ı Keyfa Emiri Nureddin Mahmut Selçuklu Sultanının değerli fevkalade kültürlü kızına bir muganniye-şarkıcı nedeniyle çok kötü davranıp ihmal etmiştir. Bu nedenle Selçuklu Sultanı kendisine kızıdır. Ayrıntılı bilgi için Bkz. Zekeriya KİTAPÇI(1995), **Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları**, Konya, s.300–301

ısrarcıydı.³⁰² Selâhaddin'in Selçuklu ülkesine yürümesi üzerine Kılıç Arslan, veziri İhtiyarüddin Hasan'ı göndererek Selahadinle bir barış anlaşması imzaladı. Makul şartlarda her iki tarafın istekleri yerine gelerek imzalanan bu antlaşma sonrası iki hükümdarın arasındaki gergin hava ve savaş durumu bertaraf edildi.³⁰³ Selâhaddin bu anlaşmasızlıkta adilane bir tavır göstererek Hısn-ı Keyfa sahibi Nureddin'i yaptığı hatadan döndürmüş ayrıca muhtemel savaşın önüne barış ile geçmişti.³⁰⁴ Anadolu birliğini sağlamaya çalışan Kılıç Arslan ile Suriye ve El-Cezîre'de İslam birliğini sağlamaya çalışan Selâhaddin arasındaki bu gerginliklerin fazla uzamadan halledilmesi önemliydi, zira her iki hükümdarda Haçlılarla mücadele ediyorlardı.

3.3.3. Ermeni Ülkesine Düzenlenen Sefer

Selâhaddin Selçuklu Sultanı Kılıç Arslan ile arasındaki anlaşmazlıkları hallettikten sonra Ermeni topraklarına yürüdü.³⁰⁵ Sultan yapacağı içteki birliği öncesinde ve bunun akabinde gelişecek olan Haçlılara karşı büyük cihada hazırlıklar yapıyordu. Kendisi amansız bir mücadelenin içine girdiği zaman dışarıdan gelecek tehlikelerin önünü şimdiden almaya çalışıyordu.

Nureddin zamanında Ermeniler Müslümanların ilişkileri iyi denecek derecede normaldi. Hatta Ermeni Kralı Mleh, Nureddin'in himayesindeydi. Mleh Klikya'da Bizans kuvvetlerini yendikten sonra bazı esirleri Nureddin'e oda bunları Abbasi halifesine yollamıştı. Mleh sonrası, yerine geçen III. Rupen Haçlı yanlısı politiklar izlemeye başlamıştı.³⁰⁶

Ermeni ülkesinde bir grup Türkmen aman alarak hayvanlarını bu bölgede otlatmaya başlamıştı. Ermeni ülkesi sahibi Leon'un oğluda buna izin vermişti. Sonra Türkmenlere ihanet edip mallarını gasb ettikten sonra onları esir aldı. Tüm erkelerini öldürdüler. Bu duruma müdahale eden Sultan Selâhaddin Anadolu Selçuklularıyla anlaştıktan sonra Ermeni karalığının topraklarına girdi. Ermeniler kaçamadan onlara

³⁰² R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.75–76

³⁰³ Ali SEVİM, Yaşar YÜCEL(1989), **a.g.e.**, s.134; Osman, TURAN(2001), **a.g.e.**, s.168

³⁰⁴ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.447–448

³⁰⁵ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.448

³⁰⁶ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.76

yetişerek kaçırmaya çalıştıkları zahire ve malları elinden aldı. Bu ele geçirdiği ganimetlerden Müslümanlar istifade ettiler.³⁰⁷ Bunun üzerine Ermeni kralı aldığı malları ve esirleri geri bırakmayı vaat ederek sulh talebinde bulundu. İki taraf arasında yapılan anlaşma sonrası bir daha Ermenilerle Sultan arasında bir olay çıkmadı.³⁰⁸

3.4. İSLAM BİRLİĞİNİN SAĞLANMASI

3.4.1. Ümmet Birliği İçin Yapılan Bir Toplantı

Selâhaddin 579 (1183) yılında kardeşi el-Adil'i Dımaşk'ta yapacağı İslam birliği toplantısına davet etti. Bu toplantıya civar ölkelerin emirler ve bunların temsilcilerinin katılması sağlanmaya çalışıldı. Bu toplantıya Abbasi Halifesinin elçileri öncelikli olarak katılmışlardı. Bunlara mukabil Musul'u temsilen, Muhyiddin eş- Şehrizori ve Bahaüddin ibn Şeddağ, el-Cezîre Emiri Müizzuddin Sencer toplantıda hazır bulunmuşlardı. Ayrıca çevredeki birçok emir ve aşiret reisine bu toplantıya davet edilmişlerdir.

Selâhaddin bu toplantıda İslam devletleri arasındaki anlaşmasızlıkları ele almış, bunlara son verilip bir İslam kardeşliği çerçevesinde ümmet dayanışması oluşturulmasını istemişti. Gerçektende bu konferansta önemli bir konu ele alınmış bir ittifakın alt yapısı düşünce platformunda görüşölmüştü. Bu toplantı önemli sonuçları oluşmuştu. Selâhaddin güçlü bir ittifak olmadan, ne kadar güçlü olursa olsun, Haçlılara karşı başarı sağlamanın ve Kudüs'ü almanın mümkün olmadığını görmekteydi. Bu toplantıda Musul hâkimleri hariç herkesin tutumu olumlu idi. Musul meselesi daha sonra Selâhaddin tarafından çözülecektir.³⁰⁹

³⁰⁷ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.448

³⁰⁸ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.77

³⁰⁹ A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e., s.54–55

3.4.2. El-Cezîre’de İdari Yenilikler ve Genel Durum

29 Haziran 1180 tarihinde Musul Atabeyi Seyfeddin Gazi’nin genç yaşta (30)³¹⁰ ölümü üzerine yerine kardeşi İzzeddin Mesud geçerek Sultan’a gönderdiği elçi vasıtasıyla hâkimiyetinin tanınmasını talep etti. Ancak bu talebi reddedildi. Çünkü Sultan bu bölgenin Halife tarafından kendisine verildiğini, burayı abisinin sağlığında ona bıraktığını belirtti. Halifenin elçileride Selâhaddin’e gelerek Suruç, Urfa, Rakka, Harran, Habur ve Nusaybin Seyfeddin zamanında olduğu gibi İzzeddin’de kalmasını rica ettiler. Hailefe muhalifler arasında istekleri halletmeye çalışarak bir denge politikası gütmeye çalışıyordu ancak mevcut dağınıklık denge politikası ile aşılacak bir durum değildi. Selâhaddin onlara cevaben : *“Sözünü ettiğiniz beldeler Müslümanların memleketinin sınırlarıdır. Ben, Haçlılarla yaptığım cihada yardımcı olsun diye buraları Seyfettin’in eline terk etmişim. Ancak o bize yardımcı olmadı.”*³¹¹ Buradan da anlaşılabileceği gibi Sultan Selâhaddin’in bölgedeki hâkimiyet mücadelesine müdahil olmasının ve aktif rol oynamasının en temel nedeni Haçlılarla yapacağı cihada kaynak arayışıdır. Ancak onun bölgedeki faaliyetleri El-Cezîre ve Suriye emirleri arasında fitne ve dedidokuya neden olmuştur.

Selâhaddin bölgede düzeni sağladıktan ve komşularıyla anlaşmalarını bitirdikten sonra 8 Ekim 1180 tarihinde Mısır’a döndü.³¹² Sultan Mısır’da iken Haleb hâkimi el-Melik es-Salih hastalığı dolayısıyla genç yaşında (24)³¹³ vefat etti. Sağlığında ölmeden önce ülkesinin idaresini amcası ve Musul hâkimi İzzeddin Mesud b. Zengî’ye vasiyet etmişti. El-Melik es-Salih’in bundaki amacı onun ülkesini Selahaddin’e karşı daha iyi müdafa edeceği düşüncesi idi. Bundan sonra Şehrin ileri gelenleri ve emirler İzzeddin’i haber göndererek şehre davet ettiler. 20 Şaban (29 Aralık 1181) tarihinde İzzeddin şehre gelerek hakim oldu. Selâhaddin Mısır’da olduğu için Haleb’teki bu gelişmelere müdahale edemedi. Şüphesiz bu sırada bölgede olsa idi bu konu ile ilgilenir ve mücadele etmekten çekinmezdi.³¹⁴ Halife tarafından gönderilen taklitte buranın hâkimiyeti Sultan Selâhaddin’e verilmiş, ancak anlaşma ile el-Melik

³¹⁰ İbn, KESİR, a.g.e., C.XII, s.535

³¹¹ İbn, KESİR, a.g.e., C.XII, s.535

³¹² R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.77

³¹³ İbn, KESİR, a.g.e., C.XII, s.540

³¹⁴ İbnü’l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.452–453; İbn, KESİR, a.g.e., C.XII, s.540–541

es-Salih'e bırakılmıştı.³¹⁵ Bu durum Selâhaddin'in çok zor şartlarda sağladığı Dımaşk hâkimiyetini tehdit ediyordu. İzzeddin'in çevresindeki emir ve komutanlar onu Dımaşk üzerine yürümek noktasında razı etmeye çalışıyorlardı. Ancak İzzeddin bunu kabul etmedi. Haleb'in İzzeddin'in eline geçmesi bölgedi hareketi arttırmış eski mücadeleleri yeniden alevlendirmişti. Selâhaddin Abbasi halifesine yazdığı mektuplarda bu mücadeleleri hatırlatarak, onların kendisine karşı Haçlılarla ve Haşhaşilerle yaptıkları işbirliğini belirtmiş bu durumun Kudüs'ün fethini geciktireceğini anlamıştı.³¹⁶

Şam'daki tehlikeli gelişmeler üzerine Selâhaddin Mısır ordusunun yarısına yakın bir kısmını alarak 1182 tarihinde Şam'a hareket etti. Şam üzerine gelirken Kerek'e bir akın düzenledi. Dımaşk'a vardıktan sonra kısa bir müddet içinde Banyas'a sefer düzenledikten sonra Beyrut'u kuşattı ve bir müddet sonra kuşatmayı kaldırarak Haleb meselesine yoğunlaşmaya karar verdi. Bu akınlardaki amacı muhakkaki kendisi Haleb ve Musul'daki muhalifleri ile uğraşırken Haçlılara gözdağı verip onları korkutarak uzak tutmaktı.³¹⁷

Selâhaddin Haleb'e yürümeğe karar verdiği sırada Haleb emiri değişmişti. İzzeddin Haleb'i istemeyerek de olsa kardeşi İmameddin'e vermiş onun yerine İmameddin'den Sincar'ı almıştı. Yani şimdi Haleb'te durumlar Selahadin lehine gelişmişti. Çünkü İzzeddin'in yanında çok sayıda asker vardı ve ayrıca Sultan Selâhaddin İmameddin ile daha kolay anlaşabilirdi. Bu sırada olumlu bir takım gelişmeler de olmuştu. Musullulara bağlı bazı emirler Selâhaddin safına geçerek onu Musul üzerine sefer yapmağa ikna ettiler.³¹⁸ Selâhaddin'in Beyrut kuşatmasını kaldırmasının sebeplerinden biri buydu. Selâhaddin süretli bir hareketle el-Cezîrede kendisine katılmış olan emirlerle beraber sırasıyla Urfa, Harran, Rakka, Nusaybin, Dara gibi statejik bölgeleri fethetti. Bu fetihlerin tamamında Hısn-ı Keyfa hâkimi Nureddin'de yanındaydı. Bu fetihler esnasında Haçlıların Dımaşk'taki bazı yerlere akınlar düzenleyerek yağmaladıkları haberi geldi ancak Selâhaddin tüm tavsiyelere rağmen dönmedi. Selâhaddin: *"Onlar köyleri tahrip ediyorlar biz ise şehirleri ele*

³¹⁵ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.77

³¹⁶ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.453; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.78

³¹⁷ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.78

³¹⁸ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.454; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.78

*geçiriyoruz. Sonra döner köyleri tamir eder, Haçlı topraklarına yürüme azmimizi kuvvetlendiririz.” dedi ve geri dönmedi.*³¹⁹ Selâhaddin içteki meselerin halledilmeden Haçlılar ile yapılan kısa ve kesin sonuçlar vermeyen savaşların çare olmadığını biliyordu. İslam birlikteliğinin, Haleb ve Musul muhalefetine son bulmadan kurulamayacağı ve Haçlılara karşı kesin neticeli daha kapsamlı savaşların yapılamayacağı aşikârdı. Bu nedenle el- Cezîre’deki fetihlerine bu dönemde daha fazla önem veriyordu.

3.4.3. Musul Kuşatması

Selâhaddin El-Cezîre’deki fetihlerini tamaladıktan sonra yanındaki emirleri ile toplantı yaptı. Emir ve komutanlarında görüşleri doğrultusunda Musul üzerine sefere çıkılmasına karar verildi.

Musul şehri de bu sefer üzerine muazzam hazırlıklar yapmışlardı. Kalelerini koruyacak çok sayıda ve çeşitte silahları mevcuttu. Ayrıca Şehirde birçok asker toplanmıştı. Musul şehri gerçekten çok müstahkem bir şehirdi. Surları o derece büyüktü ki görenler hayrete düşüyordu. Savunması çok güçlü olan bu şehir ele geçirilmesi zor bir yerd. Selahadin bir müddet şehri muhasara etmiş ancak başarılı olamamıştı. Yapılan barış görüşmelerinden de bir netice alınamıyordu. Bunun yanında Sultan’ın ordusuna katılmak isteyen güçlerin yolu Musullu askerlerin bulunduğu Sincar bölgesinde kesildiği için bu muhasarayı kaldırarak Sincar’ı zapt etmeye karar verdi.³²⁰

3.4.4. Sincar’ın Fethi

Takiyüddin Sincar’da bir Musul birliğini yenilgiye uğratmış ve Sultan’ı bu bölgeye çağırmıştı. Sultan Musul Muhasarasını kaldırarak Aralık ayında Sincar’ı kuşattı. Kale’yi ısrarla muhasara ederek aman yolu ile teslim aldı. Selâhaddin Sincar’ı

³¹⁹ İbnü’l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.460

³²⁰ İbnü’l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.460–462

zaptederek daha önce almış olduğu yerleri emniyete almış bulunuyordu. Burayı eniştesi ve kayınbiraderi olan Mesud b. Üner'e verdi.³²¹

Bu sırada Sultan'ın bu seferlerini kendi hâkimiyet alanları için bir tehdit olarak algılayan Ahlât sahibi Şah-Ermen, Mardin Sahibi İlgazi ve diğer Artuklu beyleri Musullularla işbirliği yaparak Selâhaddin'i el-Cezîre'den çıkarma harekâtına giriştiler. Ordularını Harzem (Kızıltepe) mevkiinde topladılar. Bunun üzerine Selâhaddin Takiyüddin vasıtasıyla onların üzerine yürüdü ve müttefikler kısa sürede dağıldılar.³²² Bu sırada Abbasi Halifesinden Diyarbakır (Diyarbakır) şehrinin tamlıknamesi (taklidi) gelmesi üzerine Diyarbakır'ın fethine karar verildi.³²³

3.4.5. Diyarbakır'ın Fethi

Hısn-ı Keyfa³²⁴ sahibi Selâhaddin ile beraber hareket ederken, yardımlarına karşılık Diyarbakır'ı kendisi için almasını istemekte ve Sultan'ı sürekli olarak bu yönde teşvik etmekteydi.³²⁵ Şehir aynen Musul gibi müstahkem ve surları ile ünlü bir şehirdi. Şehrin idaresi İnal oğullarından Mahmut b. Eykel'in elindeydi. Onun adına asıl idare ise Mesud b. Nisan'daydı.³²⁶

Selâhaddin 13 Nisan 1183 tarihinde Diyarbakır'a varıp şehri muhasara altına aldı. Şehrin idaresini elinde bulunduran Mesud b. Nisan muhasara altında iken çok kötü bir idare ortaya koydu. Şehir halkına karşı cimri davranması nedeniyle halk bu kuşatmada onunla birlikte azimle mücadele etmedi. Şehir hâkimi halka yiyecek ve erzak yönünden cimri davranmasının yanında onlara; kendiniz için savaşın demesi üzerine adamlarından biri ona: “*Düşman Kâfir değil ki onlar kendilerini müdafâ için savaşsınlar!*” diye karşılık verdi. Kötü idare altında bulunan bölge halklarının birçoğu

³²¹ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.463

³²² İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.464

³²³ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.78–80

³²⁴ HasanKeyf, Hısn-ı Keyfa Artuklularının merkezidir. Günümüzde Batman iline bağlı ilçe merkezi olan yerleşim yeridir. Bkz. Yusuf OGUZOĞLU(1997), “Hasankeyf” **DİA**, C.XVI, s.364–368; R.ŞEŞEN(1983), a.g.e., 46–48, 64; Osman,TURAN(2001),a.g.e.,s.167–172; Osman,TURAN(1984) **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İst.1984, 152, 212, 260, 418–419 Remzi,ATAOĞLU(1994), Hısn-ı Keyfa Artuklu Hükümdarı Davud'un Siyasi Faliyetleri, **TAD**, S.27, s.33–43

³²⁵ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.467; Osman,TURAN(2001),a.g.e., s.170

³²⁶ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.79

aslında Selâhaddin'i kurtarıcı olarak görmekteydiler. Selâhaddin'in adil tutumu ve Müslümanlara karşı yumuşak huyu bunun en önemli etkeniydi. Şiddetli çarpışmalardan sonra, Halkında müdafadan vazgeçmesi üzerine kale hâkimi eşlerini Sultan'a göndererek aman talebinde bulundu. Diyarbakır bu müstahkem şehir 26 Nisan -5 Mayıs tarihleri arasında teslim alındı.³²⁷ Şehri içindeki tüm Zengî nlikleri ile birlikte hiçbir cimrilik etmeden³²⁸ daha önce yapılan anlaşmanın gereği olarak Nureddin Kara Arslan'a teslim etti. Selâhaddin ondan halka iyi davranacağına ve imar faaliyetlerinde bulunacağına dair söz aldıktan sonra buranın idaresini ona bıraktı. Diyarbakır'ın fethi üzerine Mardin sahibi İlgazi bağlılığını bildirdi.³²⁹ Selâhaddin Diyarbakır'ı fethettiğinde orda bulunan birçok kitabı Kahire'ye taşıttı. Kadı Fazıl bu kitaplarla Kahire'de medreseler açmıştır. O devirdeki en büyük kütüphaneler Anadolu coğrafyasındaydı. Kurulan medreselerin temelinde bu kitaplar vardır.³³⁰

3.4.6. Haleb'in Fethi

Diyarbakır meselesi halledildikten sonra Sultan Haleb'e bağlı Tell Halid üzerine giderek aman vasıtasıyla burayı teslim aldı. Oradan Ayntab'a geçti. Ayntab hâkimi Zengî ailesinin eski hazinedarı idi. Selâhaddin'in üzerine gelip burayı muhasar edince, onun hizmetine gireceğine ve daima ona itaat edeceğine dair söz verdi. Selâhaddin onun bu sözünü kabul etti ve burayı da devletine kattı.³³¹

Diyarbakır ve el-Cezîrede'deki birçok yerin fethi Selâhaddin'in kudretini göstermiş ve bölgedeki hâkimiyeti güçlenerek artmıştı. Artık hedefi olan Haçlılara karşı büyük cihada adım adım yaklaşıyordu.

Bundan sonra büyük hedefleri arasında olan Haleb'i almak için harekâta geçti. 21 Mayıs 1183 tarihinde Haleb'i kuşattı. Haleb'te yine önemli bir şehirdi. Şehirlerin

³²⁷ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.467-468; Osman,TURAN(2001),**a.g.e.**, s.171

³²⁸ İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.542;

³²⁹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.79; Osman,TURAN(2001),**a.g.e.**,s.171-172

³³⁰ R.ŞEŞEN(1983),**a.g.e.**, s.267; R.ŞEŞEN(1996), Selâhaddin Devrinde Eyyübiler,**USES**, Diyarbakır, s.269-270;

³³¹ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.469

anası adıyla anılan stratejik, kalabalık ve zengindi.³³² Haleb kuşatması her iki taraf arasında çetin çarpışmalara neden olmuştu. Bu çarpışmalardan birinde Sultan'ın en küçük kardeşi dizinden yaralanmış, Haleb'in alınışı esnasında ise bu yaradan ötürü vefat etmişti. Sultanın en küçük kardeşi Tacülmüluk Böri henüz yirmi yaşına girmemişti. Çok zeki ve edip bir kişiliğe sahipti. Güzel bir Şîr divanı mevcuttu. Sultan Selâhaddin kardeşinin ölümüne çok üzölmüş daha sonra naşını Dimaşk'a naklettirmiştir.³³³

Şehrin müdafası zorlaşıp ve maddi sıkıntılar baş göstermeye başlayınca Selâhaddin ve Haleb valisi İmadüddin Zengî b. Aksungur arasında bir anlaşma yapıldı. Anlaşmanın görüşmelerini ve detayını Emir Toraman el-Yaruki yürütüyordu. Yapılan anlaşmanın hükümleri gereğince İmadüddin Haleb'i Selâhaddin'e bırakıyor karşılığında Sincar ona geri verilecek buna ek olarak Habur, Rakka, Nusaybin ve Suruç yine ona iktâ ediliyordu. Selâhaddin bunun yanında İmadüddin'i kendisine bağlamış ve yapacağı seferlerde kendisine asker göndermesini şart koşmuştu.³³⁴

İbnü'l Esir bu konuda Haleb'in fethi öncesinde, *"Selâhaddin'in devleti uçurumun kenarında idi Haleb'i alarak ayağı sağlam temellere bastı"* desede Selâhaddin buraya kadar bölgedeki gücünü kanıtlamıştı. Hatta çoğu kale ve şehir hâkimi kendisine mütemayıl bir hal içinde idiler. O bölgede artık Haçlılar karşısında kurtarıcı bir lider olarak görülüyor, aynı zamanda Zengî Devletinin de mirasını tek başına sahipleniyordu.³³⁵

Selâhaddin için Haleb'in alınmasıyaklaşık sekizbuçuk yıllık bir bekleyişin sona erdiğini gösteriyor ve el-Salih'in ölümü kuzey ve doğu yolunu kendisine açtıktan sonra giriştiği büyük seferi böylelikle bitiriyordu. Cihad açısından bir hedef gerçekleştirmişti ve Selâhaddin artık bütün Frenk sahilini tehdit edecek durumdaydı.³³⁶

³³² R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.79

³³³ İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.546

³³⁴ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.469-471; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.547

³³⁵ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.470

³³⁶ M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.245

Haleb'in fethi ile Sultan , “*Buranın fethiyle sevindiğim kadar hiç bir yerin fethiyle sevinmedim*” dedi.³³⁷ Gerçektende Haleb'in fethi çok sevinecek ve önemli bir konu idi. Buranın fethiyle Frenkler endişeye kapılmış Müslümanlar ise sevince boğulmuştu.

Haleb'in zaptı Frenkler aleyhinde meydana gelebilecek en fena gelişmeydi. L'erakles'in tabiriyle artık Frenkler karadan muhasara edilmişlerdi. Aslında Haleb'in zaptıyla en zor durumda Antakya prinskepliği kalmıştı. Bunun için Sultan'a elçi gönderip sulh istediler. Antakya'daki Müslüman esirlerden bir kısmı bu olay üzerine serbest bırakıldı. Sultan Antakya'nın sulh isteğini kabul etti. Sultan Selâhaddin'in asıl ve nihai amacı Kudüs'ü Haçlı işgalinden kurtarmaktı.³³⁸

3.4.7. Musul'un Selâhaddin'in Hâkimiyetini Tanıması

Sultan Haleb'in fethini tamamladıktan sonra Halifeye gönderdiği bir mektupta Musul'un itaat altına alınması gerektiğini belirtiyordu. Buradaki tek amacı Musulluları itaat altına almak ve Müslümanların davasına yardımcı olmaktı.³³⁹ Bununla birlikte Musul'un iç işlerinde bir takım karışıklar oluyordu. Musul hâkimi İzzeddin Eylül 1183 tarihinde naibi olan Mücahidin Kaymaz'ı tutuklattırmıştı. Tevkif edilmesinin nedeni şehrin hâkimiyeti üzerinde emirlerin bir takım kışkırtmalarıydı. Bu durum Musul Atabeyliğindeki siyasi birliği zayıflatmıştı.³⁴⁰

Musul'a bağlı Erbil, Cizre, Şehrazur, Dakuka, Hadise ve Tikrit sahipleri 1184 yılı başlarında Selâhaddin'e gönderdikleri haberlerle Sultan'ın yüksek hakimiyetini tanıdıklarını bildirdiler. Ayrıca İzzeddin'e karşı kendilerini korunmasını talep ettiler. Selâhaddin Bu emirlerle koruma ve himaye anlaşmaları yaptı. Bu durumlar endişeye kapılan İzzeddin, Selâhaddin'e elçiler göndermiş ancak bir anlaşmaya varılamamıştı.³⁴¹

³³⁷ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.81; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XII, s.547

³³⁸ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.82

³³⁹ İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s.16

³⁴⁰ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.472

³⁴¹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.82

Selâhaddin Musul’u 1185 tarihinde Haziran başlarında tekrar kuşattı. Selâhaddin, şehrin dışarı ile olan ilişkisini kesmek vasıtasıyla ve şehri besleyen Dicle nehrinin yatağını değiştirerek teslim olmasını amaçlamaktaydı. Bu kuşatma devam ederken Ahlât sahibi Şah-Ermen’in ölümü üzerine Selâhaddin oarayı kuşatmaya karar verdi. Çünkü Ahlât’ta emirlerden ona yazılmış birçok mektup vardı. Bu nedenle Musul Kuşatmasını kaldırarak Ahlât’a geçti. Sefer boyunca kendini emniyete almak için yol üzerinde birçok yeri ele geçirdi. Kale ile bir aydan fazla uğraştı. 29 Ağustos 1185 tarihinde Azerbaycan hâkimine yakın bir isim olan Beğtemur’a teslim olmuştu.³⁴²

Selâhaddin Ekim ayı başlarında tekrar Musul önlerinde görüldü. Şiddetle kuşatmaya devam ediyordu. Ancak şehir çok müstahkemdi. Şehrin hâkimi İzzeddin, Selâhaddin’in yanına kendi annesini ve amcası Nuredin’in kızını gönderdi. Elçilik heyeti bir takım vaatlerle Selâhaddin’e barış talebinde bulundular ancak Selâhaddin çevresindeki emir ve komutanlara danıştıktan sonra onları elleri boş gönderdi. İbnü’l Esir bu muhasara sırasında kalede olduğunu belirtir ve konuyu teferruatıyla anlatır. Kadınların geri çevrilmesi dolayısıyla halkın çok kızdığını ve bunun bir hata olduğunun daha sonra Selâhaddin tarafındanda fark edildiğini yazar.³⁴³

Selâhaddin kuşatmasından uzamasından her iki taraf açısından karlı bir şey yoktu. İki taraf arasında Sincar hâkimi İmameddin Zengî’nin hakem olması kararlaştırıldı.³⁴⁴ Yapılan uzun müzakeler neticesinde anlaşmaya varıldı. İzzeddin Şehrizar ve çevresini, el-Karablı vilayetini ve Zab’ın ötesindeki bütün vilayetleri Selâhaddin’e teslim edecekti. Bunun yanında Musulular Haçlılarla savaşmak için Selâhaddin çağırdığı zaman onun ordusuna iltihak edecekler, onun adına hutbe okutacaklar ve onun adına para bastıracaklardı. Bundan sonra bu beldelerde ve Musul’da Selçuklular adına hutbe okunmasına son verilmiş oluyordu.³⁴⁵

Selâhaddin’in başarıları hedefleri ile mukayese edilmelidir. Büyük birleşik Suriye cephesinin Musul antlaşmasıyla gerçekleşmiştir.³⁴⁶ Haleb’in ele geçirilmesi

³⁴² R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.83

³⁴³ İbnü’l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.480–481

³⁴⁴ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.83

³⁴⁵ İbnü’l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.484–485; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s.16–17

³⁴⁶ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.288-289

(579/1183), Musul'un hâkimiyet altına alınması (582/1186), İslam coğrafyasında büyük ölçüde anlaşmazlıkların önüne geçilmesine bir birlik temin edilmesine neden olmuştu. Akabinde kendini tamamen Haçlılarla mücadeleye veren Selâhaddin Eyyûbi, böylece Mısır'dan Dicle kıyılarına kadar uzanan hâkimiyet alanı ile Haçlıları bir çember içerisine almış bulunmaktaydı.³⁴⁷

Bu anlaşma neticesinde Tunus'tan Hamedan'a kadar ki İslam toprakları Selâhaddin'in hâkimiyeti altına alınmış oluyordu. Zengî hanedanı Nureddin'in ölümünden sonra parçalanan ve birbirine düşen şehirler ve emirlikler tekrar birleşiyordu. Bu birlik Haçlılara karşı İslam birliği idi ve eskisinden daha güçlüydü. Artık Selâhaddin Nureddin'in tartışmasız tek varisiydi.³⁴⁸ Sultan artık Haçlılar konusuna daha çok eğilebilecek ve büyük cihada tüm İslam coğrafyasını yanına alarak çıkabilecekti.

3.5. HAÇLILARLA YAPILAN SAVAŞLARIN İSLAM BİRLİĞİNE ETKİLERİ

Selâhaddin Eyyûbî devri, dünya tarihinin en önemli olaylarından birisini oluşturan Haçlı seferleri ile iç içedir. Bu, doğu ve batı medeniyetleri arasında tam bir çatışma ve etkilenmenin olduğu uzun bir süreci kapsamaktadır. Batının rönesansını büyük ölçüde Haçlı seferlerine sayesinde gelişen bir süreç neticesinde olduğu araştırmacılar tarafından uzun bir zamandır ifade edilmektedir. Ortaçağ Avrupa'sında ilk iktisâdi ve kültürel gelişmeler, bu seferler neticesinde İtalyan ve İber Yarımadası'nda doğmuş, zamanla İngiltere, Fransa ve Almanya üçgenine doğru genişlemiştir. Doğu'da ise, Haçlı seferlerinin ekonomik ve siyasi olarak büyük etkileri olmuş, vatanlarını düşman istilalarından koruma ve işgal edilmiş yurtları geri alma şeklinde, edebî ve kültürel alt yapısıyla cihad yani vatanını düşmanlara karşı savunma anlayışının doğmasına neden olmuştur.³⁴⁹

³⁴⁷ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.109–110; Işın, DEMİRKENT (2007), **a.g.e.**, s. 135–144

³⁴⁸ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.83

³⁴⁹ Hadia Dajani, SHAKEEL(1976), "Jihad in Twelfth-Century Arabic Poetry: **A Moral and Religious Force to Counter the Crusades**", **The Muslim World**, volume: LXVI, no:2, April 1976, s.96, İlim ve Sanat (sayı.43), Mart 1997, Çev. İbrahim Yılmaz ve Ruhattin Yazoğlu, s.76–77.

Selâhaddin Haçlılar karşısında zaferlerini artırdıkça bütün İslam devletinde ve Abbasi Halifeliği nazarında gücü ve şöhreti artıyor. Müslümanlar artık onu bir kurtarıcı olarak görmeye başlıyorlardı. Müslüman topraklarında asırlarca barbar tutumlar izleyen ve onları canından bezdiren Haçlılara karşı, yalnız kalan, birlik oluşturamayan ve Nureddin Zengî 'nin ölümüyle çaresizce birbirine düşen İslam devletleri ve emirlikleri artık Selâhaddin'in çevresinde toplanmaya başlayacaktı. Selâhaddin'in Suriye ve El-Cezîre'de yaptığı İslam birliği mücadelesi, bunun neticesinde gelişen cihad ruhu Haçlılara ağır darbeler vuruyor, bu durum bütün Müslümanlar arasında haklı bir sevinç kaynağı yaratıyordu.

3.5.1. Selâhaddin'in Remle Savaşı

Selâhaddin tarih sahnesine çıktığı günden Kudüs'ün fethine kadar hemen hemen her sene Haçlılar üzerine bir sefer düzenlemiş onları yıldırma ve püskürtme politikasından vazgeçmemişti. Selâhaddin-i Eyyûbi Mısır'da imar ve iskân faaliyetleri ile uğraştığı bir sırada Haçlıların topraklarına saldırılar düzenlemekte olduğu haberini aldı. Aslında burada Haçlı kumandanları kendi iç karışıklıklarını bertaraf edebilmek ve dikkatleri dışarıya çekmek için bu saldırıyı planlamışlardı. Selâhaddin bu saldırılara karşı koymak ve Mısır'da iken kendisini ziyarete gelen Mardin ve Hısn-ı Keyfa elçilerinin Haçlılar tarafından esir edilmesinin intikamını almak için 1177 tarihinde Mısır'dan hareket ederek Haçlı hâkimiyetindeki topraklara sefere çıktı. Sultan bu seferinde biraz aceleci ve ihtiyatsız davranmıştı. Haçlılar Selâhaddin'in gelmesinin üzerine Askalan'a çekilerek gizlendiler. Selâhaddin ise Haçlıların asker çıkarmadığını ve ülkelerini müdafa maksatlı toplanmadıklarını görünce daha rahat davranmaya askerleri geniş bir alana yayılmaya başladılar.³⁵⁰ Bu dağınıklık ve askerlerin ağır yükleri borazan ve davul sesleri ile toplanmaya çalışan ordular için yeterli olmadı.³⁵¹ Hâlbuki Haçlılar onları gözetliyor ve en cesur savaşçıları hazır bekliyorlardı. Selâhaddin Haçlıları görünce onlarla bizzat savaşa girdi. Her iki tarafında kayıpları oldu. Bu savaşta Takiyyüddin'in oğlu ve henüz çok genç yaşta bulunan Ahmet babasının emriyle yaptığı ikinci saldırıda şehit düştü.

³⁵⁰ R.ŞEŞEN(1987), *a.g.e.*, s.96; A. AĞIRAKÇA (2005), *a.g.e.*, s.48-49

³⁵¹ M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, *a.g.e.*, s.158

Savaş öylesine güç ve ani şartlarda gelişmişti ki Selâhaddin'in dahi öldürülmesi yâda esir edilmesi söz konusu idi.³⁵²

Bundan sonra Selâhaddin mağlup vaziyette yavaş yavaş çarpışarak geri çekildi. Bu sefer İslam ordusuna pahalıya mal olmuştu. Selâhaddin-i Eyyûbi'nin kendisine son derece bağlı askerleri ve akrabaları canlarını feda ederek onu korumuşlardı. Haçlılar şaşırtıcı bir zafer kazanmışlardı. Taktik hataları bu yenilgiye en büyük sebebi.³⁵³

Geri çekilme sürecinde birçok zorluklarla karşılaştılar. Yiyecekleri ve suları azaldı, askerlerin atlarının çoğu açlık, susuzluk ve süratli hareket sebebiyle telef oldu. Baskın ve yağma maksadıyla Haçlı topraklarına dağılan askerlere gelince; bunların çoğu öldürüldü ve esir alındı. Esir düşenler arasında Fakîh İsa el-Hakkârî de vardı. Fakîh İsa Esedüddin'e bağlı askerlerin önde gelene simasıydı. Aynı şekilde onun kardeşi ez-Zâhir de esir düşmüştü. İki kardeş mağlûp vaziyette geri dönerken yollarını şaşırmışlar ve Haçlılar tarafından bazı adamlarıyla birlikte esir alınmışlardı. Yıllarca esir olarak kaldılar. Daha sonra Selâhaddin altmış bin dinar fidye vererek Fakih İsa ve çok sayıda esiri kurtardı, Selâhaddin (9 Aralık 1177)'de Kahire'ye vardı. Selâhaddin'in kendi eliyle Dımeşk'taki kardeşi Şemsüddeve Turanşah'a yazdığı bir mektupta şöyle diyordu: “*Andolsun ki, defalarca ölümle burun buruna geldik; fakat Allah Teâlâ bizi sadece olmasını istediği bir iş için kurtardı.*” diyordu.³⁵⁴

Ancak tüm bu bozgunun ağır tahriplerine rağmen Sultan bunun izlerini çabuk sildi. Bundan bir ders çıkacak bir daha Haçlılar üzerine Mısır'dan direk sefere çıkılmayacaktı. Haçlıların Şam bölgesinde hareketlerini yoğunlaştırmaları üzerine ise bu olaydan iki ay sonra Şam'a hareket etti. Bu münasebetle Kadı'l Fadıl tarafından kaleme alınan bir mektupta, “*Remle olayı görünürde bizim, gerçekte ise düşmanın zararına olmuştur. Bizim üzerimizde unutulmuş hatırası, düşman üzerinde etkili hatırası kalmıştır. Kuvvetli olduğumuz hakkında, olayın meydana gelmesinden iki ay sonra, ağır kabileler halinde ve kalabalık bir ordu ile Frenk toprakları içine dalarak*

³⁵² İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.430–431; R.ŞEŞEN(1983), a.g.e., s.64–65; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, a.g.e., s.159

³⁵³ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.430–431; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.98–99; A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e., s.49; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, a.g.e., s.159

³⁵⁴ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.431

Şam'a gitmemizden daha büyük bir delil yoktur.”denilmektedir ki buda aslında İslam ordusunun Haçlılarla yapacağı kapsamlı mücadelenin yeni başlayacağını bir göstergesidir.³⁵⁵

3.5.2. Merc-i Uyun Zaferi

Selâhaddin Eyyûbi, selefi Nureddin Mahmud'un ölümünden sonra bir taraftan Haçlılarla mücadele ederken bir taraftan da onun el-Cezîre'den Mısır'a kadar kurduğu birliği devam ettirmek istiyordu. Merc-i Uyûn Savaşı³⁵⁶(Muharrem 574/Haziran1179)'nı kazanması Haçlılara karşı üstünlüğü ele geçirmesinin başlangıcı sayılabilir.

Haçlılar Remle ve Askalan'da Selâhaddin'in geri çekilmesini kazandıkları büyük bir zafer olarak yorumladılar. Bu kazandılarını zannettikleri zafer neticesinde İslam topraklarına yeni saldırılar düzenlemeye karar verdiler.³⁵⁷Haçlıların önde gelen reislerinden biri bu tarihte Suriye sahiline çıkmıştı ve maddi güç kullanarak Selâhaddin'inde Mısır'a dönmesini fırsat bilerek Hama şehrini kuşattılar. Ancak şehir halkı çok sıkı bir şekilde kaleyi müdafa etti. Selâhaddin'e bağlı bazı birliklerde şehre girerek müdafaya katıldılar.³⁵⁸Bu çetin mücadelenin sonunda Haçlılar dört gün içerisinde bu kuşatmalarından beklediklerini bulmadan mağlup vaziyette çekilerek gitmek zorunda kaldılar.³⁵⁹

Selâhaddin 1178 yılı Ramazan ayının birinci günü³⁶⁰ Mısır'dan Dımaşk'a hareket etti. Hama önlerinde hezimete uğrayan Haçlılar ise Haleb'e bağlı Harim'i kuşattılar. Haçlıları bu kuşatmaya iten nedenlerin başında ise Gümüştekin ile Haleb hâkimi el-Melik es-Salih arasındaki anlaşmasızlıktan faydalanmaktı. El-Melik es-Salih Gümüştekin'i bir iç çekişme neticesinde tevkif ettirmişti. Bölgede bir iç karışıklıktan

³⁵⁵ R.ŞEŞEN(1983), a.g.e., s.64–65; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.98–99

³⁵⁶ Merc-i 'Uyûn Savaşı ile ilgili detaylı bilgi için Bkz. S. RUNCİMAN, a.g.e., C.II, s.351–354; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s. 99–106; Bırsel,KÜÇÜKSİPAHİOĞLU(2003), *Trablus Haçlı Kontluğu*, İÜSBE, İstanbul, s. 168–171

³⁵⁷ A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e., s.50

³⁵⁸ İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.431

³⁵⁹ R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.99

³⁶⁰ A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e., s.50

faaydalanarak çıkar sağlamayı uman Haçlılar onlara yardımında bulunacak kimse olmadığınıda zannediyorlardı. Haçlılar Harim'i dört ay boyunca muhasara altında tuttular. Ancak Selâhaddin'in bölgedeki varlığı ve onun Harim'e geleceğinin ve kalenin ona teslim edileceğinin haberini almaları üzerine kuşatmayı kaldırdılar. Kuşatmayı kaldırdıklarında bir keşif birliği olacak kadar klmüşlerdi.³⁶¹ Bölgede Haçlılar ile İslam kuvvetleri arasında süren mücadelede hiçbir fırsat kaırılmıyor baskın, kuşatma ve yağma mücadeleleri varlık savaşıının en önemli unsurları haline geliyordu.

Bu sırada Suriye'de kıtlık hüküm sürmekteydi. Bu sene Sultan Baalbek'teki³⁶² isyan ve süren kıtlık dolayısıyla Haçlılar zerine gereken seferleri dzenleyememişti. Bu nedenlerden dolayı Haçlıların Mahazat Beyt el Ahzan ve Dımaşk yoluna hâkim konumunda müstahkem bir kale inşa etmelerine engel olunamamıştı. Sultan bu kalenin inşasını durdurmak için Frenklere Tazminat ödemeyi dahi teklif etmişti.³⁶³ Verilen bu tazminat miktarı 60.000 dinardan 100.000 dinara çıkmasına rağmen Haçlılar bunu kabul etmemişti. Onların niyeti burayı farklı amaçlar için kullanmak, bir gözetleme yeri yapabilmekti.³⁶⁴ Haçlılar bir anlamda kale inşa etmeye mecburdular. Çünkü İslam kuvvetleri çok hızla akınlar yapıyordu. Buna engel olmanın tek areside sığınabilecek ve ulaşılabilecek stratejik konumda kaleler inşa etmekti. Ayrıca Haçlılar kale inşası ile meydan muharebelerinden kaçınarak zayıatlarını aza dşeren kale savunmalarını tercih etmek zorunda kaldıkları bir duruma düşmüşlerdi.³⁶⁵

Sultan casusları vasıtasıyla Frenklerin yeni bir akına çıkacakları haberini almıştı. Bunun zerine yeğeni Feruşah'ı sınara onların üzerine yaklaşık 1000³⁶⁶ kişiden az bir kuvvetle sevketti. Yağma akınına çıkmış olan bir Haçlı kuvvetiyle karşılaşan Ferruşah bu kuvvetleri Türk okularınında başıarıyla mağlup etti. Öldürülen

³⁶¹ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.432–433

³⁶² İbnü-l Mukaddem'in Baalbek'te isyan etmişti. Çünkü kendisine ikta edilen Baalbek şehri Selâhaddin'in kardeşi Şemsdevle b.Eyyub'e verilmek istenmişti. Bu isyanla ilgili geniş bilgi için Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.436–437

³⁶³ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.101

³⁶⁴ İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s.527; Bu kalenin yıkılması hususunda geniş bilgi için Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.441

³⁶⁵ A.A.KAMPMAAN(1995), Yakın Doğuda Haçlılar Devrine Ait Kaleler, (Konferans Tercümesi), **Belleten**, TTK, Ankara, C.XXIII, s.623

³⁶⁶ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.101

Haçlılar içinde Nasıra sahibi ve Kral Henri’de vardı. Aslında bu savaşta düşmanın gücü gerçekten azdı ancak burada Haçlıların en seçkin süvarileri ve Kral Onfroi öldürülmüştü. Bu açıdan zaferin değeri büyüktü.³⁶⁷

Bu zaferden sonra Sultan Selahadin ordusunu yenileyerek ve çevrede kıtlık etkisiyle yağma yapan Türkmen ve Arap kabileleri bir çatı altında toplayarak onları düzenli ordu içine soktu. Bu ordu ile Sayda ve Akka’ya kadar Haçlı topraklarını yağma ederek tahrip etti. Selâhaddin ordugâhını Banyas’a kurdu. Bu arada Haçlılar güçlerini Trablus kontundan takviye ederek Mercu’l-Uyun’a ilerlediler. Selâhaddin 9 Haziran 1179 günü Haçlıların haberini alarak onlarla şiddetli bir savaşa girdi. Akşam vakti zafer kazanılmıştı. Esir edilenler arasında Baudodin d’İbelin ve Templier³⁶⁸ şövalyelerinin reisi Hugue ve 200 den fazla esir vardı.³⁶⁹

Mercu’l Uyun zaferinden sonra Haçlılar gerçek manada şaşkına dönmüşler artık taarruz edecek güçleri ve cesaretleri kalmamıştı. Zafer sonrası İslam dünyası sevinirken Haçlılar ise beklenen son öncesi derin bir endişeye kapılmışlardı. Daha önce bahsettiğimiz Remle savaşı ve Askalan olayından kısa bir süre sonra hezimete uğratarak yendikleri zannetdikleri Selâhaddin’in ard arda kazandığı bu zaferler Haçlıların aslında Selâhaddin-i Eyyûbi’yi ve bölgede ki hâkimiyetini iyi okuyamadıklarının bir kanıtıdır. Remle yenilgisi Selahadin Eyyûbi’yi Haçlılar üzerinde daha da bilemişti. Remle yenilgisi, onu bir takım ihtiyatlı davranışlara sevketmişti. Daha önce de bahsettiğimiz gibi bu mağlubiyetin zararları yanında uyarıcı manada ki faydaları burada Mercu’l-Uyun zaferi esnasında görülmüştür.

³⁶⁷ İbnü’l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.438

³⁶⁸ Kudüs’te 1118 yılında Kralın izniyle kurulmuş bir tarikattır. Kral II. Baudouin, onların belirli bir oturma yeri olmadığı için, onlara kendi sarayından Temple (Tapınaklar) mahallesinden bir zamanlar El-Aksa camii olan krallık sarayından yer verir. Böylece tarikat adını buradan alır. Bu şövalyeler ayırt edici olması için pelerinlerinin üstüne kırmızı kumaştan Haç dikerlerdi. Bunlar birbirlerine “Kardeş” diye hitap eder ve “Biladerler” adıyla bilinirlerdi. Bkz.E.,ALTAN(2003), a.g.m., **Belleten**, TTK, S. 245, s.90–91

³⁶⁹ İbnü’l-ESİR, a.g.e., C.IX, s.440; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.101–103; A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e., s.51

Bu zafer sonrası Selâhaddin bol miktarda silah ve ganimet ele geçirerek ordusunun lojistik durumunu arttırdı. Taraflar arasında iki yıllık bir anlaşma imzalanarak, esir değişimi yapıp barış imzalandı.³⁷⁰

3.5.3. Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Fethi

Mercu'l-Uyun'da Haçlıların bozguna uğratılmasının ardından Selâhaddin komutasındaki İslam güçleri taarruza geçmiş bulunuyorlardı. Haleb'i (579/1183) fetherek ve Musul'unda kendi yüksek hâkimiyetini tanımasıyla (582/1186) kurduğu birlik sayesinde kısmende olsa zaman zaman uygulamak zorunda kaldığı savunma stratejisinden taarruz stratejisine geçilmişti. Selâhaddin'in bundan sonraki yoğunlaşacağı mesele Kudüs'ün fethi olacaktı.³⁷¹

Bu sırada Kudüs krallığında bir takım hâkimiyet mücadeleleri devam etmekteydi. Guy de Lusignan'ın kral seçilmesinde önemli etkileri olan Kerak-Şevbek hâkimi Renaud de Chatillon,³⁷² aradaki mevcut anlaşmayı bozarak Şam ile Mısır arasında gidip gelen Müslümanların bir kervanına el koydu. Kafiledeki muhafızları esir aldı. Esir aldığı muhafızları Kerek'e götürdü. Onlara karşı Hz Peygambere ve İslam dinine ağır hakaretlerde bulunmasının Selâhaddin'in kulağına gitmesi üzerine Sultan onu öldürmek için yemin etti. Sultan Selâhaddin-i Eyyûbi kervanın ve esirlerin iadesini istedi ancak bu isteği reddedildi. Bunun üzerine Selâhaddin-i Eyyûbi askerlerini cihad amaçlı topladı.³⁷³

³⁷⁰ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.52

³⁷¹ R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.103; Işın, DEMİRKENT (2007), **a.g.e.**, s. 135–144

³⁷² Burada adı geçen şahıs Antakya eski Prinkepsi Renaud de Chatillon (1153–1160) 'dur. Nureddin Zengi'ye maiyeti ile beraber esir düşerek 16 yıl Haleb'te hapis yattıktan sonra serbest kalmış ve Kudüs Kralı III. Baudouin tarafından kendisine Kerak-Şevbek Kalesi'nin idaresi verilmiştir Bkz. Urfalı MATEOS(2000), **a.g.e.**, s.333; I.DEMİRKENT(1992), "Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Ravendan", **Belleten**, LVI (1992), S. 215, s. 371–389; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.I, s.361

³⁷³ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s. 492–493; Abu'l-FEREC(1993), **Abu'l-Ferec Tarihi**, C.II, Çev.Ömer Rıza Doğrul, TTK, Ankara, s.440–443; P. M. HOLT(1999), **Haçlılar Çağı 11.Yüzyıldan 1517'ye Yakın Doğu**, Çev.Özden Arıkan, Tarih Vakfı Yurt Yay., İstanbul, s.57–58; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.109–110; R.ŞEŞEN(1990), "Hittîn'de Salahaddin'in Ordusu", **Belleten**, LIV , S.209, s.427–434; R.ŞEŞEN(1998) "Hittîn Savaşı", **DİA**, C.XVII, s.165–166; Işın, DEMİRKENT (2007), **a.g.e.**, s.135–144; Işın, DEMİRKENT (Aralık 1988), "Hittîn Zaferi ve Kudüs'ün Müslümanlarca Fethinin Batı'daki Akisleri", **Belleten**, LII , S.205, s.1547–1550; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.73–74

Selâhaddin Kerek'i muhasara ederek yağma akınları yaptı. Diğer Frenkler ise Selâhaddin'in oğlu el-Efdal³⁷⁴ kumandasındaki birliklerin tehditi altında bulunduklarından yerlerini terk edip yardıma gelemediler. Selâhaddin, sonra oğlu el-Efdal kumandasındaki birlikleri 10 Mayıs 1187 tarihinde Akka civarına keşif akınlarına gönderdi. Safurriye yakınlarında Templier tarikatı reisi kumandasındaki birliklerle karşılaşıldı. Burada moral verici bir zafer kazanılarak birçok tarikat ileri geleni de öldürüldü.³⁷⁵

Selâhaddin-i Eyyûbi Bu zaferi duyunca Kerek'ten dönerek Aştara mevkiinde ordugâhını kurdu. Oğlu el-Efdal'ın ve yeğeni Takiyyeddin Ömer'in de onlara katılmasıyla Müslüman ordusu güçlü bir konuma geldi. Selâhaddin'in ordusu 12.000 civarına ulaşmıştı. Selâhaddin akılcıca bir strateji ile Taberriye'yi muhasara ederek kısa bir zamanda şehri yağmalayıp III. Raymond'un eşi Eschiva'yı iç kaleye hapsetti. Eschiva'nın yardım talebiyle, Haçlılar uzun görüşmelerden sonra ordugahlarından ayrılarak Taberriye üzerine hareketle savaşa girmeye karar verdiler.³⁷⁶

Selâhaddin bunu duyunca uzun süredir beklediği fırsatı yakalamış oluyordu. Hızlı bir şekilde ordugâha dönerek ordusunun başına geçti. 24 Rebiyülahir/3 Temmuz Cuma sabahı Haçlı ordusu öncülerin başında III. Raymond, ortada Kral Guy, arkada Renaud de Chatillon, Templier ve Hospitalier tarikatı şövalyeleriyle Balian d'İbelin olduğu halde Saffûriye'den Taberiye'ye doğru yürüdüler. Taberiye-Saffûriye arasında yer alan Hittîn Köyü'nün üst tarafında uzanan düzlüğe vardıklarında susuzluk ve yorgunluk ilk düşmanları olmuştu. Önlerindeki "Hittîn'in Boynuzları" denen iki kayalık tepenin arkasından geçen yol Taberiye Gölü'ne ve şehre iniyordu. Su kaynakları Müslümanlar tarafından tutulmuştu. Şehre varmaları için Müslüman

³⁷⁴ El-Efdal Selâhaddin'in en büyük oğlu olup 565/1169–1170 yıllarında Mısır'da doğdu. Babası döneminde Dımaşk naibliğine getirilmiş ve önemli görevlerde bulunmuştur. Selâhaddin Eyyûbi kaynakların belirttiğine göre kendisinden sonra, onun hükümdar olmasını istemiş ancak tecrübesizliği ve veziri Ziyaeddin İbnü'l-ESİR'in etkisiyle bu gerçekleşmemiştir. Eyyûbi Sultanları ile ilgili ülkemizde yapılan çalışmalar için Bkz. Önder KAYA(2007), **Selâhaddîn Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyûbiler**, Yeditepe Yay., İstanbul.

³⁷⁵ Kerek muhasarası ile geniş bilgi için bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.494–495; Abu'l-FEREC(1993), **a.g.e.**, C.II, s. 440–443; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s.22–23; P. M. HOLT(1999), **a.g.e.**, s.57–58; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s. 110; R.ŞEŞEN (1998), "Hittîn Savaşı", **DİA**, C.XVII, s.165–166

³⁷⁶ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.496–497; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s.22–23; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.110–111; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.77–78; M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.312

ordusunu yarmaları gerekmekteydi. Düşman susuz ve çaresiz bir vaziyetteydi. Müslüman ordusu ise Haçlıların bu acınak halini görünce cesaretleri artmıştı. Geceyi dua ederek geçirdiler. Haçlılarsa Cuma gününü dinlenerek ve hazırlıklarını yaparak geçirmeye karar verdiler. Ertesi gün ise onları bir facia bekliyordu.³⁷⁷

Yanlış bir yürüyüşle ve su kaynaklarına ulaşmak amacıyla gelinmiş olan Hittîn köyü mevkiinde 25 Rebiyülahir/ 4 Temmuz Cumartesi sabahı Haçlı ordusu harekete geçti. Ağır ok yağmuru altında ilerlemeye çalışan Haçlılar müthiş kayıplar vermekteydiler. Müslümanlar tarafından tutuşturulmuş otlar sayesinde çıkan yangın ve Haçlıların susuzluğu dağılmalarına ve kaçmaya başlamalarına neden oldu. Savaşın kaybedilmekte olduğunu anlayan Trablus Kontu Raymond ve bazı Haçlı komutanları ani bir hucumla safları yarıp kaçmayı başardı. Diğer bazı Haçlı süvarileri ise çevreye dağılarak kalelere sığındılar. Kral Guy ise çevresindeki 150 süvari ile Hittîn tepesine çekilerek orda tutunmaya çalıştı. Ancak Müslüman ordusunu Kralın çadırından başka bir çadır kurulmasına³⁷⁸ müsaade etmeden onları yok ederek ve esir alarak kesin bir zaferle savaşı neticelendirdiler.³⁷⁹

Bu zafer neticesinde Kral Guy, Kerak-Şevbek hâkimi Renaud de Chatillon, Godefroi, Cübeyl sahibi II. Hugue, Templier reisi Gerard ve birçok Haçlı üstadı esir edilmişti.

³⁷⁷ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.498; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.111–112; B. KÜÇÜKSİPAHİOĞLU(2003), **a.g.e.**, s.182–187; M.C. LYONS & D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.314

³⁷⁸ İbnü'l-ESİR savaşın bu en keskin anını Selâhaddin'in Eyyûbi'nin oğlu el-Efdal'den şöyle nakleder: Bu savaşta babamın yanıdaydım. Kral yanındaki süvarilerle kalınca Müslümanlara öyle bir saldırı yaptıkları ki, onları babamın yanına kadar sürdüler. Babama baktığımda yüzü mahzun, rengi kaçmıştı. Sonra sakalından tutup ilerledi ve: “Şeytan yalan söylemiştir” diye bağırdı; Bunun üzerien Müslümanlar tekrar Haçlıların üzerine döndüler ve tepeye çıktılar. Haçlıların dönüp gittiğini görünce sevincimden “Onları yendik” diye bağırdım. Bunun üzerine Haçlılar dönüp birinci saldırı gibi ikinci bir saldırıda bulundular ve Müslümanları tekrar babamın bulunduğu yere kadar sürdüler. Babam yine bir önceki gibi yaptı. Müslümanlar tekrar tepeye kadar onları sürdüler. Ben yine “Onları yendik” diye bağırdım. Bunun üzerine babam bana dönüp “Sus! O çadır yıkılmadıkça onları yenmiş olmayız.” dedi. Babam benimle konuşurken birden o çadırda yıkıldı, bunun üzerine Sultan atından inip Allah'a şükür secdesine kapandı ve sevincinden ağladı. Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.499.; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.II, s. 384–385

³⁷⁹ Bu savaşla ilgili ayrıntılı bilgi Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.498–499; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s. 22–26; Abu'l-FEREC(1993), **a.g.e.**, C.II, s.440–443; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.II, s. 409–413; P.M.HOLT(1999), **a.g.e.**, s.58–59; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.111–112; R.ŞEŞEN(1983), **a.g.e.**, s.73–76; R.ŞEŞEN(1990), **a.g.m.**, **Belleten**, s.427–434; R.ŞEŞEN(1998), “Hittîn Savaşı”, **DİA**, C.XVII, s.165–166; Işın, DEMİRKENT (2007), **a.g.e.**, s.135–144; (1996) “Haçlılar”, **DİA**, XIV, s.535; A. ULVAN(1992), **a.g.e.**, s.67–69; Aydın, USTA(2008), **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, Yeditepe Yay. , İstanbul, s. 196–201; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.77–80; C. BROCKELMANN, **a.g.e.**, s.188.

Esir edilenler³⁸⁰ Selâhaddin'in huzuruna çıkarıldığında diğer esirlere iyi davranan Sultan, Kerak-Şevbek hâkimi Renaud de Chatillon'u kendi elleriyle öldürdü. Çünkü bu kişi daha önce Hz. Peygambere ve İslam dinine hakaret etmiş, hac yolunu sürekli taciz etmişti. Selâhaddin-i Eyyûbi'nin onu öldürmekle ilgili yemini mevcuttu ve bu yemini burada yerine getirmiş oluyordu.³⁸¹

Selâhaddin-i Eyyûbi bu zaferinden sonra Frenklere öldürücü darbeyi vurmuştu. Haçlıların ortaya koyabildiği en büyük ordu yok olmuştu. Haçlıların kara ordusu ve Kudüs'ün taarruz gücünün yok edildiği hiçbir şekilde gizlenemezdi. Bundan sonra fetihlerine hızlı bir şekilde devam ederek Taberiyye, Akka, Nasıra, Hayfa, Nablus, Cinin, Arsuf, Tibnin, Sayda, Cübeyl, Beyrut, Askalan ve Gazze'yi³⁸² fethetti. Bu fetihlerin ardından Haçlıların içinde çaresizce beklediği Kudüs'e yöneldi.

3.5.4. Kudüs'ün Fethi

Hittîn zaferi ile artık Kudüs'e giden yol tamamen açılmış bulunmaktaydı. Hittîn'de Kudüs Krallığı silahlı kuvvetlerinin önemli bir kısmı yok edilmiş veya esir düşürülmüştü. Tüm civar kaleler ve şehirler fethedildiğinden dolayı ise artık yardım alacakları hiçbir yer kalmamıştı. Artık öncelik gerektiren mesele hızlı olmak.³⁸³

Bu sırada civardan kaçarak birçok kişi Kudüs'e toplanmıştı. Şehrin nüfusu bu nedenle bir hayli artmış bulunuyordu. Sur'da mülteci olarak bulunan Balian d'İbelin Selâhaddin'e mektup yazarak Kudüs'e gitmek için onadan müsaade istedi. Selâhaddin bazı özel şartlarla ve kısa bir süreliğine bu izni verdi ancak, şehre giden Balian d'İbelin savunma hazırlıkları yapan müşkül durumdaki halkı görünce ve

³⁸⁰ Esir düşenlerin sayısı ile alakalı olarak İbnü'l-ESİR'in belirttiğine göre; "Maktûlleri görenler bir kişinin bile esir alınmadığını, esirleri görenler ise onlardan bir kişinin bile öldürülmediği zannederlerdi." der. Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.500

³⁸¹ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.499-500; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s. 24; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.112; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.II, s. 384-386; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.81

³⁸² Buraların süratle fethinin en büyük sebebi erkeklerin ölü veya esir olmalarından dolayı bu yerlerin savunmasız olmasıdır. Aslında bu durum bize Hittîn'de ağır darbe alan Haçlıların oraya tüm güçlerini topladıklarını kanıtlar. Daha geniş bilgi için Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.500-506; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s. 25-26; Abu'l-FEREC(1993), **a.g.e.**, C.II, s.44-447; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.II, s. 386,388;R.ŞEŞEN(1987),**a.g.e.**,s.113114;A.AĞIRAKÇA(2005),**a.g.e.**,s.81;Aydın,USTA(2008),**a.g.e.**, s.200; M.C. LYONS &D.E.P JACKSON, **a.g.e.**, s.321

³⁸³ A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.85; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.114;

komutanlık etmesi hususundaki ısrarlar üzerine Selâhaddin'e tekrar bir mektup yazarak Kudüs'de kalması gerektiğini izah etti. Bu konuda ondan izin aldı.³⁸⁴Ellerinde ne varsa şehri savunmak için hazırlanan Kudüs Haçlılarının askeri komutanlığını, üstün bir mevkiye sahip olan patrikle beraber üstlenen Balian d'İbelin bu konuda üzerine düşeni yapmaktaydı.³⁸⁵Sonuçta bu onlar için bir ölüm kalım savaşı olacaktır.³⁸⁶

Selâhaddin, Balian d'İbelin tarafından savunması üstlenen Kudüs'ü (15 Recep 583/ 20 Eylül 1187)tarihinde kuşattı. Gayet müstahkem konuma ve surlara sahip olan şehrin etrafında müsait bir yer aramasından sonra mancınıkların kurulması ile şehir ateş altına alındı. Müdafilerde ellerinden geldiğince savunma amaçlı saldırılar düzenliyor şehri savunmaya çalışıyorlardı.³⁸⁷Çaresiz bir durumda olmalarına rağmen şehri savunma ya da canlarını kurtararak teslim olma durumu için oldukça azimli idiler.³⁸⁸

³⁸⁴ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.507; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.86–87; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s.114; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.II, s. 388;

³⁸⁵ İbnü'l-ESİR, Kudüs halkınön ve buraya gelen, daha önce Selâhaddîn. İn şehirlerini teslim alarak kendilerine eman verdiği kimselerin canları pahasına da olsa şehri savunma azim ve isteklerini dile getirir.Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.507–508

³⁸⁶ Kudüs'ün Haçlıların eline geçtiği sırada kendilerinin Kudüs'te neler yaptıkları ne Müslümanlar tarafından nede kendileri tarafından unutulmuş değildi. Kendi yaptıkları katliamın aynısını kendileri içinde beklemeleri konusundaki korkuları yersiz değildi. İbnül Esir ve diğer kaynaklar bu korkulu beklentiyi sezdirerek belirtmektedirler. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.508

³⁸⁷ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s. 508–509; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s. 26–27; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.II, s. 389; A. AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s.86–87;

³⁸⁸ Balian d'İbelin, aman almaktan umudu kesince, Sultan'a "Ey Sultan! İyi bilki, biz bu şehirde Allah'tan başkasının bilemeyeceği kadar büyük bir kalabalığa sahibiz. Bu topluluk aman almak umuduyla savaşa ara verdi. Sen diğer şehirlerin halkına aman verigin gibi onlarada aman verirsın zannettiler. Olar yaşamak istiyor, ölmek istemiyorlar, fakat ölümden başka çare olmadığını görürsek, Allah'a yemin ederizki çocuklarımızı ve kadınlarımızı öldürür, mallarımızı, eşyalarımızı ateşe veririz. Size bu mallardan istifade ettirmeyiz. Ne bir erkek ne bir kadını esir alamazsınız. Kubbettü's sahra'yı Mescid-i Aksa'yı tahrip eder daha sonra esir Müslümanları öldürürüz. Bunların sayısı beşbindir. Sonrada size karşı saldırıya geçer canını ve kanını müdafa etmek isteyen insanlar gibi savaşırsız. O zaman öldürülenlerin sayısı kadar adam öldürmedikçe ölmeyiz. Ya şerefimizle ölür yâda şerefli şekilde muzaffer oluruz"dedi.Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s. 509

Selâhaddin artık şehri pençelerinde tutmaktaydı. Ancak şehri savunamayacaklarını anlayan Haçlılar Selâhaddin ile görüşmeler yaparak barış istemek zorunda kaldılar. Selâhaddin şehri aman yoluyla (27 Recep /2 Ekim 1187) tarihinde teslim aldı.³⁸⁹ Böylece 88 yıl boyunca zulüm ile idare edilmiş Kudüs Haçlıların elinden kurtarılmış oluyordu. Buradan canlarını kurtararak ayrılan Hristiyanlar ise Sur, Trablus ve Antakya'ya göç ettiler.³⁹⁰ Mağlup olan Haçlılar aldıkları bu yenilgi ile içler acısı bir duruma düşmüşlerdi. Muzaffer Müslümanlar Cuma günü şehre girince onlardan bir grup Kubbetü's- Sahra'nın üzerinde bulunan büyük ve altın yıldızlı haçı sökmek için kubbenin üzerine tırmandılar. Haç yerinden sökülüp yere düşünce şehrin içindeki Müslümanlar ve Hristiyanlar hepsi birden bağıştılar. Müslümanlar sevinç hezeyanları ile Tekbir getirilen, Haçlılar başlarına gelen bu musibetten acı ve üzüntü içinde feryat etmekteydiler. Halk öyle bir feryat ederki çığlık seslerinin azametinden yer sallanır.³⁹¹

Selâhaddin-i Eyyûbi Kudüs'ün kurtarılması sırasında şehirdeki halka aman vermiş Haçlıların yaptıkları vahşilikler ve zulmün aksine hiçbir Hristiyanın zarar görmesine müsaade etmemiştir. Katliam yapmamak üzere önceden Hristiyanlara verdiği sözü tuttu ve şehri yüksek İslami prensiplere göre aldı. Kuran'da emredilmiş olduğu gibi şiddetten kaçındı, 1099 yılındaki katliamların öcünü almaya kalkmadı. Şehirde güvenlik birimleri kurarak yağmaya müsaade etmedi ve buradan ayrılacak olan Hristiyanlara çok cüzi miktarlarda kurtuluş fidyesi belirleyerek güvenli biçimde şehirden ayrılmalarını sağladı. Bu tutumu batılı tarihçiler tarafındanda inkâr edilemeyecek bir biçimde kabul ve takdir görmüştür. O hayatı boyunca İslami

³⁸⁹ Selâhaddin Eyyûbi'nin Kudüs'ü fethiyle ilgili detaylı bilgi için Bkz. İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.507–512; İbn, KESİR, **a.g.e.**, C.XIII, s. 26–31; Abu'l-FEREC(1993), **a.g.e.**, C.II, s. 444–447; S. RUNCİMAN, **a.g.e.**, C.II, s. 388–392; P. M. HOLT(1999), **a.g.e.**, s. 59; R.ŞEŞEN(1987), **a.g.e.**, s. 119–121; Işın, DEMİRKENT (2007), **a.g.e.**, s.145–149; Işın, DEMİRKENT, (1996)“Haçlılar”, **DİA**, C.XIV, s. 535–536; Işın, DEMİRKENT (1996)“Kudüs Krallığı”, **DİA**, XIV, s.531; G.OSTROGORSKY(1999), **a.g.e.**, s.376; A.AĞIRAKÇA (2005), **a.g.e.**, s. 82–98; A. AĞIRAKÇA (26-27 Mayıs 1997), “Kudüs'ün İşgali Üzerine İslâm Dünyasının O Günkü Tavrı İle İlgili Bir Değerlendirme”, **Haçlı Seferi ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, s.23-32; A. ULVAN (1992), **a.g.e.**, s.69–74; Birsal, KÜÇÜKSİPAHİOĞLU(2003), **a.g.e.**, s.691–692; Aydın, USTA (2008), s. 201.

³⁹⁰ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.510

³⁹¹ İbnü'l-ESİR, **a.g.e.**, C.IX, s.510–511

prensiblere göre hareket etmiş şahid olduğu Haçlı katliamlarının aynısını düşmanlarına uygulamaktan, nefsinden arınarak kaçınmıştı.³⁹²

Şüphesiz ki, Müslümanların gönlünde en büyük sevince Kudüs'ün fethi sebep olmuştur. Şairler pek çok şiirlerinde başta Selâhaddin Eyyûbî olmak üzere yazdıkları şiirlerinde Kudüs'un fethini tebrik etmişlerdir. İmâdüddin el-İsfehânî de bu zaferin Müslümanların her zaman akıllarında olduğunu ve özlemle beklendiğini; ancak Müslümanların birliğiyle gerçekleşebileceğini herkesin bildiği bu zaferi Halife en-Nâsır yazdığı beyitlerinde müjdeler:

أُبَشِّرُ بِفَتْحِ أَمِيرِ الْمُؤْمِنِينَ أَتَى	وَصِيَّتُهُ فِي جَمِيعِ الْأَرْضِ جَوَابُ
مَا كَانَ يَخْطُرُ فِي بَالِ تَصَوُّرِهِ	وَأَسْتَصْعَبَ الْفَتْحَ لَمَّا أُغْلِقَ الْبَابُ
وَحَامَ عَنْهُ الْمُلُوكُ الْأَقْدَمُونَ وَقَدْ	مَضَتْ عَلَى النَّاسِ مِنْ بَلَوَاهُ أَحْقَابُ
نَصْرُ أَعَادَ صَلَاحِ الدِّينِ رَوْنَقُهُ	إِجَازُهُ بِبَلِيغِ الْقَوْلِ إِسْنَاهُ
أَحْيَا الْهُدَى وَأَمَاتَ الشُّرْكَ صَارِمُهُ	لَقَدْ تَجَلَّى الْهُدَى وَالشُّرْكَ مُنْجَابُ
بِفَتْحِهِ الْقُدْسَ لِلْإِسْلَامِ قَدْ فُتِحَتْ	فِي قَمْعِ طَاغِيَةِ الْإِسْرَاكِ أَبْوَابُ
نَفَى مِنَ الْقُدْسِ صُلْبَانَا كَمَا نُفِيتْ	مِنْ بَيْتِ مَكَّةَ أَرْلَامُ وَأَنْصَابُ

Müminlerin emirine, bütün yeryüzünü dolaşan vasiyetinin bu fetihle gerçekleştiğini müjdele!

Hayal bile edilemeyen, tüm kapıların kapandığı bu zor fetih gerçekleşti.

Geçmiş sultanların ele geçirmekten çekindiği, uzun yıllar sıkıntısından insanların ölüp gittiği Kudüs zaferidir bu!

Artık dillerde destan olan Selâhaddin'in yerine getirdiği bir zaferdir bu!

Onun keskin kılıcıyla hak dirildi, şirk öldü. Hak geldi batıl zail oldu.

³⁹² İbnü'l-ESİR, a.g.e., C.IX,s.509–512; İbn, KESİR, a.g.e., C.XIII, s. 27–28; R.ŞEŞEN(1987), a.g.e., s.116; S. RUNCİMAN, a.g.e., C.II, s. 390–393; P. M. HOLT(1999), a.g.e., s. 59; s. 185; Işın, DEMİRKENT (2007) ,a.g.e., s.147–149; A. AĞIRAKÇA (2005), a.g.e., s. 92–96

Onun Kudüs 'ü fethedip azgın müşrikleri bastırmasıyla İslam 'a yeni kapılar açıldı.

Kâbe 'den fal okları ve putların uzaklaştırıldığı gibi Kudüs 'den haç kovulup atıldı.

Her zaman muzaffer olan Nâsır 'a intisab ettiğim sürece zaman bana yardımcıdır.

Ebu 'l-Abbâs en-Nâsır Ahmed 'e itaat ettikçe günler de bana dosttur.³⁹³

³⁹³ İbrahim Ethem, POLAT(2004), a.g.m., **Tarih Araştırmaları Dergisi** s.17

SONUÇ

Selâhaddin-i Eyyûbi doğulu ve batılı tarihçilerin ittifakı ile yüksek erdemleri şahsiyetinde biriktirmiş büyük bir komutan ve devlet adamıdır. Selâhaddin'i diğer hükümdarlardan ayıran sadece Haçlılar karşısında kazandığı zaferler değildir. Onun adaleti, merhameti, cesareti ve siyasi başarıları da adından söz ettirmeye yeterlidir. Haçlıların Kudüs'ü işgal ettiklerinde 70.000 savumasız müslümanı canice katletmelerine karşılık, 583/1187 yılında Kudüs'ü işgalden kurtardığı zaman Haçlıları affetmiştir. Düşmanlarını affetmekle yetinmeyen Sultan, şehri terk etmeye çalışan yaşlı, düşkün, dul ve yetimlerin yol harçlıklarını kendi mal varlığından ödemiştir. Bu davranışı ile kendi şahsında İslam Dininin büyüklüğünü bütün dünyaya ilan etmiştir. Selâhaddin sadece savaş meydanlarında başarıları ile yükselmemiş aynı zamanda ilmi hayattaki yükselişte onun döneminde zirve yapmıştır. Askeri ve siyasi zaferlerini ilim ve ilim adamına verdiği değerlerle tamamlamıştır.

Selâhaddin Zengî hanedanı Nureddin'den miras kalan Haçlılar ile mücadele ve İslam birliği politikasını faaliyetleri ile daha ileriye götürmüş ve Kudüs gibi kutsal bir şehri kurtarmaya muvaffak olmuştur. Selâhaddin'in İslam Birliği politikasının temeli dini ve siyasi ayrılıklara son vermek ve Haçlılara karşı Müslümanlar arasında cihad ruhunu canlandırmaktır. Selâhaddin kazandığı her siyasi ve askeri başarı akabinde Müslüman toplumların desteğini almış ve mücadele genişleyerek büyümüştür. Selâhaddin hüküm sürdüğü dönem boyunca kesintisiz olarak cihad ruhunu yaşamış, yaşam tarzını da buna göre şekillendirmiştir. Cihad uğrunda tüm ömrü, savaş meydanlarında geçmiş, yaşantısı asla bir sultan yaşantısı şeklinde olmamıştır.

İslam Devletlerindeki bölünmüşlük ve fikir ayrılıkları Haçlıların bölgedeki işgalini ve varlıklarını kolaylaştırmaktaydı. İslam dünyasının içinde bulunduğu bu mevcut durum bölgede güçlü bir devletin ve liderin bulunmamasından dolayı

kaynaklanmaktaydı. Selâhaddin, Nureddin'den devaraldığı Haçlılarla mücadele ve cihad ruhunu daha stratejik ve daha kapsamlı bir hale getirmiştir. Nureddin'in ölümü ile Selâhaddin onun mirasına ve mirasçılara saygı duymuş tâbiliğini belli bir süre devam ettirmiştir. Ancak Haçlıların bölgedeki varlıklarına son vermek amacıyla İslam Devletlerinin tek bir merkezden yönetilmeye ihtiyaçları vardı. Bölgedeki fikir ayrılıkları Haçlılarla yapılan mücadeleyi olumsuz etkilemekteydi. Selâhaddin Mısır'daki hâkimiyeti ile başlayan tarih sahnesindeki rolü Suriye ve El-Cezire'ye hâkim olması ile devam etmiş siyasi ve askeri manevralar ile bölgedeki çok iktidar mücadelelerine bir son vermiştir. Müslümanlar ancak onun Nureddin'in topraklarına hâkim olması ile bir çatı altında toplanmış ve Haçlılar karşısında başarılar elde etmeye başlamışlardır. Selâhaddin, 1174 yılında Nureddin'in ölümünden 13 yıl sonra Kudüs'ü Haçlı işgalinden kurtararak Müslümanların en sevgili Sultanı olmuştur.

BİBLİYOGRAFYA

- ABU'L-FEREC (1993), **Abu'l-Ferec Tarihi**, (Çev. Ömer Rıza Doğrul), II, TTK, Ankara.
- AĞIRAKÇA, Ahmet (2005), **Selâhaddin Eyyûbi ve Kudüs'ün Yeniden Fethi**, Beyan Yayınları, İstanbul.
- AĞIRAKÇA, Ahmet (1997), “Kudüs'ün İşgali Üzerine İslam Dünyasının O Günkü Tavrı İle İlgili Bir Değerlendirme”, **Haçlı Seferi ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, 26–27 Mayıs
- AKSARAYI, Kerimüddîn Mahmud-i (2000), **Müsameretü'l-Ahbar** (Trc. Mürsel Öztürk), Ankara.
- AKTAN, Ali (1999), “Memlük–Haçlı Münasebetleri”, **Belleten**, LXIII, Sayı: 237: 411–452.
- ALPTEKİN, Coşkun (1985), “**Dımaşk Atabegliği**”, M.Ü. F.E.F. Yayınları, İstanbul.
- ALTAN, Ebru (2003), **İkinci Haçlı Seferi (1147–1148)**, TTK Yayınları, Ankara.
- ALTAN, Ebru (2003), “Templier ve Hospitalier Şövalye Tarikatlarının Kuruluşu”, **Belleten**, LXVI, Sayı: 245: 87–93.
- ALTAN, Ebru (2006), **Azimî, Tarih, Azimî Tarihi Selçuklularla İlgili Bölümler, (H.430–538=1038/39–1143/44)**, (Çev. Ali Sevim), TTK Yayınları, Ankara.
- BAŞTAV, Şerif (1999), “Bizans ve Haçlı Seferleri”, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, TTK Yayınları, Ankara.

- BEYYUMİ, Ali (2005), **Kuruluş Devrinde Eyyûbiler**, (Çev. Abdülhadi Timurtaş), Kent Yayınları, İstanbul.
- BROCKELMANN, C. (1992), **İslam Ulusları ve Devletleri Tarihi**, (Çev. Neşet Çağatay), TTK Yayınları, Ankara.
- DEMİRKENT, Işın (1990), **Türkiye Selçuklu Hükümdarı I. Kılıçarslan**, TTK Yayınları, Ankara.
- DEMİRKENT, Işın (1994), **Urfa Haçlı Kontluğu II**, TTK Yayınları, Ankara
- DEMİRKENT, Işın (2004), **Haçlı Seferleri**, Dünya Kitapları, İstanbul.
- DEMİRKENT, Işın (2007), **Haçlı Seferleri Tarihi Makaleler-Bildiriler-İncelemeler**, Dünya Kitapları, İstanbul.
- DEMİRKENT, Işın (1988), “Hittîn Zaferi ve Kudüs’ün Müslümanlarca Fethinin Batı’daki Akisleri”, **Belleten**, C.LII (Aralık), S. 205, s.1547–1555.
- DEMİRKENT, Işın (1992), “Haçlı Seferleri Dönemi Kalelerinden Ravendan”, **Belleten**, C.LVI (1992), S. 215, s.371–389.
- DEMİRKENT, Işın (1994), “Haçlı Seferleri Düşüncesinin Doğuşu ve Hedefleri”, **TD**, Sayı: 35: 65–76.
- DEMİRKENT, Işın (1995), “**1101 Yılı Haçlı Seferleri**”, Prof. Dr. Fikret Işıltan’a 80. Doğum Yılı Armağanı, Dünya Yayınları, İstanbul.
- DEMİRKENT, Işın (1998), “Haçlı Seferinin Mahiyeti ve Başlaması”, **Haçlı Seferi ve XI. Asırdan Günümüze Haçlı Ruhu Semineri**, 26–27 Mayıs, İstanbul.
- DEMİRKENT, Işın (1999), “1101 Yılı Haçlı Seferleri Ordularının Anadolu’da Takip Ettiği Yollar Hakkında”, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, TTK Yayınları, Ankara.
- DEMİRKENT, Işın (1996), “Haçlılar”, **DİA**, C.XIV, s.525–546, İstanbul.
- DEMİRKENT, Işın (1992), “Bizans”, **DİA**, C.VI, s.230–244, İstanbul.
- EN-NEDEVİ, Ebu’l Hasan (1991), **İslam Önderleri Tarihi 1**, (Çev. Yusuf Karaca), Kayıhan Yayıncılık, İstanbul.

- ERSOY, Mehmet Âkif (1977), **Safahat**, İnkılap Kitabevi, İstanbul.
- GÜNALTAY, M. Şemseddin (1991), **İslam Tarihinin Kaynakları-Tarih ve Müverrihler**, Endülüs Yayınları, İstanbul.
- HÂFİZ, Fehim (2001), **Selâhaddin'in Mîrası**, (Çev. Serdar Şengül-Bilal Öztunç), Avesta Yayınevi, İstanbul.
- HİZMETLİ, Sabri (1991), **İslam Tarihçiliği Üzerine**, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara.
- HOLT, M., LAMBTON, A.K.S., LEWİS, B. (1997), **İslam Tarihi Kültür ve Medeniyeti**, I- IV, Hikmet Yayınları, İstanbul.
- HOLT, P. M. (1999), **Haçlılar Çağı 11. yüzyıldan 1517'ye Yakın Doğu**, (Çev. Özden Arıkan), Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- LYONS, Malcom Cameron and D.E.P, JACKSON (2006), **Selâhaddîn-Kutsal Savaşın Politikaları**, Çev. Zehra Savan, Pınar Yayıncılık, İstanbul.
- İBNÜ'L-ADÎM (1982), **Bugyetü't-taleb fî Tarihi Haleb Selçuklularla İlgili Hal Tercümeleri**, Yayına Haz. Ali Sevim, TTK, Ankara.
- İBNÜ'L-ESİR (2008), **el-Kamil fî't-Tarih**, X, (Çev. Komisyon), Hikmet Neşriyat, İstanbul.
- İBN KESİR (2000), **el-Bidâye ve'n-Nihâye**, XII, (Çev. Mehmet Keskin), Çağrı Yayıncılık, İstanbul.
- JEAN de Joinville (2002), **Bir Haçlının Hatıraları**, (Çev. Cüneyt Kanat), Vadi Yayınları, Ankara.
- JOANNES, Kinnamos (2001), **Joannes Kinnamos'un Historia'sı (1118–1176)**, (Çev. I. Demirkent), TTK Yayınları, Ankara.
- KAMPMAN, A. A. (1995), “Yakın Doğuda Haçlılar Devrine Ait Kaleler”, (Konferans Tercümesi), **Bellekten**, C.XXIII, TTK Yayınları, Ankara.
- KAYA, Önder (2007), **Selâhaddin Sonrası Dönemde Anadolu'da Eyyûbiler**, Yeditepe Yayınları, İstanbul.

- KAYA, Selim (2006), **I. Gıyaseddin Keyhüsrev ve II. Süleymenşah Dönemi Selçuklu Dönemi (1192–1211)**, TTK Yayınları, Ankara.
- KİTAPÇI, Zekeriya (1995), **Abbasi Hilafetinde Selçuklu Hatunları ve Türk Sultanları**, Konya.
- KOCA, Salim (1997), **Sultan I. İzzeddin Keykavus (1211–1220)**, TTK Yayınları, Ankara.
- KOCA, Salim (2007), “Büyük Selçuklu Sultanı Melikşah’ın Suriye, Filistin, Mısır Politikası ve Türkmen Beyi Atsız”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Konya, S.22, s.10.
- KOPRAMAN, K.Y., YAZILITAŞ, N., ÇETİN, A. (2006), “İslam Topluluklarında İktâ’nın Ortaya Çıkışı”, Ankara Üni., **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara C.25: 39-43
- KOPRAMAN, K.Yaşar (1965), “Nureddin’in Faaliyeti”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Ankara, C.IV, S.6, s.507-514
- KÖYMEN, M.Altay (1976), **Tuğrul Bey ve Zamanı**, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul.
- KÜÇÜKSİPAHİOĞLU, Birsal (2003), **Trablus Haçlı Kontluğu Tarihi (1109–1187)**, Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- LYONS, Malcom, C. and D.E.P JACKSON (2006), **Selâhaddîn-Kutsal Savaşın Politikaları** (Çev. Zehra Savan), Pınar Yayıncılık, İstanbul.
- MERÇİL, Erdoğan (1997), “Haçlı Seferleri Sırasında Büyük Selçuklu Devleti’nin Durumu”, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, İstanbul.
- MORRISSON, Cecile (2005), **Haçlılar**, (Çev. Nermin Acar) Dost Kitabevi, Ankara
- MÜNKİZ, Usame İbn (2008), **Kitâbü’l-İ’tibâr** (Çev., Y. Z. Cömert), Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- NİKİTAS, Khoniates (1995), **Historia (Ioannes ve Manuel Komnenos Devirleri)**, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara.

- NİKETAS, Khoniates (2004), **Niketas Khoniates'in Historia'sı (1195–1206) İstanbul'un Haçlılar Tarafından Zaptı ve Yağmalanması**, (Çev. I. Demirkent), Dünya Kitapları, İstanbul
- NİKETAS, Khoniates (2006), **Niketas Khoniates'in Historia'sı (1180–1195) Komnenos Hanedanı'nın Sonu ve II. İsakios Angelos Devri**, (Çev. I. Demirkent), Dünya Kitapları, İstanbul.
- NORTH, Albrecht (1999), **Müslümanlıkta ve Hristiyanlıkta Kutsal Savaş ve Mücadele**, (Çev. İhsan Çatay), Özne Yayınevi, İstanbul
- OĞUZOĞLU, Yusuf (1997), “Hasankeyf”, **DİA**, C.XVI, s.364–368, İstanbul.
- OSMAN, Turan (1999), **Selçuklular Zamanında Türkiye**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul.
- OSMAN, Turan (2005), **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti**, Boğaziçi Yayınları, İstanbul
- OSTROGORSKY, Georg (1999), **Bizans Devleti Tarihi**, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara.
- ÖZ, Mustafa (1986), “Haşhaşiler”, **DİA**, C.XVI, s.418–419, İstanbul
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1986), “Hassan Sabah”, **DİA**, C.XVI, s.347–350, İstanbul
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1990), **Sultan Muhammed Tapar Devri Selçuklu Tarihi (1105–1118)**, TTK Yayınları, Ankara.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1993), “Dânişmendliler”, **DİA**, C.VIII, s.469–474, İstanbul.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (1999), “İbn Kesir”, **DİA**, C.XX, s.132–134, İstanbul.
- ÖZAYDIN, Abdülkerim (2000), “İbnü'l-Esir”, **DİA**, C.XXI, s.26–27, İstanbul.
- POLAT, İbrahim E. (2004), “Arap Edebiyatı Penceresinden Ortaçağda Haçlı Seferlerine Karşı Türklerin Mücadeleleri”, **Tarih Araştırmaları Dergisi**, Nüsha IV, S.13, s.8-13, Ankara.
- RUNCİMAN, Steven (1989), **Haçlı Seferleri Tarihi I–III**, (Çev. Fikret Işıltan), TTK Yayınları, Ankara.

- SEVİM, Ali (2000), **Suriye ve Filistin Selçukluları Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara.
- SEVİM, Ali (1999), “Suriye Selçukluları–Haçlı İlişkileri”, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, TTK Yayınları, Ankara.
- SEVİM, Ali (1999), “İbnü’l-Adim’in Bugyetü’t-Taleb fi Tarihi Haleb’indeki Selçuklularla İlgili İlginç Kayıtlar”, **XII. Türk Tarih Kongresi Bildirileri**, TTK Yayınları, Ankara, s.572–576.
- SEVİM, Ali (1993), **Anadolu’nun Fethi Selçuklular Dönemi**, TTK Yayınları, Ankara.
- SEVİM, Ali (1990), **Ünlü Selçuklu Komutanları, Afşin, Atsız, Artuk ve Aksungur**, TTK Yayınları, Ankara.
- SEVİM, Ali (1982), **Biyoğraflerle Selçuklular Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara.
- SEVİM, Ali (1983), **Suriye-Filistin Selçuklu Devleti Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara .
- SEVİM Ali ve YÜCEL Yaşar (1989), **Türkiye Tarihi, Fetih, Selçuklu ve Beylikler Dönemi**, TTK Yayınları, Ankara.
- SEYYİD, Eymen Fuad (1995), “Fâtımîler”, **DİA**, C.XII, s.228, İstanbul.
- SILAY, Mehmet (2009), **Ortadoğu Barışının Mimarı Selâhaddin Eyyûbi**, Düşün Yayınları, İstanbul.
- STARK, Rodney (2005), **Tek Gerçek Tanrı, Tek Gerçek Tanrıçılığın Tarihsel Sonuçları**, (Çev. Çiğdem Özuer), İstanbul.
- SÜMER, Faruk (1991), **Eyyûbi Hükümdarı El-Melik El- Âdil ve Komşu Türk Hanedanları**, Türk Dünyası Araştırmaları, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan (2007), **Salahaddin’den Baybars’a Eyyûbiler–Memluklar (1193–1260)**, İSAR, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan (2000), **Salahaddin Eyyûbi ve Devri**, İSAR, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan (1998), **Müslümanlarda Tarih–Coğrafya Yazıcılığı**, İSAR, İstanbul.

- ŞEŞEN, Ramazan (1990), “Hittîn’de Salahaddin’in Ordusu”, **Belleten**, C.LIV (Nisan), S.209, s. 427–434.
- ŞEŞEN, Ramazan (1998), “Hittîn Savaşı”, **DİA**, C.XVII, s.165–166, İstanbul
- ŞEŞEN, Ramazan (1993), “Cezîre”, **DİA**, C.VII, s.509, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan (1987), **Selâhaddin Eyyûbi ve Devlet**, Çağ Yayınları, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan (1995), “Eyyûbiler”, **DİA**, C.XII, s.20, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan (1995), **İbn Fazlan Seyahatnamesi**, Bedir Yayıncılık, İstanbul
- ŞEŞEN, Ramazan (1983), **Selâhaddin Devrinde Eyyûbiler Devleti**, İÜ Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul.
- ŞEŞEN, Ramazan (1996),”Selâhaddin Devrinde Eyyûbiler”, **Uluslararası Selâhaddin-i Eyyûbi Sempozyumu**, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları–7, Diyarbakır.
- ŞEŞEN, Ramazan (1980), “Selâhaddin-i Eyyûbi Devrinde Libya ve Kuzey Afrika’da Türkler ve Karakuş Meselesi”, **Tarih Dergisi**, Ankara, Sayı: XXXIII Mart: 81.
- ŞEŞEN, Ramazan (1999), “Haçlı Seferleri Sırasında Güneydoğu Anadolu Bölgesinin Siyasi ve Sosyal Durumu, Haçlılarla Yapılan Mücadeleye Katkısı”, **Uluslararası Haçlı Seferleri Sempozyumu**, TTK Yayınları, Ankara.
- TURAN, Osman (2002), **Selçuklular Zamanında Türkiye Siyasi Tarih Alp Arslan’dan Osman Gazi’ye (1071–1328)**, Boğaziçi Yayıncılık, İstanbul.
- TURAN, Osman (2001), **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, Boğaziçi Yayıncılık, İstanbul.
- ULVÂN, Abdullah Nasih (1992), **Kudüs Fatihî Selâhaddin Eyyûbi**, Türkçeye çev. Mustafa Salih Çakmaklı, Seçkin Yayıncılık, İstanbul.
- UMAR, Bilge (1998), **Türkiye Halkının Ortaçağ Tarihi**, İnkılap Yayınevi, İstanbul.

- URFALI Mateos (2000), **Urfalı Mateos Vakayinâmesi (952–1136) ve Papaz Grigor’un Zeyli (1136–1162)**, (Çev. Hrant D. Andreasyan), TTK Yayınları, Ankara.
- USTA, Aydın (2008), **Çıkarların Gölgesinde Haçlı Seferleri**, Yeditepe Yay., İstanbul.
- ÜNAL, Afşin (1999), “İbnü’l-Esir’in el-Kamil fi’t-Tarih İsimli Kaynak Eserinin Selçuklu Kültür ve Medeniyeti Bakımından Değerlendirilmesi”, **Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.8, s.115–122.
- YALAR, Memet (1996), “Eyyûbilerde İlim ve Ulema”, **Uluslararası Selâhaddin-i Eyyûbi Sempozyumu**, Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi Yayınları–7, Diyarbakır.
- YAZICI, Talip (1997), “Haleb”, **DİA**, C.XV, s.239–244, İstanbul.
- YAZILITAŞ, N. (2005), “Fâtımî Ordusunu Meydana Getiren Etnik Unsurlar”, **Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Ankara, sayı:189: 202-211.
- YILDIZ, Hakkı Dursun (1988), “Abbasîler”, **DİA**, C.I, s.35, İstanbul.

EKLER

EK 1. RESİMLER

Resim 1. Selâhaddin-i Eyyûbi'nin 1180 Yılında Çizilmiş Bir Minyatürü

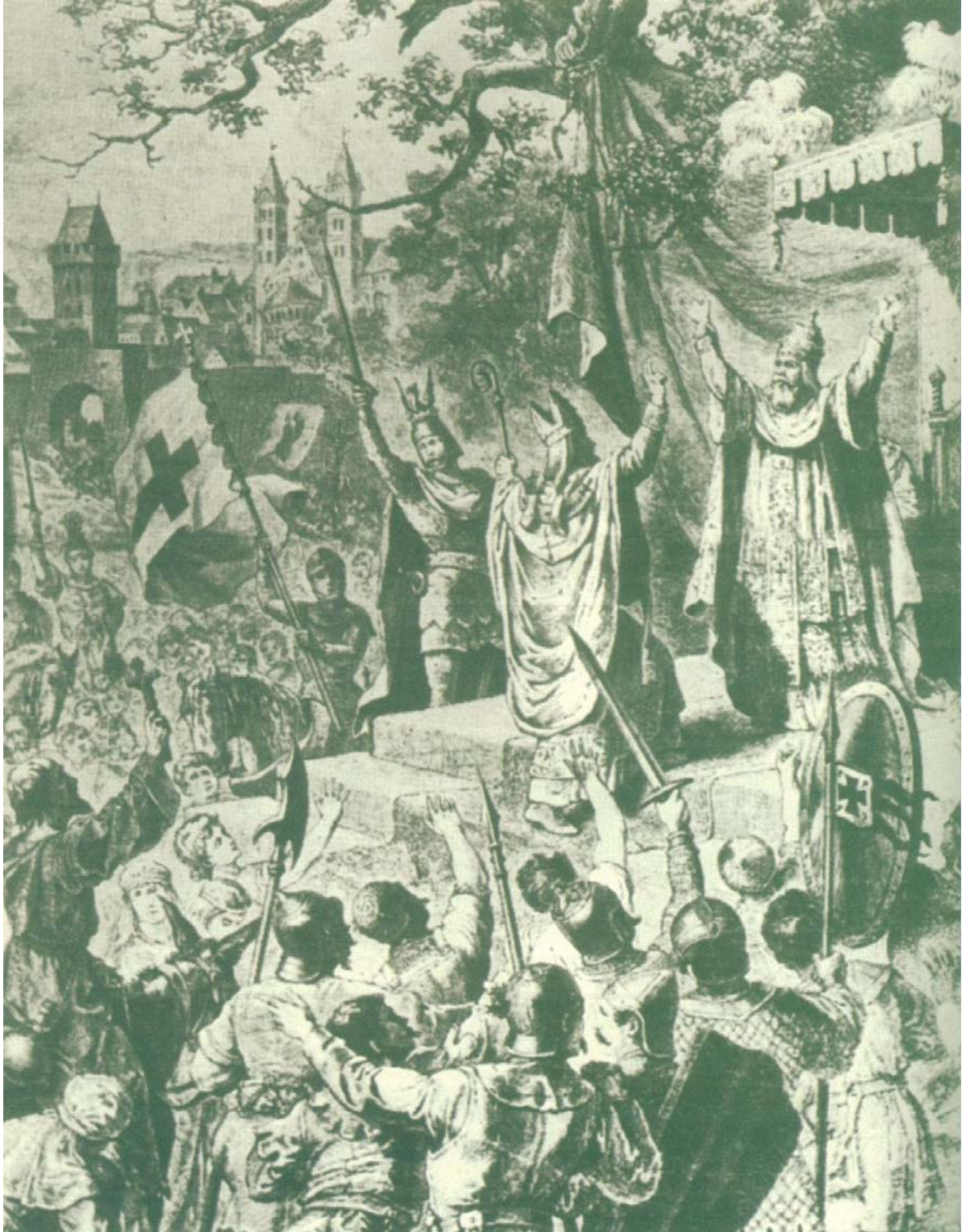
Resim 3. 18. Yüzyılda Çizilmiş Bir Selâhaddin-i Eyyûbi Resmi

Resim 2. Ortaçağda Bir Haçlı Askeri Tasviri

Resim 4. Haçlıları Kudüs'te Gösteren Bir Gravür

Resim 5. Papa II. Urbanus'un, Clermont'ta Halka Haçlı Seferi Çağrısı Yaparken

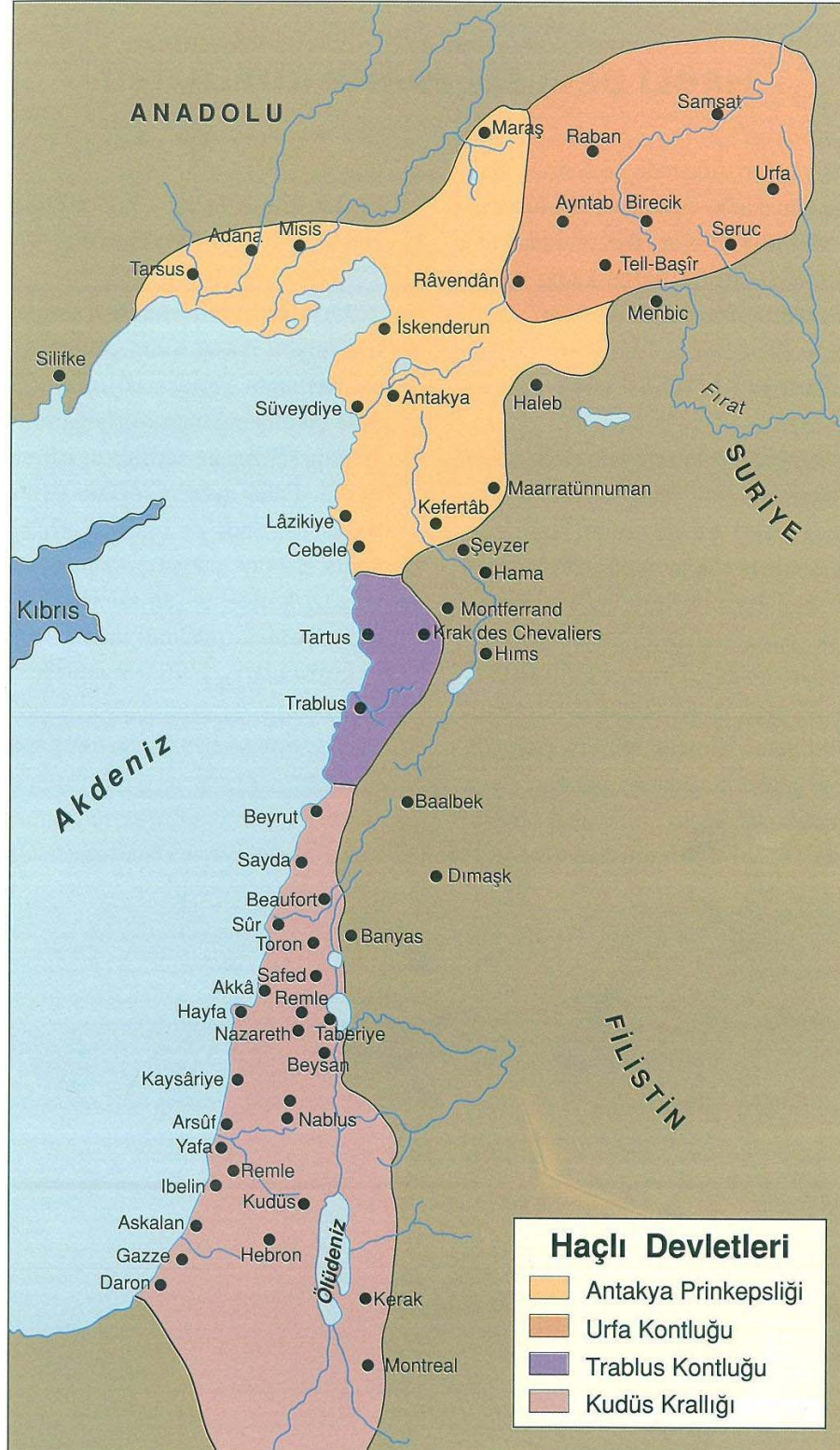

Resim 6. Haçlılar İle Müslümanları Savaş Halinde Gösteren Bir Resim

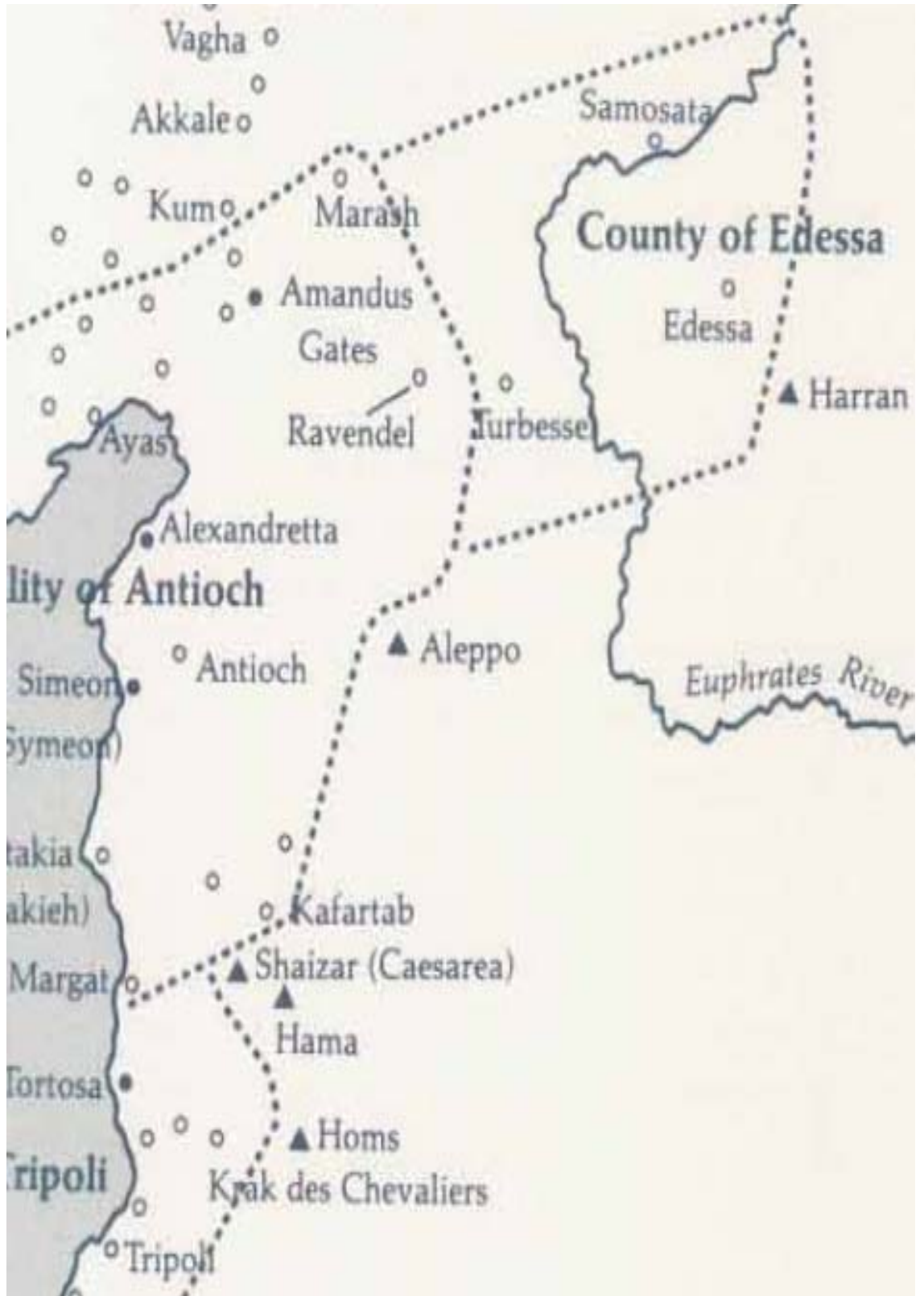

Resim 7. Selâhaddin-i Eyyûbi'nin Türbesi

EK 2. HARİTALAR

Harita 1. Haçlı Devletleri Haritası

Harita 4. Kuzey Suriye Haritası

EK 3. PARALAR

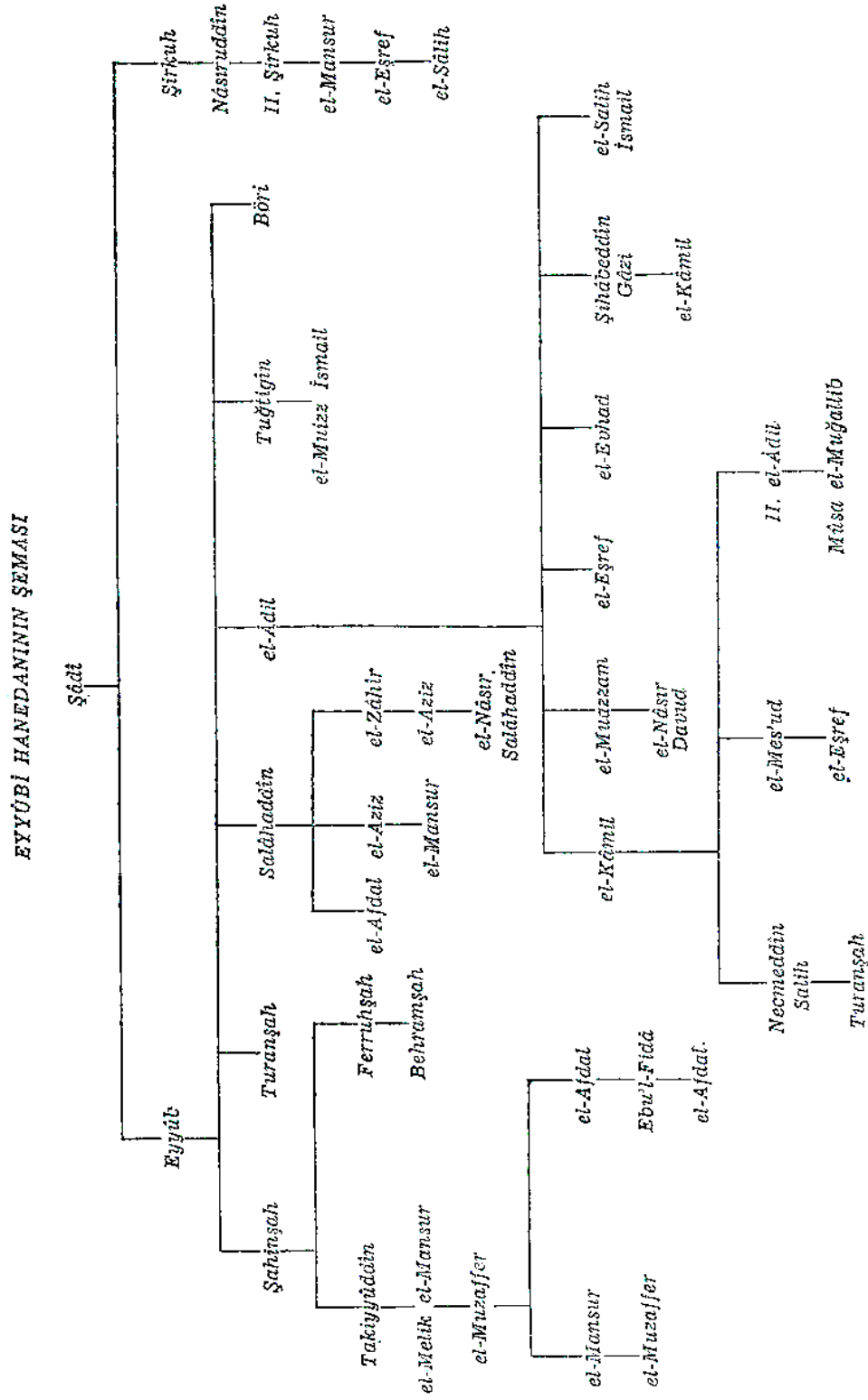

Para 1. Selâhaddin Eyyûbi Devrinde Basılmış Para Ve Madalyonlar

Para 2. Zengî Devleti Parası

EK 4. EYYÜBİ HANEDANININ ŞECERESİ

ÖZGEÇMİŞ

01.07.1979 Tarihinde Niğde’de doğdu. İlk-Orta ve Lise öğrenimini Hatay’ın İskenderun İlçesinde tamamladı. 1996 yılında Sakarya Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü’ne kayıt oldu. Buradaki eğitimini 2000 yılında tamamladı. 2002 yılında Niğde İli Altunhisar İlçesine Sınıf Öğretmeni olarak atandı. 2008 yılında askerlik görevini yaptı. Halen Altunhisar ilçesinde öğretmenlik görevine devam etmektedir.

İbrahim Halil ULAŞ